

Majer Antal: A soproni erdők nagy tanúfái I. rész

Sokan kötődnek szorosan a soproni erdőkhöz; a városbelieknek a szülőföldet, a várost széppé koronázó éltető elemet, másoknak gyógyító fenyves tájat, kirándulásról hazavitt örök élményt jelentenek; nekünk erdészeknek pedig az első szakmai lépésünket, életünket végig kísérő s követésre méltó példáját nyújtják a különlegesen változatos, elegyes és szép erdők. Érthető, hogy a benne folyó gazdálkodó tevékenység sokaknak szívügye; e táj erdeinek nagyobb változása esetén felszisszen a város társadalma, de az egész ország szakmai közönsége is.

1. Sopron életében, várossá alakulásától 1277-től kezdődően kiemelt szerepet játszott az öt övező, a XV. századig lassan kialakuló, mintegy 5700 ha-nyi erdőség. A faállományok nagy része az I. világháborút követően, 1923-tól tanulmányi jellegűvé vált, s 1945-től állami tulajdonná. 1977-től a hegyvidéki terület tájvédelmi körzette¹⁽¹⁾, a dombvidék szárhalmi területének kisebb része, 415 ha, pedig a Fertő tájvédelmi körzetének természetvédelmi területévé alakult²⁽²⁾.

Már az Árpádok idejéből vannak oklevelek, amelyekből erdeink történetére következtethetünk: Züing Nándor 28 oklevelet említ³⁽³⁾. Az utóbbi két században már gazdasági térképek (Sárközi és Müller), illetve a városi erdő helyzetét felmérő és gazdálkodást fejlesztő ajánlások (Oderszky, Miklitz-Hollán, Kurz András és Pausinger-Statinszky) állnak rendelkezésünkre. Az utóbbi három évtizedben tanulmányok sora jelent meg ezeknek az okmányoknak az elemzéséről. Mindezt könnyítette, hogy a Soproni Levéltár anyagából és a város történetéből egyes kérdéseket feldolgoztak.⁴⁽⁴⁾ Üzemtervekből⁵⁽⁵⁾, illetve revíziókból⁶⁽⁶⁾ adatszerűen is tájékozódhatunk a történekről; tanulmányozhatjuk az erdőgazdálkodás kibontakozását, értékelhetjük a 100 évvel ezelőtt megindult belterjes ⁹⁸erdőgazdálkodás kialakulását.⁷⁽⁷⁾ Jól érzékelteti az eltérést az alábbi táblázat, amely a vágásforduló időszakáról, az erdő mag- (szálerdőként), vagy sarjeredetéről, valamint a fontosabb fajok területarányában beállt változásról tudósít:

A soproni erdők jellemzőinek két évszázados változása

Időpont:	1787	1837	1869	1895	1925	1953	196.
----------	------	------	------	------	------	------	------

100 évvel ezelőtt megindult belterjes [erdőgazdálkodás kialakítása](#). [Ez](#) jól elvezet az értelest az alábbi táblázat, amely a vágásforduló időszakáról, az erdő mag- (szálerdőként), vagy sarjeredetéről, valamint a fontosabb fajok területarányában beállt változásról tudósít:

A soproni erdők jellemzőinek két évszázados változása

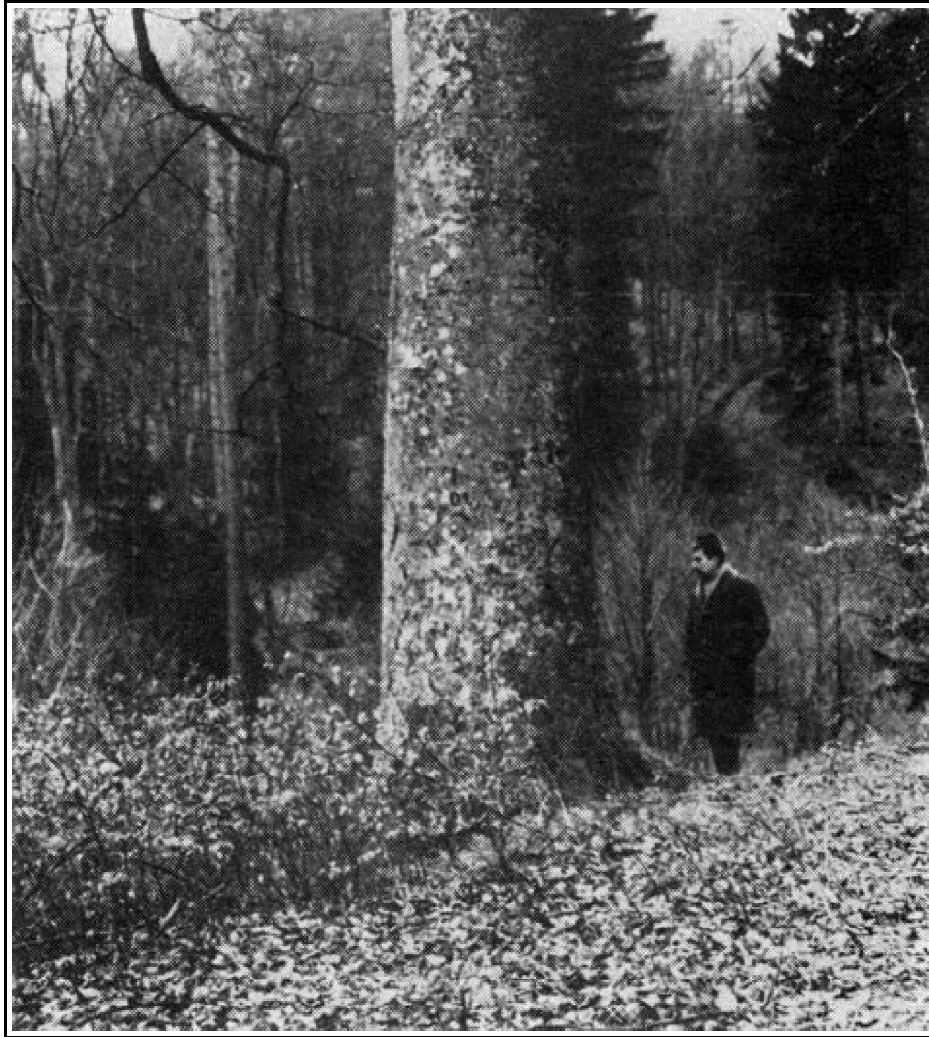
Időpont:	1787	1837	1869	1895	1925	1953	196.
Forrásmunkák:	Sárközi térképe (Tamás, 1955; Firbás, 1957)	Oderszky-revizió (Csapody, 1966)	Michlitz-Hollán (Csapody, 1972)	első üzemtervi revízió (Tamás, 1955)	régi üzemterv (Tamás, 1955)	Új üzem-	(Ma
Erdőalak:							
– szálerdő %:	10	8	5	34	68	71	73
– sarjerdő %:	90	92	95	66	32	29	27
Vágásforduló							
– átlaga: év	10–20	20	25–30	40–60	60–80	82	79
Fafajok: %							
Tölgyek		30		24	26	26	27
Bükk		8		8	5	6	6
Gyertyán		30		27	14	11	12
EK = egyéb kemény		1		1	2	2	–
Nyír		28		21	2	3	4
Éger		1		1	1	1	1
Lf = lucfenyő		1		11	30	26	26
Jf = jegenyefenyő		–		–	1	1	1
Vf = vörösfenyő		–		3	6	9	8
Ef = erdei fenyő		1		3	10	13	13
Ff – feketefenyő		–		1	3	2	2
Lomb összesen		98		82	50	49	50
Fenyő összesen		2		18	50	51	50

992. Sopron város belterületének óriás fáiról a Soproni Szemlében írtam,[8\(8\)](#) a következőkben a városkörnyéki erdők terebélyes tanúfáit ismertetem. Többnyire olyan kétévszázados fákról lesz szó, amelyeket a meghatározott vágásfordulókra besorozott s kivágott erdők területén visszahagytak. Ezek tanúfaként őrzik az utak, a nyiladékok, a tisztások és a rétek szélén a régi faállomány képét. Hajdan a bárd, majd a fejsze és a fűrész kegyelmezett meg néhány fának, csak azért, hogy az utókornak emlékként, vizsgálódásra rögzítse a múltat; innen a „tanúfa” elnevezés. Ezek az idős hagyásfák emellett segítik az erdőben a tájékozódást, rögzítik a birtokhatárt, élelmet szórnak a vadon élő állatnak, sok esetben sűrűségük alatt rejtekhelyet is biztosítanak a vadaknak, könnyítik a megfigyelését, a selejtezését. Gyakran „szép faként” tájlesztéikai értékük is jelentős (1. kép).

1. Visszahagyott tanúfák a Soproni-hegység kocsánytalan tölgy állományának kitermelése után

1003. Az erdők társulásainak a megjelenési formáját, növényi összetételét a fák határozzák meg. Amikor tehát a legnagyobb fákat sorra vesszük, a klímazonális asszociációk uralkodó és jellemző fafajainak az életképességét növekedésüknek változásával határozzuk meg. A fák életkorától függő méreteket a mellmagassági 1,3 m-en mért átmérővel és a fa magasságával fejezzük ki. Rövid jelzésük: életkor: mellmagassági átmérő cm/magasság méterben (pl. 120:68/16" = 120 éves: 68 cm/16 m-es fát jelöl). Esetenként a korona átmérőjét, valamint a fatérfogat nagyságát is megadjuk.

2. Bükk óriás a Hidegvízvölgy-i száraló emlékerdő bejáratánál (1966)

4. Közismert, hogy a várostól nyugatra és keletre eső erdők lényegesen eltérnek egymástól, mind termőhelyi, mind növényföldrajzi szempontból. Az Ikva völgyétől, a várostól nyugatra húzódó Soproni-hegység anyakőzete általában savanyú gnejsz, rajta podzolosodó, vagy gyengén savanyú barna erdőtalajok, a heglábakon pszeudoglejes talajváltozatok alakultak ki. A keletre eső dombvidék, a Szárhalom és a Dudlesz alacsonyabb halmait meszes lajtamésző alapkőzet jellemzi, többnyire sötétszínű erdőtalajokkal, vázталajokkal. Ahol sekély lösszel borított már az alapkőzete, háromszintű barna erdőtalajok alakultak ki.

A két erdőgazdasági táj éghajlati adottságai szintén eltérnek egymástól: a Hegyvidéken 900 mm, a Szárhalomban csak 650 mm az évi csapadék, az évi középhőmérséklet 8, illetve 9,5 C°. Növényföldrajzi szempontból a két táj érdekessége, hogy a hegységi rész, amely 1977-től természetvédelmi körzet, a keletalpesi flóratartományhoz, Noricumhoz tartozik, annak soproni-kőszegi flórajárásába (Ceticum); a Fertőt övező dombvidék érdekesebb részei szintén 1977-től [101](#) védettek; s a „Fertői-Bioszféra-rezervátumhoz” tartoznak, a növényföldrajz pedig a pannónia flóratartományhoz, a

Pannonicum lajtai flórajárásához, Lajtaicumhoz sorolja.

Nem véletlen, hogy 1954-ben a hazai erdőgazdasági tájbeosztás során eltérő tájhoz, – a 47. és 48. tájhoz – sorolták a Sopron környéki erdőket.⁹⁽⁹⁾ A hegyvidéki erdőkben a több mint egy évszázada megindult állományátalakítás savanyú talajú bükkösökben és gyertyános-tölgyesekben egyaránt a fenyvesítést helyezte előtérbe; a lombfákra többnyire jó a természetes felújítási lehetőség. Ezzel szemben a keletre eső dombvidék száraz-tölgyeseiben, a hajlatok gyertyános-kocsánytalan tölgyeseiben a természetes erdőfelújításnak a cserjésedés és a gyomosodás vet gátat, újabban tilos a fenyvesítés. Amíg a hegységi erdőkben igen értékes fenyő-, méretes tölgy- és bükk-faanyagra dolgoznak, ez is a jövedelmezőbb, addig a dombvidék tölgyesei többnyire csak tűzifát, kisméretű ipari fát adnak, faanyaguk alig kelendő, így erdei sem jövedelmezőek. A két táj erdeinek a mai (1985) fafajmegoszlását az alábbi táblázat mutatja:

A Sopron körüli erdők mai (1985) fafaj szerinti megoszlása %-ban

Sorsz.	Fafaj neve	Soproni hegység %	Soproni dombvidék %
1.	Kocsányos tölgy	1	6
2.	Kocsánytalan tölgy	37	25
3.	Molyhos tölgy	+	13
4.	Cser	+	23
5.	Bükk	6	+
6.	Gyertyán	3	5
7.	Akác	+	7
8.	Nyír	1	+
9.	Éger	2	1
Összes lomb		50	80
10.	Erdeifenyő	12	14
11.	Feketefenyő	3	5
12.	Lucfenyő	28	1
13.	Egyéb fenyő (vörös-, jegyenyé-)	7	+
Összes fenyő		50	20
Mindösszesen		100	100

5. A nagy különbség ellenére a soproni erdők jellemző két tájának erdőtársulásait összefoglalva tárgyaljuk, mert az eltérés ellenére az ökológiai (termőhelyi) és a cönológiai (társulástani) vázban azok sajátosan kiegészítik egymást. A mellékelt táblázat ilyen megfontolásból együtt tünteti fel a Sopron környéki erdőtársulásokat, asszociációkat. Az ökológiai vázban a klímazonális asszociációkat ¹⁰²(„klimax-társulások”) szemléltethetjük, amelyek az éghajlat-változások hatására jönnek létre, viszont a talajtani és főleg a vízgazdálkodási okokra vezethetők vissza a zónától független, vagy a patakmenti égeresek intrazonális asszociációi (régén szubklímáx társulások):

A Soproni-hegység és -dombvidék asszociációi kétdimenziós ökológiai vázban

Vízg.	acidofil (a)	neutrofil (n)	bazofil (b)	öv:
szuperxerofil	1/a. –Nyí.-fenyér		1/b. Karsztbokor-erdő	planár
xerofil	2/a. –SZGE.-KTT.	2/c. CS.–T.	2/b. –MT.	kollin
szubxerofil	3/a. –GY.–KTT.		3/b. –GY.–T.	szubmontán
mezofil	4/a. –GY.–B.		4/b. –GY.–B.	montán
szubhigrofil		5. F. elegyes–B.		szupermontán
higrofil	7 (–8) hegyvidéki-É		6 (–7) patakmenti É.–K.	3–5.
Talajtípus	Erősen savanyú barna erdőtalaj	Podzolos, pszeudoglejes barna erdőtalaj	Sötétszínű; barna erdőtalaj; anyagbemosódásos, barna erdőtalaj; lejtőordalék erdőtalaj.	

Fafaj-, ill. társulás-rövidítések:

Nyí. = nyíres

SZGE. = szelídgesztenyés

KTT. = kocsánytalan tölgyes

CS. = cseres

T. = tölgyes

MT. = molyhos tölgyes

GY. = gyertyános

B. = bükkös

F. = fenyő

É. = égeres

K. = magaskőrises

A Sopron körüli erdők éghajlati övenkénti erdőtársulásai a mellékelt táblázat szerint tehát az alábbiak:[10\(10\)](#)

103V. Magas hegyvidéki, vagy szupermontán fenyőelegyes-bükkösök (Abieti-Fagetum). Többnyire 450 m tengerszint feletti magasságban, a Brennbergi-medence bércein és hajlatain, hegy lábain extrazonálisan jelennek meg kisebb csoportjai.

Alhavasí jellegű asszociáció, a szomszédos Keleti Alpokban is csak 800 m felett zonális. Fragmentális fellépése különlegessége a Soproni-hegységnek. A Hidegvízvölgy, a Mészverem, a Vadkanárok magas bérceinek északi lejtőin, inkább régió alávetődésszerűen a hűvös, párás völgyek partletörésein alakul ki töredékesen. A társulás uralkodó fafaja a bükk, de szálsankint a jegenyefenyő és kisebb csoportokban a lucfenyő elegyedik. Lomblevelűek közül a montán fafajok, illetve cserjék szórványos fellépése jellemző. Ilyenek a hegyi juhar, hegyi szil, magas kőrís, madár berkenye, vörös bodza és a zöld éger. Erdőtípusa üde talajon madársóskás és páfrányos, a félmedves, nedves pszeudoglejes erdőtalajon a fehéracs alapu, az óriás zsurló, és egyéb magaskórósok. A fenyőelegyes bükkösök természetes foltjai szigorúan védettek és csak szálsalással kezelhetők.

IV/a. Hegyvidéki montán, acidofil-bükkösök (Deschampsio-Fagetum noricum): a Soproni-hegyvidék 350–450 m tengerszint feletti magasságú erdeinek zonális asszociációja, többé-kevésbé savanyú alapközeten.

IV/b. Hegyvidéki montán, bazifil-ciklámenes-gyertyános-bükkösök (Cyclamini-Fagetum), szintén a 350–450 m tengerszint feletti magasságú hegyvidékünkön, de bázisdús talajokon zonálisak.

A gyertyános-bükkösök tehát a talaj kémhatása szerint kettéválnak. Az acidofil bükkösökben a jellegzetes elegyfaj a gyertyán, a kislevelű hárs és a kocsánytalan tölgy, valamint a nyír, a rezgőnyár. Ezzel szemben a bazifil gyertyános-bükkösben sokszor alakul ki gyertyán konszociáció, a kísérő fajok között pedig inkább a mezei juhar, a vadcsereesznye fellépése jellegzetes. A Brennbergi-medencében övszerűen is zárt bükkösök tenyésznek, a hegyvidék előterében, a Várisi-hegyvidéken viszont csak extrazonálisán, északkeleti fekvésű oldalakon, valamint a völgyhajlatok hűvösebb-párásabb viszonyai mellett alkotnak társulást, pl. a Fűzesárokban.

A gyertyános-bükkösök zárt állománya alatt csak árnytűrő, alomlakó aljnövényzet alakul ki, főleg a szagos galaj. Foltjai sokszor alig észrevehetőek az avarborította, „nudum” erdőtalajon. Félnedves vízgazdálkodású termőhelyen az erdei madársóska, a podagrafű, a sárga árvacsalán, illetve nedves viszonyok mellett a magaskórósok, ill. páfrányok uralkodnak. A félszáraz, de bázisban gazdag talajon a gyertyános-bükkösök igen jellemző aljnövényzete a hegyvidéki gyöngyperje és a bükksás. Ezekben érzi jól magát a soproni erdő híres ciklámenje. A lucosítás esetén is megmaradnak örökzöld foltjai és tavasszal élénk világoszöld, nyáron sárga szövedéke igen feltűnő; s utal az eredeti lombdőtársulásra. A savanyú talajú bükkösökben a fekete áfonya, a fehér perjeszittyó, illetve a névadó, kiváló fenyőtű tőzegbontó erdei sédbúza finom, laza gyepjével találkozunk.

III/a. Előhegységi szubmontán, acidofil gyertyános-kocsánytalan tölgyes (Luzulo-Querco-Carpinetum noricum) 250–350 m tengerszint feletti magasságban, főleg a Soproni-hegységben elterjedt asszociáció.

III/b. Előhegységi szubmontán zóna legelterjedtebb társulása pedig a bazifil gyertyános-kocsánytalan tölgyes (Querco petraeae-Carpinetum transdanubicum), 250–350 m tengerszint feletti magasságú területeken, főleg a hegység Várisi-hegyvidékén, valamint a Soproni-dombvidék szárhalmi és dudleszi területén díszlik.

104A szubmontán gyertyános-tölgyesek tehát az előző asszociációkhoz hasonlóan kettéválnak és acidofil, valamint bazifil jellegűek lehetnek. A Brennbergi-medencében kiterjedt zonális asszociációt alkotnak, s a Várisi-hegyvidéken is uralkodóak. A szárhalmi és dudleszi erdőkben csak a kedvezőbb termőhelyen, mélyebb termőrétegű erdőtalajokon terjedtek el társulásai. Sajátos kétszintes faállományában a kocsánytalan tölgy uralkodik, néhol főleg pszeudoglejes talaj esetén a kocsányos tölgy, illetve melegebb, meszesebb talajon a dombvidéki területeken a cser fellépése jellemző. A koronaszint második szintjét a gyertyán uralja, néhol a kislevelű hárs és a mezei juhar. Jellemző fafaja a vadcsereesznye. Acidofil erdeiben a hegyvidéken értékes elegyfaj a szelídgesztenye, de gyakran a nyír, a rezgőnyár alkotnak faállományt.

Acidofil, szárazabb talajokon a faállomány-záródástól függően a fekete áfonya, a fehér perjeszittyó, az erdei sédbúza, valamint az erdei nádtippán bazifil jellegű társulásaiban pedig száraz vízgazdálkodás esetén az egyvirágú gyöngyperje, a bükksás, üde viszonyok mellett a szagos galaj, félnedves viszonyok között a podagrafű, a sárga árvacsalán, a közönséges csalán és bokorszerűen a szeder ad erdőtípust.

Eredeti gyertyános tölgyesek igen értékes tölgyrönköket szolgáltatnak, ilyenek azonban ritkák területünkön. A

hajdani sarjztatást még nem heverték ki gyertyános-tölgyeseink és gyakran degradált, elgyertyánosodott állományokat, vagy fenyves kultúrákat találunk a helyükön. Acidofilek talaját az erdeifenyő, bazifil társulások termőhelyét pedig leginkább a vörösfenyő szálankinti vagy kiscsoportos elegye hasznosítja fatermés-produktum szempontjából.

II/a. Dombvidéki vagy kollin, acidofil kocsánytalan tölgyesek (*Castaneo-Quercetum petraeae noricum*) főleg a Soproni-hegyvidék savanyú anyaközetű termőhelyein díszlenek a Várasi-előhegység oldalain. A kocsánytalan tölgyet többnyire a szelídgesztenye kíséri. A tengerszín feletti magasság 150–250 m közé esik.

– Emberi hatásra gyakran degradált alakban csarabos-nyíres fenyéredővé alakulhat (*Calluno-Betuletum*). (Pl. Daloshegy, Harkai-domb).

II/n. Dombvidéki, azaz kollin, és neutrális talajon, zárt cseres-tölgyesek (*Quercetum petraeae-cerris*) élnek, amelyek főleg a Fertő melletti dombvidéki erdők kiterjedt társulásai.

II/b. Dombvidéki, kollin zóna bazifil erdőtársulásai, a „száraz”, egyes tölgyesek (*Quercetum petraeae-pubescentis*). A jellemző és uralkodó molyhos tölgyön kívül a cser és kocsánytalan tölgy; a délies virágos kóris és a berkenyék elegyedése sajátos. Kevésbé zárt erdőtársulásában gazdag a cserjeszint; különösen a szubmediterrán cserjék és legeltetés folytán a tüskés cserjék uralják a társulást. Szárhalom és Dudlesz erdeinek zömét ez az asszociáció alkotja.

Erdőirtás, legeltetések hatására másodlagosan hegyvidéki erdőssztyepp, karsztbokor-erdő foltok alakulnak ki (*Corno-Quercetum pubescentis*). Pl. Szárhalom.

A dombvidéki tölgyeseinket tehát a talaj kémhatása alapján három csoportra bontottuk: az eddigi acidofil és bazifil jellegű társulások mellé neutrális, semleges talajú, átmeneti, cseres-tölgyesek asszociációját is felvettük, mert jelentős területeket borít Sopron körül. Az acidofil szelídgesztenyes-kocsánytalan tölgyesek különösen a Károly-magaslat, a Daloshegy, a bánfalvi lejtők környékén, a városhoz közel eső területeken alakultak ki, s a városi polgárok tűzifa ellátását szolgálták „szabaderdőként”, a 10–12 éves vágásforduló miatt sarjasokká alakultak. Legelterjedtebb acidofil erdőtípusa a fehér perjeszittyó, az erdei sédbúza, a fekete áfonya, sőt ritkás erdeiben a csarab is jellegzetes. Kocsánytalan tölgy mellett a szelídgesztenye és az erdeifenyő adja a legnagyobb 105mennyiségű és értékű fatermékot. Sem a lucfenyő, sem a vörösfenyő nem megy már ebben az erdő részben, 100 évvel ezelőtt a Soproni-hegység 1/3-át alkotta az „erikás-nyíres” leromlott erdőtársulás.

A szárhalmi és dudleszi erdők zonális erdőtársulása a cseres-tölgyes. Semleges kémhatású viszonyokra utaló társulás a lajtamésző alapközeten, néhol vékony lösztakarón barnaföld, vagy legalább barna rendzina genetikai talajtípus a jellemző. Gyakran elcseresedett degradált állapotban fordul elő, mert a cser 10–20 éves vágásforduló esetén jól sarjadzó-képessége, a fiatal kori gyors növekedése és ellenállóképessége miatt előnybe került a nemestölgyekkel szemben. Elősegítette elterjedését az ember is, mert egy fél évszázaddal ezelőtt még a legkeresettebb, legjobb tűzifánk a cser volt. A talaj típusától függően száraz erdőtípusait a pusztai csenkesz, az egyvirágú gyöngyperje, a tollas szálkaperje és a keskenylevelű rétiperje uralja, a félszáraz viszonyok között viszont a keskenylevelű réti perjén kívül tömegesen lép fel a gyöngyvirág, üde viszonyok mellett az erdei szálkaperje és a csomós ebír. Eredeti lombfáinak, a nemestölgyeknek az előnyére történt erdőfelújítás és erdőnevelés állítja nehéz feladat elé az erdőművelőket. Az utóbbi évtizedekben különösen elcserjésedett, degradált állapotában átmeneti állományként sikeres

erdeifenyő és feketefenyő telepítéssel dolgoztak. Ma ezt már tiltják az erdőtervek.

A Sopron körüli dombvidéki erdők csekélyebb meszes talajain köves-kavicsos váztalajon, vagy fekete-, néhol már barna-rendzinán tölgy-elegyes erdők természetesek. Uralkodik a molyhos tölgy, cser és kocsánytalan tölgy eleggyel, valamint a virágos kőris és a barkóca-berkenye. A bazifil-molyhos tölgyes erdőtársulás koronaszintje alig záródik, alacsony faállománya alatt többnyire zárt cserjeszint alakul ki; a szubmediterrán jellegű ehető som, bibircses kecskerágó, ostormén bangita, fagyal, vörösgyűrű, valamint a legeltetés hatására tövises cserjék, mint a boróka, galagonyák, a kökény, a vadrózsa adnak zárt cserjeszintet. Száraz talaján, aljnövényzetében uralkodik a törpesás, pusztai csenkesz és a tollas szálkaperje, a valamivel kedvezőbb termőhelyen pedig az egyvirágú gyöngyperje és a keskenylevelű réti perje, üdőbb viszonyok között az erdei szálkaperje, a csomós ebír, a csalán stb. Az erdőssztyepp jellegű karsztbokor erdők tisztásain igen szép és védett sztyeppnövényzet jelenik meg Iris- és Pulsatilla-féleségekkel.

Két intrazonális asszociációt is találunk területünkön. Főleg a szubmontán gyertyános-tölgyesekben gyakori, hogy a patakok mentén lejtőhordalék, illetve öntéses erdőtalajokon keskeny sávban ligeterdő, égeres-kőrises asszociáció (*Carici remotae-Fraxinetum*) alakult ki. Magasabb tengerszint felett a montán övben pedig patakmenti égeresek töredékét találjuk, a hamvas éger (*Alnetum glutinosae-incanae*) ugyan hiányzik területünkről. Ez az asszociáció inkább acidofil, az előző többnyire bázis-gazdag, bazifil erdő-társulás.

6. Az erdő-társulások területi megoszlását a Sopron körüli erdők hegyvidéki és dombvidéki területére az alábbi táblázatban tekinthetjük át. A +-tel jelöltük az előforduló, de területileg jelentéktelen asszociációkat. Az adatok jól mutatják a két táj közti nagy különbséget: a gyertyános-tölgyes, valamint a gyertyános-bükkös és az acidofil-kocsánytalan tölgyes a hegyvidéken, a gyertyános-tölgyeseken kívül pedig a cseres-tölgyesek és a bazifil-molyhos tölgyes elegyes erdői a dombvidéken uralkodnak.

106A Sopron környéki erdők megoszlása erdő-társulások szerint

Sorsz.	Erdőtársulás	Soproni hegység %	Soproni dombvidék %
I. Klimazonális asszociációk:			
1.	Magashegységi fenyőelegyes bükkös (<i>Abieti-Fagetum</i>)	+	
2.	Acidofil-montán-bükkös (<i>Deschampsio-Fagetum noricum</i>)	7	
3.	Bazifil-montán-bükkös (<i>Cyclamini-Fagetum</i>)	13	+
4.	Acidofil-szubmontán-gyertyános-tölgyes: (<i>Luzulo-Querco-Carpinetum noricum</i>)	22	+
5.	Bazifil-szubmontán-gyertyános-tölgyes (<i>Querco-Carpinetum transdanubicum</i>)	45	32
6.	Acidofil-kolin-kocsánytalan tölgyes (<i>Castaneo-Quercetum noricum</i>)	10	+

Sorsz.	Erdőtársulás	Soproni hegység %	Soproni dombvidék %
7.	Neutrofill-kollin-cseres-tölgyes (Quercetum petraeae-cerris)	+	52
8.	Bazifil-kollin-molyhos tölgyes (Quercetum pubescentis)	+	15
9.	Acidofil-nyíres fenyér (Calluno-Betuletum)	+	
10.	Bazifil-karsztbokorerdő (Corno-Quercetum pubescentis)		+
II. Intrazonális asszociációk:			
11.	Kőrises-égeres (Carici remotae-Fraxinetum)	1	1
12.	Hegyvidéki-égeres (Alnetum glutinosae-incanae)	2	
Összesen:		100	100

7. Akik mélyebben akarnak elmerülni a soproni erdők tanulmányozásában, azok részére az asszociáción aluli egységeket, az ökológiai eltérést jelző szubasszociációkat, valamint a gyepszint tömegviszonyait tükröző, erdőtípust jelző növényfajokat, szociációkat ökológiai jelleg szerint az 5. táblázatban mutatjuk be.

107 A soproni erdők erdőtípust jelző lágyszárú növényei
(5. táblázat)

Vízgazdálkodási fok	acidofil	neutrofil	bazifil
1. Ultra-xerofil	Genista pilosa		Carex humilis
2. Szuper-xerofil	Calluna vulgaris Dicranum Polytrichum	–	Festuca valesiaca
3. Xerofil	Deschampsia flexuosa Vaccinum myrtillus		Festuca rupicola Brachypodium pinnatum
4. Szub-xerofil	Luzula albida	Melica Carex pilosa	uniflora Poa angustifolia
5. Mezofil	Calamagrostis arundinacea		Galium odoratum
6. Szub-higrofil	Oxalis acetoselia		Brachypodium silvaticum Aegopodium podagraria Lamium galeobdolon

Vízgazdálkodási fok	acidofil	neutrofil	bazifil
7. Higrofil		Dryopteris filix-mas Athyrium filix-femina Petasites hybridus	Urtica dioica Rubus fruticosus
8. Szuper-higrofil		Carex remota Petasites hybridus	Carex brizoides Carex acutiformis

Erdőövek, illetve klímazonális asszociációk előbbre használt sorrendjét használjuk fel keretként arra, hogy a nagy tanúfákat fafajonként bemutassuk; s a természetes ősi lombfákat követik majd a fenyők.

8. Bükk (*Fagus sylvatica* L.)

Jellegzetes óceánikus hatás alatt álló középeurópai területek, szubatlanti és hegyvidéki jellegű fafaja, magas légnedvesség igényel, kiegyensúlyozott vízgazdálkodással, s magas talaj-tápanyagigénnyel. Kiemelkedik erős árnyttűrőképessége és a szélsőséges hőmérséklet iránti kevésbé ellenálló-képessége. Tipikus klímazonális, röviden klimax-fafaj, zárt állományalkotó, talajt védő sajátsága miatt az „erdők anyjaként” tiszteljük.

A Soproni-hegységben a Hidegvíz-völgyi száraló-, vagy emlékerdő bejáratát őrzi az a nagy, több mint két évszázados bükk óriás, amelyet nemcsak kora és méretei, hanem erdősz-vadász-történetek szempontjából is féltett tanúfaként őrizünk. Roth Gyula professzorunk 1958-ban ennek ágán még dürgő fajdkakast látott. Érdekessége az is, hogy minden évben bőven terem makkot. A közölt két fényképen 1966-ban és az elmúlt évben felvett fotón megfigyelhető, hogy a fa alatt ma már sűrűséggé nőtt a bükk újulat (2–3. kép).

1083. A 2. ábrán lévő öreg bükk 20 év múlva (1985). A faaggastyán alatt már vékony rudassá nőtt az újulat

1094. A híres Hétbükk-csoport 1905-ben, ma már csak legenda őrzi

Egyébként a fa a 182/B erdőrészletben, 450 m-re a tenger színe felett, a hidegvízvölgyi forrás, illetve patak teraszán díszlik. Savanyú kémhatású, agyagba ágyazott folyami törmelék az anyakőzet, amelyen gyengén podzolosodó, mélyen pseudoglejes barna erdőtalaj alakult ki. Aljnövényzete szagos galaj és fehér perjeszittyó. Eredeti erdőtársulása magashegyvidéki fenyőelegyes-bükkös. Ma szabadon áll ez a matuzsálem kort megérő óriás tanúfa. Törzse 8 m-ig ágtiszta, egyenes, 15 m-en sok ágra bomlik. Terebélyes koronája 26 m átmérőjű. Öreg korát apró rövid hajtások és az ágacskákra száradt kupacs-maradványok [110](#)sokasága jelzi. Mellmagassági átmérője 152 cm, magassága 33 m. Fatömege 29 m³ körül van [11\(11\)](#).

Nagyméretű bükkök találhatók a deák-kúti „Örökerdő” területén. Ezek is 200 év körüliek és montán-gyertyános -bükkös helyén őrzik a hajdani líceum, ma Berzsenyi-gimnázium Deák-kúti köztársaságának emlékét¹²⁽¹²⁾. A legméretesebb mellmagasságban 119 cm, magassága 25 m. Nevezetes sarj facsoportja volt a hegyvidéken, a Ritzingi-út mentén a „Hétbükk”. Utódaik ma sem, félévszázad múltán sem tudják feledtetni a híres elődöket (4. kép).

5. Ormos, belül odvas, öreg gyertyán a Deákkút „Örök-erdejében”

Egyébként hazánk területén Pula határában 248 cm, Zalaszántón 197 cm, Rezin 191 cm bükk óriásokról is

tudunk¹³⁽¹³⁾. Tés-Római fürdő mellett 223 cm, Gyenesdiás Büdöskúti bükk 205 cm átmérőjű¹⁴⁽¹⁴⁾; a Farkasgyepü-Iharkút „Petőfi-fa” ¹¹¹159 cm.¹⁵⁽¹⁵⁾ Közismert a Jeli arborétum „Ambrózy-bükk” óriása, amely a Koponyásforrás mellett 169 cm mellmagassági átmérőjű, egyik ágát azonban a szél 3 éve letörte.

Sopron parkjaiban a bükknek bronzvörös díszfa-alakját találjuk, amelyek közül az Erzsébet-kert óriása ért el nagy méretet: mellmagasságban 103 cm, magassága 15 m és koronaátmérője 25 m.

9. Gyertyán (*Carpinus betulus* L.)

Szintén középeurópai areájú, de délkeletre tovább húzódó fafaj, mint a bükk. Ezért mérsékelten szubatlanti jellegű elemként ismerjük. A szélsőséget valamivel jobban tűri, mint a bükk: kisebb a légnedvesség igénye, nagyobb a tápanyag igénye, jobban tűri a fagyot és mérsékeltebben árnytűrő. Erdőtársulásaink sajátos második szintű fafaja, a gyertyános-bükkösökben és a gyertyános tölgyesekben uralkodó; úgyszólván valamennyi hazai erdőtársulásunkban megjelenik. Mérsékelten állományalkotó, szubklimax fafaj. A bükkösök és a tölgyesek rovására, jól sarjadzó és magról is szaporodó képessége révén elszaporodott, elgyertyánosodott s konzociációja gyakori a soproni hegyvidéken is. Legméretesebb példánya a Deák-kút melletti „Örökerdő” gyertyános-bükkösében található 68 cm mellmagassági átmérővel és 13 m magassággal. A mintegy 200 éves fák itt sajátosan odvasak, belül üresek: Nagy példánya él a Récényi út kőbányájának előterében: 62 cm a mellmagassági átmérője és 12 m a magassága. Megjegyzem, hogy az Erzsébet-kertben ezeknél is méretesebb példánya csodálható: 74 cm/14 m. Hazánk legméretesebb egyede egyébként Dobán díszlik és 1963-ban 127 cm volt a mellmagassági átmérője¹⁶⁽¹⁶⁾ (5. kép).

10. Hársak

Hazánkban, de Sopron környékén is a legelterjedtebb hársfaj a kislevelű hárs (*Tilia cordata* Mill.). Északkontinentális areájú, hazánkban a domb- és hegyvidékek fája, a barna erdőtalajokon gyertyán-elegyes erdőkben, a tölgyet gyakran helyettesítő fafaj. Híres a nagycenki hársfasor, több mint 220 éves. Ezek között található a legméretesebb: a cseres-tölgyes helyére telepített fasorban 152 cm mellmagassági átmérőt és 18 m magasságot is elért¹⁷⁽¹⁷⁾. A Soproni-hegyvidék Rák-patak öntésén, a Kárpáti-malom védett parkjában gyertyános-kocsányos tölgyes helyén 120 éves 119 cm vastag és 15 m magas fái élnek. Jelentős méretűre nőtt a Deák-kúti „Örökerdő” gyertyános-tölgyesének helyén; az itt élő kislevelű hársak 24–25 m magasak és 70–80 cm vastagok. A Récényi úti kőbánya előterében hasonló méretű 100 év körüli kislevelű hárs nyúlik 12 m magasra, amelynek vastagsága 80 cm. Egyébként hazánkban a legméretesebb kislevelű hárs példányt Homokkomárom-Zsigárdon („Zrínyi-hárs”) vidék: 800 éves, 255 cm vastag¹⁸⁽¹⁸⁾ állítólag pár éve elszáradt. Pusztavámon 194 cm mellmagassági átmérőjű, Miskolcon 178, Zsenyén 166, Szelesten 146 cm vastag fái is díszlenek. Sopronhorpács „Széchenyi-hársa” 143 cm-es.¹⁹⁽¹⁹⁾

¹¹²Az ezüsthárs (*Tilia argentea* Desf.) nem őshonos Sopron környékén; melegigényes, mediterrán jellegű, Dunántúlon csak a Balaton vonaláig terjed areája, mégis feltűnt néhány fiatal, alig 35 éves, igen gyors növéssé példánya a Szárhalom és a Várisi-hegyvidék Hosszúlejtőjén. A soproni egyetem botanikus kertjének legméretesebb fái is ezüsthársak, 95 évesek és 25 m magasak, 108, 104 cm a mellmagassági átmérőjük. Hazánkban legnagyobb egyedét Boldogkőváralján mérték: 191, ill. 175 cm vastag ismert. Tolna megyei őshonos előfordulásának területén fasorokban (Hőgyész, Dombvár, Tamási) találunk 179, 162, 156 cm vastag, életerős példányokat.”²⁰⁽²⁰⁾

11. Juharok

A juharok közül a Soproni-hegység magashegyvidéki-bükköseinek jellemző fafajaként a hegyi juhart (*Acer*

pseudoplatanus L.), a kereskedelemben közismert néven a jávort kell említenünk. Legnagyobb méretű egyedét Asztalfőn madársóskás és fehér acsalapus, szupermontán fenyő-elegyes-bükkösben találhatjuk: 68 cm vastag és 26 m magas. Nagyobb méretű ennél a Múzeum-kerti példány, amelynek 87 cm a mellmagassági átmérője és 20 m magas. Hazánkban a legnagyobb példányai Keszölcön élnek 156 cm, Nagyvázszyban 119 cm és Körmenten 116 cm vastagsággal.²¹⁽²¹⁾

A mezei juhar (*Acer campestre* L.) Sopron mindkét táján előfordul. Általában a gyertyános-tölgyesekben helyettesíti a közel hasonló ökológiájú gyertyánt. A Soproni-hegyvidéken a Brennbergi-völgy „Erdei iskolájának” kertjében díszlik a legnagyobb méretű: hegylábán, lejtőhordalék erdőtalajon 102 cm mellmagassági átmérővel és 18 m magassággal. Egyébként csak Tatabánya agostyáni-erdeiben élnek hasonlóan vastag példányok, olyanok, amelyek elérik az 1 m vastagságot.²¹⁽²²⁾

A harmadik juhar-félének a feltűnően korán virágzó korai juhar (*Acer platanoides* L.), amely hasonlóan előfordul mindkét tájon. Nagy példányát a Károly-kilátóhoz vezető út mellett – 72 cm vastagsággal és 17 m magassággal – ismerjük. Egyébként hazánkban Boldogkőváralján él a legtekintélyesebb példány: 124 cm.²¹⁽²³⁾

21. Szilek

A szilek közül erdeinkben a mezei szil (*Ulmus minor* Mill.) fordul elő jelentős mérettel. Az ártéri erdők sajátos fafaja, területünkön a Deák-kút gyertyános-kocsányos tölgyesének „Örök-erdejében” éri el legnagyobb méretét; 75 cm vastag és 28 m magas. Egyébként a soproni Erzsébet-kertben mindhárom szil előfordulásáról adtam ismertetést.²²⁽²⁴⁾

13. Magas kőris (*Fraxinus excelsior* L.)

A magas kőris szélsőséges termőhelyi adottság mellett előforduló fafaj. Európában a hegyvidéki jellegű „mész-kőris” gyakoribb, de Sopron körül a többé-kevésbé pionír tulajdonságokkal rendelkező változatát, az ún. „víz-kőris” találjuk gyertyános-tölgyesekben, inkább hegyvidéki-égerligetekben. A Soproni-hegyvidéken a Kisfüzes erdeiben kis területen telepített 97 éves állománya között akad méretes: 22 m magas és 54 cm mellmagassági átmérőjű. Idősebbek a Hidegvízvölgyben élő, 100 év körüli fák: 24 m magas és 52 cm vastag egyedük ¹¹³is ismert. Sopron Múzeum-kertjének kőriseit már ismertettem; méretes fái közül a legnagyobb 22 m magas és 116 cm vastag.²²⁽²⁵⁾ A magaskőris legnagyobb egyedét a Bakonyban Bakonybélien találjuk; 28 m magas és 150 cm vastag a táborhegyi „szép kőris”.²³⁽²⁶⁾

41. Mézgás éger (*Alnus glutinosa* Gaertn.)

Az éger eurázsiai flóraelem, síkságtól a hegyvidékig előfordul, a ligeterdők fontos elegyfája. A soproni hegyvidéken patakok mentén égeres társulásokban találjuk legméretesebb egyedeit. Pl. a Deák-kút „Örök-erdejében” 28 m magas és 80 cm mellmagassági átmérőjűek is élnek. Az Erzsébet-kertben 23 m magas és 62 cm átmérőjű a legnagyobb. Egyébként Magyarországon a legnagyobb éger Szombathelyen a Kámoni arborétumban, a Gyöngyös patak mellett ismert: mellmagassági átmérője 177 cm, magassága 15 m.

6. A Várisi-tölgyes mintegy 230 éves állománya (1966)

51. Tölgyek

A Sopron körüli erdők uralkodó fafajai, nagy méreteik alapján itt is az „erdők királyai”. Mindhárom tölgyfélése előfordul a hegység keleti lábán fekvő „Várisi-tölgyesben”. Az idősebb állománya 230 év feletti, a fiatalabbak, a Körúttól keletre, a Magyarfalva felé eső részeken 150 évesek. Amikor 1277-ben Sopron várossá alakult, a Lövér településsel együtt csatolták ezeket az erdőterületeket a városhoz. Régi feljegyzések „Spangewald” néven emlegetik ezt a városhoz közel eső, 10 év körüli vágásfordulóval kezelt és „szabad erdőként” emlegetett állományokat. Akkor tűzifát csak rudas állományokból tudtak bárdolni. Később, 1787-ben „Váras-erdőnek” nevezik, és a legidősebb soproni erdőként [114](#)emlegetik, mindössze 32 éves állományát.[24\(27\)](#) Az erdő első hiteles leírója, Oderszky János, 1837-ben az erdőt már 113 és 103 évesként emlegeti, a fiatal tölgyest pedig 29 évesnek írja.[25\(28\)](#) Michlitz–Hollán 1869-ben átalakítására tesznek javaslatot. Szerencsére csak igen kis hányadát alakították át 1880-ban fenyvessé. Az első üzemtervi revízió 1895-ben két korú állományról, 155 és 108 éves tölgyesről beszél; záródása ekkor is laza volt: 20–80%. A Lövér körutat 1920-ban építik meg. A „Spangewald” „Városligeti-park” elnevezést nyer.[26\(29\)](#) Ekkor is terv készült az itteni sarjtölgyesek átalakítására. 1964-ben Szoták F., majd Barabits E. ad javaslatot arborétummá alakítására.[27\(30\)](#) A Városszépítő Egyesület azonban ellenáll és máig is védi azt az idős Várisi-tölgyest, amely nélkül a soproni polgárok [115](#)és itt üdülő vendégek szegényebbek lennének egy csodás természeti élménnyel. Ez a különleges szépségű tölgyes kocsánytalan tölgyből (70%), kocsányos

tölgyből (20%) és cserből (10%) áll – elegyként pedig fellelhető gyertyán, kislevelű hárs, mezei juhar, magaskőrös és a vadcsereznye. A Várisi-tölgyes egyébként gnejsz-törmelékes alluviális kavicsos, savanyú, gyengén podzolos barna erdőtalajon díszlik. A talaj azonban több helyen erodálódott; hiányzik a humusz-szintje; tehát csonka barna erdőtalaj található. A hajdan sarjról eredt fák ma erősen gombásodtak, sok a csúcscsáradt egyed, ezért évről évre egészségügyi termelést, száraz ág leverést hajtanak végre. Parkerdeje a viharban balesetveszélyes, ezt táblákkal jelzik. Mindezek ellenére a vázat, a még egészséges fákat, inkább néhány facsoportot fenn kell tartani tölgy populáció vizsgálatokra és még inkább a Lövérék szép díszére, sétálói felüdülésére (6. kép).

7. A „Tölgyesmocsár” közelében a „Képesfa” óriás kocsánytalan tölgye (1966)

Kocsánytalan tölgy (*Quercus petraea*, Lieblein)

A soproni erdők tölgyeseinek leggyakoribb középeurópai areájú fafaja; az éghajlati szélsőségeket kevésbé tűri, több páratartalmat és kiegyenlített vízgazdálkodási viszonyokat kedvel. Hegyvidékünk savanyú

talajain állományalkotó főfaj az acidofil-tölgyesekben, a gyertyános-tölgyesekben és részben a Fertő-melléki dombvidék cseres-tölgyeseiben. Az őshonos fafajok közül a kocsánytalan tölgy adja a hegyvidéki erdeink legméretesebb egyedét. A Tölgyesmocsár mellett él a 250 évesnek becsült „Képesfája”. 1963-ban még szépen virult és 137 cm mellmagassági átmérőjű volt.²⁸⁽³¹⁾ 1985-ben azonban kiszáradóban van. Törzsének alig 1/3-át veszi körül élő kéreg és koronájában alig hajtott ki néhány ág. Mellmagassági átmérője 154 cm, magassága 18 m. Vigasztaló, hogy a környéken vannak fiatalabb, 100 év körüli igen szépen növekedő egyedek (7–8/ab. kép).

A Magyarfalva (Harka) felé vezető úton, a harkai fás legelőn 150 év körüli fák között is találunk nagy tanúfákat. A legméretesebb kocsánytalan tölgy 102 cm vastag és 19 m magas. A Deák-kút „Örök-erdejében” 100 év körüli kocsánytalan tölgyek élnek; a legnagyobb 93 cm vastag és 25 m magas. Hasonló méretű egyedeket találunk a Várisi-tölgyesben is; ezek 230 év körüliek, 22 m magasak, 90 cm vastagok. A Szárhalom 100 év körüli szép példánya az a 85 cm vastag és 20 m magas fa, amely a Fertőrákos felé vezető út mellett terebélyesedik hajdani gyertyános-tölgyes helyén. Méretesebb kocsánytalan tölgyek élnek Sopronhoz közel Kapuvárott, 245 cm mellmagassági átmérővel.²⁹⁽³²⁾ Sárvár Farkaserdőn a legnagyobb „Banyafája” 204 cm volt, de 3 éve széttörött (9/ab–10. kép).

Kocsányos tölgy (*Quercus robur* L.)

A kocsányos tölgy már nem annyira az erdőtalajok, mint a humuszban dúsabb síksági, ártéri talajok fája. Hegy- és dombvidékünkön a hajlatok, völgyek és a lábhatások összemosott, jó vízellátású talajain, magas tengerszint feletti fekvésekre is felcsúszik, főleg a gyertyános-tölgyesekben. Érzéketlenebb az éghajlat szélsőségeivel szemben; meleg, kontinentális jellegű fafaj, a kései fagyokat azonban nem tűri. Európának óriási méreteket elérő és ezer éven túl is élő fafaja; az erő megtestesítője, ámulatunk és tiszteletünk tárgya.

116 Legméretesebb egyedei 230 év körüliek és a Várisi-tölgyesben élnek. Itt 85 cm vastagságú és 22 m magasságú fákat is találunk. A Kárpáti-malom Rák-patak-völgyének gyertyános-tölgyesei helyén kialakított parkfák között 150 év körüli, 80 cm vastag, 14 m magas egyedei virulnak. A Szárhalom-Tómalom összekötő-útján, az útra hajló 150 éves tanúfája érdemel említést és védelmet: 82 cm vastag és 18 m magas.

A soproni erdők nagy kocsányos tölgyei eltörpülnek az európai és a hazai tölgy-óriások mellett. Legnagyobb méretű, de már száradó egyede, a zsenyei „Ezeréves-tölgy”; „Pro natura” emlékérem őrzi aranyba vésve emlékét. A fa 325 cm vastag és 18 m magas. A közeli Hédervárott vihar tépte az „Árpád-tölgyet” is, amelyet 5 évszázadosnak tartunk és 232 cm vastag, 20 m magas. A Drávapalkonya határában a Dráva parton áll 255 cm-es és Tatabányán 239 cm-es tölgyóriás.³⁰⁽³³⁾

Lengyelországban megcsodálhattam az 1200 évesnek tartott „Bartek-tölgyet”, amely 5 m-es mellmagassági átmérővel és 28 m magasságával vált örök élményemmé. Bulgáriában 1360 éves kocsányos tölgyről emlékezik meg az irodalom, amely szintén 5 m körüli vastagsággal ejti ámulatba látogatóit.

8/a. A 250 éves előző kocsánytalan tölgy pusztulóban (1985)

1178/b. Ugyanennek elhaló törzse

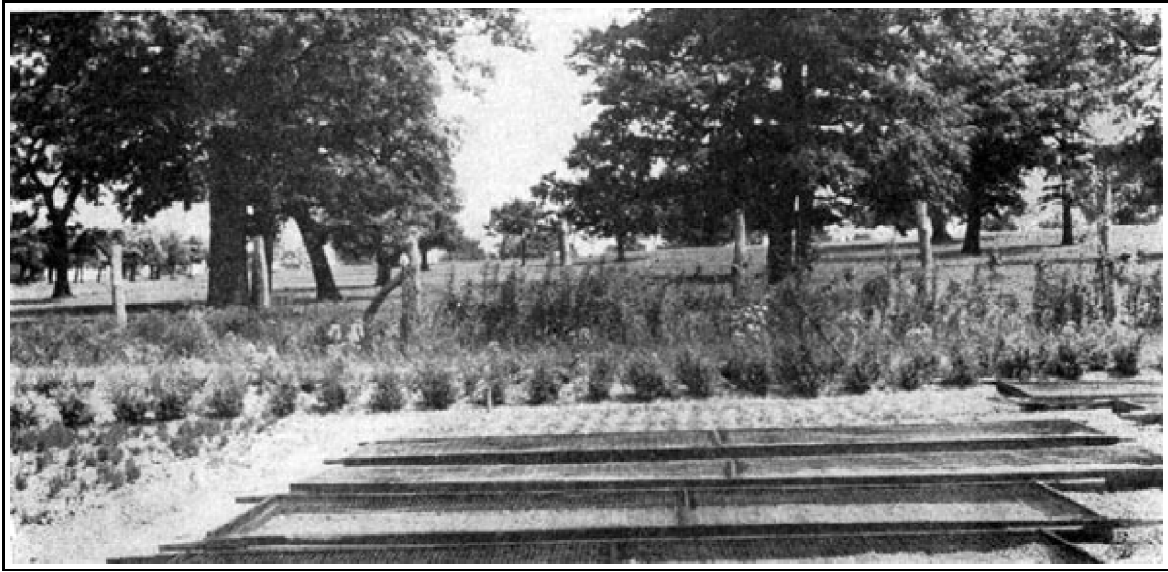

1189/a. A harkai fás legelő 150 év körüli tanúfái (1985)

Csertölgy (*Quercus cerris* L.)

A csertölgy a sopronkörnyéki erdők kelet-mediterrán fája, a hegyvidéknek csak az előterében fordul elő, s inkább a Fertő-menti dombvidéken alkot melegkedvelő elegyes tölgyerdőket. A bazifil-molyhos tölgyeseken és cseres-tölgyeseken 119kívül itt gyakran a gyertyános-tölgyesekben is uralkodóvá válik. Sokat szenved azonban a fagytól. Sarjzatatás folytán előnybe kerül a többi tölgygel szemben; a múltban kedvelt volt tűzifának, jó eleven parazsat és magas tüzelő értéket ad. Méretesebb példányai a Várisi tölgyesben, 200 évnél idősebb és pusztuló alakban fordulnak elő; itt 97 cm vastag és 21 m magas egyedét is mérték. A Harkai-domb fás legelőjén hasonló tanúfái ismertek, 88 cm és 18 m mérettel. A Szárhalmi-erdőben a Pozsonyi úti cser csoportról már Földváry³¹⁽³⁴⁾ is megemlékezik. 160 éves fái között 98 cm vastag és 19 m magas egyedeiről tudunk. Egyébként hazánkban a legméretesebb cser a Bakonyban Jenőteleken él: 151 cm, illetve Cseszneken 140 cm a mellmagassági átmérője³²⁽³⁵⁾ (11–12. kép).

9/b. Az Erdőmérnöki Főiskola hajdani Brand-majori csemetekertje a mögötte fekvő fás legelővel (1928)

12010. Kocsánytalan tölgy a harkai fás legelőn

12111. Öreg cser a magyarfalvi legelőn

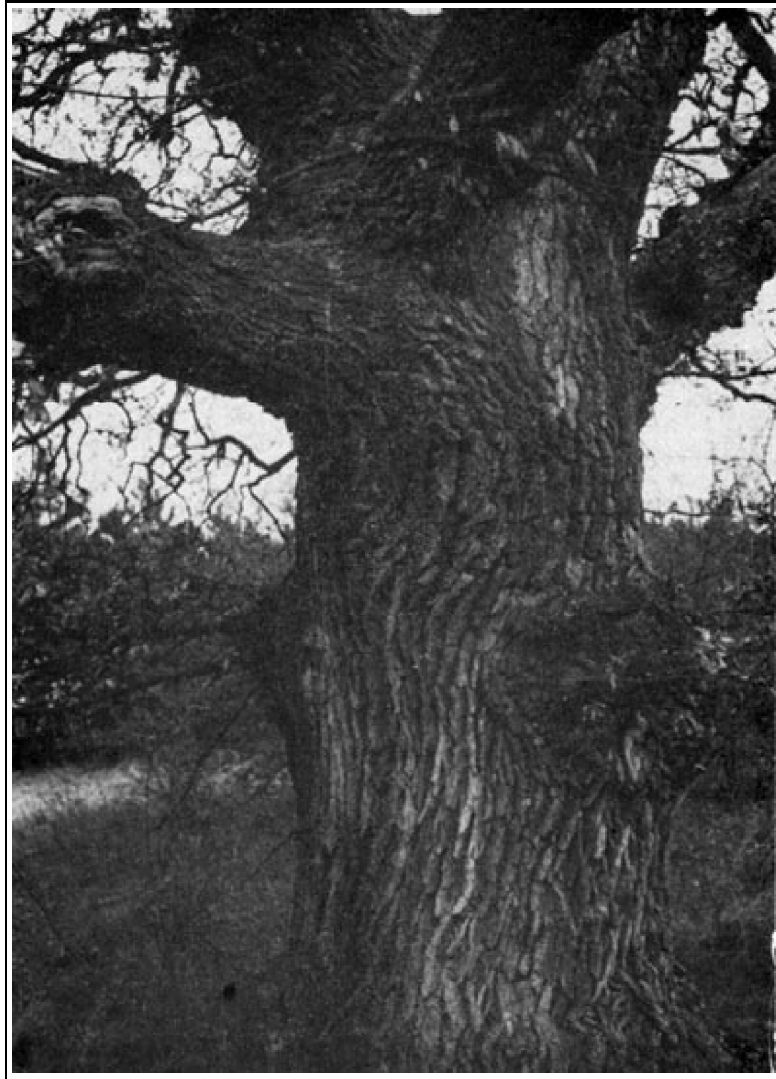
12212. Kocsányos tölgy tanúfa a harkai legelőn

12313. Virágzó molyhos tölgy tanúfák a Dudlesz-Imremajor-i fás legelőn

12414/a. Óriás molyhos tölgy törzse Imre-majorból

12514/b. Molyhos tölgy virágzó: ága hím-barkák és nővirágok

12615. A Hegyvidék legméretesebb vörös tölgye a Váris-Zichy-réten

Molyhos tölgy (*Quercus pubescens* Wild.)

Földközi-tenger melléki, szubmediterrán areájú, tehát a leginkább melegkedvelő tölgyünk. A szárazabb lajtamészkőn, váztaalajokon és fekete rendzinákon életképes. A bazofil-molyhos tölgyesek uralkodó fafaja. Igen száraz termőhelyen védi a fás társulást, degradáltan a karsztbokorerdők fás csoportjaiban uralkodó. Legméretesebb egyedei a Dudlesz-erdő déli szegélyén, az István-majori fás legelőn állnak, ahol mintegy 40 db molyhos tölgy óriás él. Korukat 150 évesre becsüljük, s van közöttük 102 cm vastagságú, 12 m magasságú és 20 m koronaátmérőjű egyed is. Sajnos a legelő egy részét fekete fenyővel fásították, s így a beszorult öreg törzsek pusztulnak, velük a szép erdősztyepp növényzet is, mint a törpe írisz, az orvosi kankalin, a leány- és fekete kökörtcsin stb. A Szárhalom-Tómalom összekötő útja mellett, az utóbbitól kb.

fél km-re igen sajátos mészkedvelő-molyhos tölgyes társulás díszlik, sok cserrel, kocsánytalan tölgytel és sajátos zárt, szubmediterrán cserjékkel. A fák között 85 cm vastag [127](#) és 11 m magas egyed is találunk, amelynek törzse 7 m-ig ágtszta, és korát 105 évesnek becsüljük. Nagyobb molyhos tölgy tanúfákat ismerünk a Vértesből; Csákvárról 136 cm, és a Balatonfelvidékről, Dörgicséről 129 cm, [33\(36\)](#) Balatonfüredről pedig a Tölgyfa-csárda előterében 96 cm vastag törzsű óriását csodálhatjuk (13–14/ab).

Vöröstölgy (*Quercus rubra* L.)

Észak-Amerikából mintegy 250 évvel ezelőtt behurcolt fafaj. Kedvező adottságai miatt kiterjesztették termesztését Magyarországon, már 3000 ha-on díszlik. Igen gyorsan nő, kiváló sarjadzó-képességű, fiatalon árnytűrő, idős korban fényigényes, gazdag avar-hullató, talajjavító fafaj. A savanyú talajokat kedveli; erről tanúskodnak Sopron hegyvidéki telepítései is, pl. a Kecské-patak völgyében. A legméretebb példányait a Vári-hegység keletre néző lábán, a Zichy-réten találjuk. 100 év körüli fáik eléri a 80 cm mellmagassági átmérőt, a 26 m magasságot; koronájuk óriási, 25 m átmérőjű. Sokat teremnek, makkjukkal több fiatal erdőt telepítettek. A szomszédos Szombathelyen, ill. Táplánszentkereszten él hazánk legméretebb vöröstölgye. Szép fasorban 150 cm mellmagassági átmérőjét és 24 m magasságú egyed is ismerünk (15–16. kép).

Szelídgesztenye (*Castanea sativa* Mill.)

A soproni lövérek és előkertek fafaja, óriásait 1985-ben ismerttem. [34\(37\)](#)

(Folytatjuk.)

1987. XLI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Soós István: Kis János levelei Döbrentei Gáborhoz

[128](#) Soós István: Kis János levelei Döbrentei Gáborhoz

Kis János és Döbrentei Gábor, a XIX. századi magyar irodalmi élet e két kiemelkedő egyéniségének neve, munkássága, életműve elválaszthatatlan Sopron városától. Gyermekkoruk, ifjúságuk, iskoláik, első napvilágot látott műveik a magyar nemzeti megújulás e bástyájához kapcsolódik. [1\(38\)](#) A Sopronban eltöltött esztendőik jelentették számukra a felvilágosodás eszméinek megismerését. A város új világát, lehetőségeket tárt ki előttük, itt folytatott tanulmányaik pedig előkészítették őket a külföldi stúdiumokra. Mindkettőjük életében a diákévek nagy eseménye volt a Magyar Társaság megalapítása, illetve a Társaság életében vitt meghatározó szerep. Itt alakították ki első irodalmi kapcsolataikat, „beilleszkedve abba a nagyobb baráti körbe, mely akkor nekik az irodalmi életet jelentette”. [2\(39\)](#) Sopron városa azonban nemcsak ifjú éveikben volt szűkebb pátriájuk, de – mint az közismert – Kis János esetében élete végéig meghatározó maradt. Ide tért vissza, itt folytatta tanári és egyházi működését, itt teljesedett ki munkássága és itt vált a múlt századi magyarországi irodalmi élet egyik legkiválóbb egyéniségévé. Döbrentei sem szakadt el teljesen a nyugatmagyarországi művelődés e fellegrától; élete folyamán többször visszatért kedvenc városába, ahová nemcsak a diákkori élmények, az első irodalmi próbálkozások emlékei vonzották, hanem maga Kis János személye is, aki az ő szemében a „tiszta magyar író” példaképét is jelentette. [3\(40\)](#)

Döbrentei még soproni diákéveiben kapcsolatba került az akkor már jelentős hírnévvel rendelkező Kis Jánossal. Kis Döbrentei első jelentkezésétől fogva jóindulatába és barátsággal fogadta a tehetséges, nagy reményekre jogosító ifjút, segítette, jó tanácsokkal látta el irodalmi törekvéseiben, sőt magánéletének

alakulásában is nagy szerepet játszott. Pártfogásáról tanúskodik, hogy még akkor is kitartott Döbrentei mellett, amikor a kortársak elfordultak tőle.

Támogatásáról, töretlen baráti érzelmeiről tanúskodik levelezésük is, amely még Döbrentei soproni diákévei idején kezdődött.⁴⁽⁴¹⁾ A levelekben képet kaphatunk arról, hogyan biztatja Kis ifjú költőtársát a versírás művelésére, milyen tanácsokkal látja el a sikeresebb eredmény elérésére, a költészetben való alaposabb jártassága érdekében. Kis örömmel szól Döbrentei hazafiúi törekvéseiről, kitartásra buzdítja lapalapítási kísérleteiben, amelyeknek megvalósítása után boldogan csatlakozik a munkatársak sorához. A levelek alapján betekintést nyerhetünk a magyar irodalmi élet korabeli problémáiba, továbbá Kis és Döbrentei baráti kapcsolataiba, különösen Kazinczyval való viszonyukba. Kis leveleit olvasva nyomon kísérhetjük saját és Döbrentei személyes sorsát, magánéletük változásait, családi helyzetüket.

Az alább közlendő levelek egyrészt a MTA Könyvtárának Kézirattárában, másrészt az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának Levelestárában találhatók.⁵⁽⁴²⁾ A leveleket időrendi sorrendben, megszámozva közöljük. Ennek ¹²⁹megfelelően az első három levél és az utolsó az MTA Könyvtárának Kézirattárában, a többi az OSZK Kézirattár Levelestárában van. A leveleket eredeti szövegükkel és írásmóddal tesszük közzé, csupán a Kis által alkalmazott rövidítéseket oldottuk fel, továbbá jegyzetekkel egészítettük ki a könnyebb megértés érdekében. A levelekben az aláhúzott szavak, mondatok Kis kiemelései.

1987. XLI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Soós István: Kis János levelei Döbrentei Gáborhoz / 1.

1.

Kedves Ötsém Uram!

A' Hazát magasztaló éneket igen kedvesen vettem 's örömmel olvastam. Szembetűnőképpen lehet abból látni, hogy a' Poezisben is naponként szép lépéseket tesz a' nagyobb nagyobb tökéletesség felé. – Ha a' Haza' szeretetének szent tüze állhatatosan úgy fog égni és olly hathatós ösztön fog lenni Ötsém Uram szívében, mint most; semmi kétségem sints benne, hogy a' Haza is utóbb szép borostyánt ne adna jutalmúl. Fusson tsak fáradhatatlanúl a' szép tzél felé, a' melly a' nemes szívnek törekedését olly igen megérdemli. Én mindenkor örülni fogok, ha munkáit velem közli Ötsém Uram, és ha tanúja lehetek gyarapodásának.

A' Jövő Májusi Országvásárra felmegyek Sopronba. Akkor szóval bővebben beszélhetünk. Azonban is arra kérem Ötsém Uramat, hogy ezen levalem kézhezadójától a' nála lévő *Utazások' darabját*⁶⁽⁴³⁾ küldje meg: mert, nem lévén a' Magamé, tovább nem hagyhatom-kün; Magamnak is egy darab időre elmúlhatatlanúl szükséges most; azután pedig vissza kell adnom.

Kilián⁷⁽⁴⁴⁾ könyváros hozatott-e már nékem könyveket? Ha hozatott, ne sajnálja Ötsém Uram elküldeni; ha pedig nem hozatott, mondja-meg néki, hogy ne is hozasson; mert már eluntom a' várakozást, 's másra kell a' dolgot bíznom. –

Egy úttal a' melly még el nem adott exemplárok könyveimből vagynak, azokat is tessék most vissza küldeni. Itthon már sokan kerestek, 's nem adhattam nékik.

Ha melly újságok vagynak, azokat is igen szívesen fogom érteni, a' ki tiszta szívbéli indulattal vagyok

Kedves Ötsém Uramnak

jóakaró barátja
Kis János
N(emes) Dömölk Apr (ilis) 4.dikén
1804

1987. XLI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Soós István: Kis János levelei Döbrentei Gáborhoz / 2.

2.

Kedves Ötsém Uram

Arra kér, hogy verseit critizáljam; még pedig mennél keményebben critizáljam. Ez a' kívánság jó indulatot mutat, 's azt bizonyítja, hogy Ötsém Uram nagyobb tökéletességre törekedik. Azonban én még is a' crisist megvallom, rész szerént félve rész szerént kedvetlenül teszem. *Félve*, mert hibázhatok, [130s](#)' ha nem hibázok is, Ötsém Uramban vagy scrupulust vagy elszomorodást támaszthatok. *Kedvetlenül*, mert általában, v(agy) in genere szólni valamit a' versekről annyit tesz, mint semmit sem mondani; hogy pedig hosszasabban beléereszkedjem, arra rész szerént időm nints, rész szerént bártortalan is vagyok. Mindazonáltal hogy ne láttassam szeretetlenségéből hallgatni, szóllok azt a'mit, olly reménységgel, hogy Ötsém Uram minden szómat a' legszívesebb szeretet' szavának fogja tartani.

Ötsém Uram' verseiben a' képzeleteknek, érzéseknek és gondolatoknak könnyűségét, termékenységét és vidámságát lehetetlen észre nem venni és nem szeretni; de⁸⁽⁴⁵⁾ kérem azon igyekezzék, hogy

1. a' gondolatok tömörebbek
2. az érzések mélyebbek, úgy szóllván a' szívnek jobban fenekéről jövök legyenek.
3. A'nyelvre 's különösen a' poesis nyelvére jobban vigyázzon
4. A' metrumot 's általjában a' külső mechanizmust szentebbnak tartsa.

A' két elsőre nézve a' tudományokban 's a⁹⁽⁴⁶⁾ gondolkodásban naponként való 's ezután még inkább leendő gyarapodása napról napra nagyobb tökéletiségre fogja vinni Ötsém Uramat, 's a' jó poéták' szorgalmatos olvasása már most is megértetheti ezen jegyzésemet. A' két utolsót pedig tellyesíteni most is hatalmában vagyon Ötsém Uramnak, és hogy mennél szorgalmatosabban tellyesitse, a' maga ditsősége megkívánja. Tegye hát szent és általhághatatlan törvényére, hogy

1. A' poesis nyelvével jobban megismerkedik. Ezt részből a' jó költők írásai tanítják, részből pedig a' criticus munkák, p(éldának) o(káért) Home,¹⁰⁽⁴⁷⁾ 's kivált Klopstocknak egy értekezése, Ueber die Sprache der Poesie,¹¹⁽⁴⁸⁾ Ez¹²⁽⁴⁹⁾ a' disserta(ti)o megvan az itt küldött könyvben pag. 321 'ol ss – Ne sajnálja Ö(tsém) Uram figyelmetesen elolvasni 's mennél elébb vissza küldeni.

2. A' metrumot, a' caesurát, a' cadentiát etc. olly megsérthetetlennek tartsa hogy okvetlenül hibás versnek mondja azt, a'mellyben azok ellen valami szabadság van véve. Tsekélységeknek látszanak azok, de nem tsekélység a' poetanak. Kivált a' midőn a' verselés' apróbb nemeiben írunk, ott épen szentség törés az illyesek ellen véteni. A' kitsiny képbén a' kitsiny hiba is igen szembetűnik, 's az apró versek az apróságokra való szent vigyázással tetszhetnek tsak. a' nélkül pedig nem.

A' legbarátságosabb indulatból irám sietve Febr(uár) 16dikán 1806 predika(ti)o után 's ebéd előtt.

egyenes szívű jóakaró
barátja K.(is)

1987. XLI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Soós István: Kis János levelei Döbrentei Gáborhoz / 3.

3.

Kedves Ötsém Uram!

Hogy még a' külföldön is buzog nyelvünk és literatúránk mellett, azt igen jól tselekszi. A' hazafiúi indulatnak hasonlóknak kell lenni a' Vesták' tüzéhez, soha sem szabad azt elaludni hagyni.

131A' Himfy' szerelmeinek németre való fordítása jó munka volna; de az én ítéletem szerint véghetetlen sok nehézséggel jár és sok időt fog kívánni. Az aprólékos finomságokat szükségesképpen által kellene tenni; mert azok teszik részről szépségét: ezeket pedig hasonló szépségekkel a' német nyelvben feltserélni, nem lehetetlen, de nehéz és sok időt elvesz.

Igen sajnálom, hogy a' Kazintzy' házasságára irt versezettel¹³⁽⁵⁰⁾ most sem kedveskedhetem; még most is Pósonyban hevernek az exemplárok; mert a' képek még ekkorig sem érkeztek-el Bétsből.

Kazintzynek nagy gyássa van; a' leánya a múlt hónap' 18dikán megholt.¹⁴⁽⁵¹⁾

A' M(agyar) literaturának legujabb productuma közzé tartoznak a' többek közt a' követ(kező)k:

Aglája v(agy) különféle versek Verseghytől.¹⁵⁽⁵²⁾

A' Tsászárok. Görögből Kresenits által.¹⁶⁽⁵³⁾

A' Mennyország más itt a földön. Saltzmann munkája Magyarúl Őri Fülep által.¹⁷⁽⁵⁴⁾

Prédikátori Tárház I–IV. fogás Fábíán és mások által.¹⁸⁽⁵⁵⁾

Egy pár perlekedő philol(logiai) disserta(ti)o Verseghy ellen Révaytól és barátjaitól.¹⁹⁽⁵⁶⁾

Egynehány apró románok.

Gr(óf) Teleky értekezése a' M(agyar) nyelv' pallérozásáról, –²⁰⁽⁵⁷⁾

132A többi pályafutó munkáink is most nyomtattatnak.

Flora: mulats(ágos) gyűjtemény első radab, én tölem.²¹⁽⁵⁸⁾

Éljen, kedves Ötsém Uram, szerentsésen, szedjen a' böltesség' mezején sok hervadhatatlan virágot, s' tartson engem is jó emlékezetben a'ki soha meg nem szűnő szeretettel vagyok 's leszek

egyenes szívű barátja

N(emes) Dömölk, Sept(ember) 14dikén 1806.

Kis János

4.

Kedves Barátom!

Betses leveledre azért haladt ennyire feleletem, mivel Győrbe és Sopronyba lett hívattatásom épen leveled' ide érkezésekor kezdett sok gondokat okozni. mely gondjaim lelkemet egészen elfoglalták, s' mellyeknek tsak tegnap előtt leve annyiban végek, hogy magamat a' Sopronyi Predikátorságra elajánlottam.[22\(59\)](#)

Leveled sok tekintetben kedves volt előttem, leginkább pedig azért is, hogy olly forró szeretetet mutatsz benne erántam. Tarts-meg azt tovább is, én részemről mindenkor gyönyörködve fogok rólad emlékezni, 's örömmel fogom ha miben lehet szívességemet tselekedettel is megbizonyítani.

Az Erdélyiekről nem egészen tellyes meglelégedéssel írtál; de jól jegyzéd-meg, most függőben kell hagynod ítéletedet; várakozóál legalább egynéhány hónapokig: akkor irj rólok és akkor nekem is irj, mert örömmel hallom tőled az afféle dolgokról való ítéleteidet. – Hogy kedved szerént való könyveket nem kapsz, az ne kedvetlenítsem el. Nem mindenkor tölthetjük kedvünket e' részben is, valamint nem m(inde)nkor ehetünk uri eledeleket. De különben is, vagyon megadnak is egynéhány jó könyved, azokkal annál[23\(60\)](#) jobban megemeskedhetel, 's ezt a' régi igen jó, 's a' mi időnkben igen elfelejtett tanátsot: *non muta, sed multum* annál inkább követheted. Egyik vagy másik ágozatját a' tudományoknak meg kell szeretnünk; megszeretvén az arról szólló jobb munkák közzül egyet kettőt (tsak nem azt mondom könyvnélkül) meg kell tanulnunk. Már ez is időt kíván, más dolog is van. A' több könyvekre és a' tudományok egyéb részeire nézve elég az, ha historice tudunk annyit róluk, hogy vagy időnként hátrább ne maradjunk vagy gondolkodásunkban félszeknek ne legyünk, vagy választott studiumunk eránt a' tormába esett férgek' módjára a' többiek' kisebbitésével bálványozó tisztelettel ne viseltessünk. Mire mostani könyveiddel egészen megbarátkozol, azonban ismét fog alkalmatosságod lenni többekkel is társalkodhatni.

Tsak nem örökre lemondotál, a' mint írod, a' versírásról. Másnak azt mondanám, talám száz közzül 90nek is, hogy jól teszi ha lemond, kivált a' mi környülállásinkban, holott olly sokféle munkákkal vagyunk megterhelve, mellyek [133a](#)' poesissal egészen ellenkeznek; a' poeta pedig tsak úgy tarthat számot ditsőségre, ha a' középszerűségeen fellyüemelkedik. De téged, a' kinek olly szép eszed 's olly jól intézett igyekezeted vagyon, arra kérlek, hogy áldozzál tovább is a' Músáknak. Mellyik nemét válasszd a' Poesisnak? Erre azt felelem, próbáld eródet 'aszerént, a' mint hajlandóságod von, akarmeltyik nemére von, próbáld benne szerentsét. A' gyakorlás által m(inde)nkor nevelkedik erőd; 's ma holnap tökéletesen észre fogod magad venni, mellyikre légy legalkalmatosabb.

Útazásodat szép tapasztalások' tételével folytattad. Rendes a' mit a' Ketskeméti Hajnalról írsz. Ugyan kinyomtattatja-e magyarul Cannabich' munkáját.[24\(61\)](#) Én nagyon szeretném, ha kinyomtattatná, mert a' munka kitsiny de valóban nagyon betses.

Idylliumodat én olyannak találtam, hogy szerzője talentomát akárki is észre veheti benne. Gyönyörködve lehet azt több mint egy tekintetből olvasni. Hogy ezen nehéz nemében a' Poesisnak felette nehéz Gessner[25\(62\)](#) lenni, azt ha nem mondom is tudod. De vissza térek oda, a' mit imént mondék, próbáld hajlandóságodat 's eródet; ma holnap jobban meg fogod magad tudni mint még akárki, minél kelljen megállapodnod.

Esmerkedel-e már a' tájjékodon kívül több Erdélyiekkel? Kelnek-e 's olvastatnak-e a' Magyar könyvek? Nem tudnád-e nekem megírni Közép Szolnok Vármegyei Ordinárius Vice Ispán Laskay Sámuel Ur²⁶⁽⁶³⁾ hol lakik? Consiliarius-e? és milyen hirü nevű. Ird-meg legalább azt, K(özép) Szolnok Vármegye hol tartja gyűléseit.

Sopronyba menetelem nem tudom milyen²⁷⁽⁶⁴⁾ nehézségeket fog előmbé tenni a' Literaturabéli munkálkodásra nézve. Ha lehetséges lessz, tovább is írotskálók eggyser másszor. Szeretnék egy Journált is kiadni, mellyről már egynéhány hónapoktól fogva sokat gondolkodtam.²⁸⁽⁶⁵⁾ De mind ezekről tsak akkor szólhatok, ha majd egy ideig Sopronyban fogok lakni.

A' Magyar nyelvről írott jutalmas írásomat²⁹⁽⁶⁶⁾ T(ekéntetes) Halasy Mihály Ur³⁰⁽⁶⁷⁾ németre fordította; nem sokára ki fog nyomtattni. Veszprémben Takáts³¹⁽⁶⁸⁾ a' Pápai Uraság' első Fiscalisának Pápai Sámuelnek A' Magyar' Literatúra' ¹³⁴esmérete titulusu munkáját nyomtattatja³²⁽⁶⁹⁾, melly a' Magyar Minervának folytatása lészen. Én Kazintzytól még nem kaptam vissza verseim kézírásának második darabját. Míg megkapom, elolvasom, jobbtígtatom, vissza küldhetem, 's azután kinyomtattathatik, addig jó darab idő eltelhetik. – Eddig már fogod tudni, hogy a' Káplánom Horváth Sárkányba vitetett prédikátornak mindjárt hamar elmeneteled után. Éljszerentsésen magadnak, és Hazádnak. Tökéletes szeretettel vagyok

N(emes) Dömölk, Febr(uar) 22dikén, 1808. egyeneslelkü barátod

Kis János

1987. XLI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Soós István: Kis János levelei Döbrentei Gáborhoz / 5.

5.

Kedves Döbrenteim!

Nekem dolgom is sók van, szemeim is nagyon gyengék. Megengedj ha röviden válaszolok. Te fiatal 's jó szemű vagy; gonoszért gonosszal ne fizess. – E' már a' 8dik levél, mellyet ma írok; az illy gyenge szemeknek eggyserre bizony sok.

Közel vagyok Szakonyhoz³³⁽⁷⁰⁾, s' még sem tudom elfogadtad-e hívásokat vagy sem. Hozzám közel lennél, azért szeretném oda jövésedet; de úgy tégy, a' mint környülállásaid között az okosság javallja.

Hogy azon a' tájon is keresettek a' jóizlésűek és a' tudomány szeretők, azt nem lehet tsudálni. Mindenütt úgy van az, kivált hazánkban.

Én Nov(ember) 20dikán Atsán Pesten alúl mondtam egy halotti predika(ti)ot, néhai B(áró) Prónay László Exc(ellentziája) utolsó tisztességére.³⁴⁽⁷¹⁾ Mind utazásommal mind tett tapasztalásaimmal tökéletesen megelégszem.

Kazinczy m(eg) küldötte azon episztoládat, mellyet Csereyhez írtál³⁵⁽⁷²⁾ – Által kellene nézegetnem, tsak érnék reá. De kimondhatatlanúl elvagyok boritva³⁶⁽⁷³⁾ foglalatosságokkal.

*Raphaeled*hez jó szerentsét kívánok; 's arra kérek, hogy *kivált* a' mit a' *szép mesterségekre* nézve írsz, soká és sok oldalról visgáld, jobbtítsd szépítsd; mert a' nemesebb gyönyörűségek' előmozdítására szenteltt

munkáknak a' középszerűségen fellyül kell m(inde)n esetre emelkedni.

135Én a' Nemzeteket esmertető Gyűjteményen³⁷⁽⁷⁴⁾ kívül m(inde)n órán egy Magyar Tárházat³⁸⁽⁷⁵⁾ is szándékozom kiadni; – a' melly elegyes a' m(agyar) publicumot interessalható dolgokról szólló gyűjtemény lessz. Minden egy egy darabnak nem tsak interessansnak, h(ane)m rövidnek is kell lenni. Tégedet is szivesen m(eg)hívlak dolgozó társnak.

Hogy Gr(óf) Bethlen Gergelyt³⁹⁽⁷⁶⁾ – Grófnédát⁴⁰⁽⁷⁷⁾ – Horváth Károly Urat leveledben lerajzolván velem m(eg)esmerteted, szivesen köszönöm.

Makbethednek⁴¹⁽⁷⁸⁾ örülök. Oh tsak olly messze ne volnánk egymástól!

Irj mennél elébb: még egyszer mondom gonoszért gonoszt ne fizess. –

Én szíves szeretettel lenni meg nem szűnök

hív barátod
Kis János

Sopr(ony) Dec(ember) 17dikén

1808.

1987. XLI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Soós István: Kis János levelei Döbrentei Gáborhoz / 6.

6.

Kedves Döbrenteim!

Ámbár számtalanszor vagy emlékezetemben, még is levelem által felette ritkán beszélhetek Veled. Most az egész télen a' betegekkel annyi dolgunk volt, hogy egyéb hivatalbéli dolgokat is ide számlálván tsak nem minden időmet a' hivatal foglalta-el, tsak nem eltemetve voltam barátimra nézve.

Leveledet, jóllehet későn jött, és a' benne lévő újságok ide érkezésekig megavúltak, valamint mindenkor úgy most is, nagy gyönyörűséggel olvastam. A' barátság, a' nemes indulat, a' tudományok buzgó szeretete minden rendeidből kilátszanak. – Kazintzynál léted' szép scenái engem is Széphalomra ragadtak.⁴²⁽⁷⁹⁾ Vajha együtt lehettem volna valósággal is veletek. Tudós igyekezeteidhez egész szívemből jó szerentsét kívánok. Édes Atyádnak élő szóval akarom megbeszélni, ¹³⁶a' mit leveled fiúi nemes indulatokról bizonyít. Azért nem írtam eddig néki. Kívánod tudni mint vagyok, Kazintcztól megtudtad mint voltam a' nyáron. Azolta türrhető egészség mellett tsak nem szüntelen beteg hallgatókkal vesződtem: mert a' Nervusokat érdeklő hideglelés itt is igen uralkodott, jóllehet a' megholtak' száma a' felette sok betegekéhez képest nem szinte nagy volt. Most kezdünk valamennyire pihenni. – Ráth'⁴³⁽⁸⁰⁾ helyébe a' Győriek a' múlt hetekben meghívtak; de ámbár Győrben több tekintetekre nézve szeretnék lakni, még is minthogy itt a' fizetés is több, a' nevelés is könnyebb, megmaradtam, annyival is inkább, minthogy idevaló hallgatóim újra is nagy szívességet mutattak hozzám.⁴⁴⁽⁸¹⁾ A' mi Gymnasiumunkban mostanában több rendbéli változások történtek.⁴⁵⁽⁸²⁾ Kralovánszky⁴⁶⁽⁸³⁾ helyébe a' ki Novem(ber) elein holt meg, Raits,⁴⁷⁽⁸⁴⁾ ennek helyébe (minthogy Seybold⁴⁸⁽⁸⁵⁾ az eddig való Classicát nem akarta elhagyni) Gamauf⁴⁹⁽⁸⁶⁾, 's Gamauf' helyébe Hetyési László⁵⁰⁽⁸⁷⁾, a' kit talám az Oskolákban esmertél, tétetett. Midőn ez így történt, Neudherr⁵¹⁽⁸⁸⁾ a'

Pöttelsdorfi Ekklésiába ígérkezett, a' hová az Agendorfra az ott meghalt Harnwolfnak succedáló Kalchbrenner helyébe hivatott. Mi a' Syntaxisba T(ekéntetes) Halasyt hívtuk-meg, a' kitől olyan tudósítás jött, úgy mondják ide, hogy nem volna idegen elébbeni hivatalát ismét felvállalni. Meglátjuk mit fog most a' vocatoriatusra felelni. Hát Te, kedves Barátom, hány esztendő alatt végzed-el nevelésedet,[52\(89\)](#) 's nem tsináltál-e azolta valamelly plánomot, mikép akarod azután éltedet tölteni, Erdélyben maradsz-e? vissza jössz-e? Civilis, egyházi, Oskolai hivatalra igyekezel-e?

A'mi a' M(agyar) literaturával való foglalatoskodásomat illeti, az itt nem kevés akadályokat talál. A' hivatalbéli dolog nem kevés, a' másféle elvonattatások tsaknem még több időt kívánnak, a' fijamra való vigyázás is kötelességem. Ha a' munkától és kedvem ellen való distraháltatástól rész szerént elfáradva, rész szerént megzavarodva nem nyúlnék is pihenő óráimban a' könyvekhez: mennyi időt fordíthatok minden esetben is azokra, et nunc et versus meditare sonoros, – Mind a'mellett is, nem tudom nem a' Musák' bosszujára-e [137](#)Horatzius' némelly episztoláit fordítgattam-le egynéhány hetektől fogva, 's az a' szándékom, hogy azokat talám még a' nyáron kiadjam.[53\(90\)](#) Egyet Egyet, a'melly épen most copirozva van, ide zárok. Isten Hozzád.

Soprony, Martz 14dikén,

K(is)

1810.

1987. XLI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Soós István: Kis János levelei Döbrentei Gáborhoz / 7.

7.

Soprony, Sept(ember) 10dikén.
1810.

Kedves Barátom!

Németh' biographiáját[54\(91\)](#) már régen az az mindjárt leveled megérkezése után elküldöttem Posonyon keresztül Pestre Kiss Istvánhoz.[55\(92\)](#) Ragasztottam hozzá egy más idegen biographiát is, mellyet Csehy[56\(93\)](#) küldött volt ez előtt néhány esztendővel, midőn Journalirásról álmodoztam. Az én édes álmom' tellyesedését körülállásaim akadályoztatván, reád bízom ennek megvizsgálását is. Ha planumodban belé való lessz, hátul a' *Ment* ki nem maradjon, mert azt az Irója én tőlem kikérte volt; de nehezen lessz belévaló.

Azolta Pesten is megfordúltam mint Deputatus a' G(ene)ralis Conventre[57\(94\)](#) Szemerével, Horváthtal, Vitkovitsal[58\(95\)](#) megesmerkedtem. Több Pesti Magyar Literátorokkal p(éldának) o(káért) Kultsárral,[59\(96\)](#) Fejérrel[60\(97\)](#) 's a' t. együtt azzal tiszteltek meg, hogy egy kirendelt helyre 's kirendelt órában öszejöttek 's ott együtt igen jól múltattunk délesti öt órától fogva tizenkettőig. A' Te Szemeréd nagy dísze lessz a' Magyar Helikonnak. Melly színrehatókép énekel már most is, midőn még tsak első próbáit teszi!

Sokat beszélgettünk együtt egy folyó munka' kiadásáról is.[61\(98\)](#) Én igen szeretném, ha Pesten is, Erdélyben is és így két helyen láthatná a' Két M(agyar) [138](#)Haza Journálokat boldogúlni. De félek, hogy egyik helyen sem lehet az akadályokat egészen meggyőzni. Részemről most is ajánlom, hogy a'mennyire időm és erőm

engedi mindenik társasághoz hozzá fogom magamat kaptolni.

Lajosomat a' múlt héten Modorba⁶²⁽⁹⁹⁾ vittem, rész szerént, hogy tótul tanuljon, rész szerént, hogy másutt is próbáljon és tapasztaljon. – Tsak másoktól hallom, hogy egy munkádra praenumeratiot hirdettél és ezen a' részen engem nevezteél-meg.⁶³⁽¹⁰⁰⁾ Pesten létemben jött kétség kívül az az újság ide, s' azolta még nem keríthetem kezemre azokat a' darabokat, a'mik akkor engem elkerültek. Örömet fogok munkás lenni, a'mennyire lehet, jó szándékok' előmozdításában. Az én Horatziusom is már nyomtattatik, de a'mint Sopronyban lehet, lassan. Továbbra is ajánlom azt szívességedbe.

Sok szép igyekezeteidhez tiszta szívemből kívánok olly előmenetelt, a'millyent érdemelnek, s' ha ollyannal nem koronáztatnak meg, kívánom, hogy a' benned égő sz(ent) tűz akkor se, de soha se és semmikép se alhassék-el. Isten Hozzá! Én most nyomban indulok Kőszegre. Három sőt négy héttől fogva alig voltam három négy nap itthon.

hív barátod
Kiss J(ános)

U(tó)i(rat) Prof(essor) Szabó Sámuel⁶⁴⁽¹⁰¹⁾ Urnak régi jó Barátomnak is küldj szíves köszöntésem mellett egy exemp(lár) jelentést: úgy nem különbben ha M(aros) Vásárhelyt Prof(essor) Dósa,⁶⁵⁽¹⁰²⁾ és másutt már nem is tudom hol a' velem tanúlt Herepei János⁶⁶⁽¹⁰³⁾ és Szendrei Veres Dávid⁶⁷⁽¹⁰⁴⁾ Urakat esmered.

1987. XLI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Soós István: Kis János levelei Döbrentei Gáborhoz / 8.

8.

Kedves Barátom!

November' elein irtt leveledet Prof(essor) Rumi⁶⁸⁽¹⁰⁵⁾ Ur kezemhez adta. Közlöttem vagy inkább Sógora által közzöttem Cl(ementissimus?) Fabrival,⁶⁹⁽¹⁰⁶⁾ a' mit Gr(óf) Bethlen felől ujjabban írsz. Nem tudom mit fog válaszolni. Meglehet, hogy egyenesen Veled vagy Magával a' Gróffal fogja magát levelezésbe botsátani. – Azolta még egy más körülállás is adta elő magát, melly ezen dologgal függésben van. Prof(essor) Rumi, minthogy a' Sopronyi fizetésből nem élhet, 's a' Convent több s' nagyobb fizetést nem adhat, arra határozta magát, hogy kész lesz elmenni Gr(óf) Bethlenhez, ha ennek tetszeni fog. A' feleségével egyetértett már azt mondja az eránt, hogy az két gyermekével együtt egynéhány esztendeig, míg a' nevelés tartana, férjének az az Ruminak szüleinél fona maradni. – ¹³⁹Rumi, azon kételkedni nem lehet, sok esméretekkel biró ember: de azt meg kell mondani, hogy egyik lábával sánta, 's különben is nem nagy világba vagy finom társaságok' elevenítésére való ember. Ha az illy körülállásokat félre teszi Gróf Bethlen, bízvást ajánlhatod néki. –

Tudományos igyekezeteidhez az új esztendőben új és a' réginél jobb szerencsét kívánok. Nagy dolgot vinnél véghez, ha egy nyomosan folytatható Journált megindíthatnál. Audendum est, ennek kell Symbolumodnak lenni, 's ez a' symbolum a' te korodhoz és állapotodhoz sokkal jobban illik mint az enyimhez. Szívemből fogok örülni, ha boldogúlsz, 's a' mennyire egy, illy rabtól, a'milyen én vagyok, kitelhetik, igyekezem is veled egy tzélra dolgozni. Németh' élete, ha még sints kezednél, eddig alkalmasint elveszett valahol. Nagy baj az, hogy betsületes emberekre nehéz találni, a'kik a' küldözést előmozdítanák. Ne sajnálj Kiss Istvánnál eránta tudakozódni, talán még valami módon megkaphatod.

A'mi Horatiusomat illeti, az exemplarokat már mind széllyelküldöztem. Nem tudván, hogy Nálad praenumeráltak 's nem találván Hozzád utasítható alkalmatosságot Pestnél tovább semmit sem küldöttem. Irj, kérlek, akár Kiss Istvánnak, akár Eggenbergernek⁷⁰⁽¹⁰⁷⁾ annyiért, a'mennyi kívántatik; azok fognak küldeni, Az árrok 11 fl váltótzédulában. Az előre fizetés árrán tsak azoknak adtam, a'kik azt előre letették. Ugy is bizonytalan még költségem 's fáradságom jutalma.

Ha Museúmodba⁷¹⁽¹⁰⁸⁾ verseket is felvész, egyszer másszor fogok küldeni mihelyst tudósítasz. Verseim' két kötetét Trattnernek általadtam, a' ki azoknak kinyomtatását magára vállalta.⁷²⁽¹⁰⁹⁾ Reményilem nem sokára hoz – (sic!) fog. – A' Győri énekes könyv⁷³⁽¹¹⁰⁾ is már tsak ugyan kijött. Uj esztendő napján énekelt a' Győri gyülekezet előszer belőle. A' munka nagy részént az enyim a' hozzá tartozó imádságokkal együtt, de egynéhány éneket adtak hozzá Győrben, 's némelly változtatásokat tettek benne [kivált I(stván) Sík⁷⁴⁽¹¹¹⁾ Ur] tudtom nélkül.

T(ekéntetes) Prusinszky Jósefné⁷⁵⁽¹¹²⁾ ez előtt egynéhány hetekkel meghalt. Testamentomában 1000 fl hagyott a'végre, hogy én adjak ki egy áhítatosság' gyakorlására szolgáló könyvet.

Mint elégszel-meg sorsoddal? Sokalod-e a' hátralévő esztendőket? De hiszen ez a' nyomorúlt és nyomorúságos világ az olyanoknak legkönnyebben viselhető a'milyen te vagy.

Isten Hozzád. Vagyok szíves szeretettel

egyenes szívü barátod
Kis János

Soprony, Jan(uár) 13dikán

1812.

1987. XLI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Soós István: Kis János levelei Döbrentei Gáborhoz / 9.

1409.

Kedves Barátom!

A, múlt December 7dikén költ betses leveledben azt irod általjában, hogy a' mult esztendőn hozzád küldött vagy inkább számodra utnak indított darabjaimat vetted; de minthogy különösebben szeretném tudni mellyek legyenek azon darabok, azért egykor 's másszor készített 's még nyomtatatlan' apró írásaimnak egy Cathalogussát rekesztem ide, 's kérlek jeleld meg ebben azokat, mellyek kezedhez mentek, 's megjelelvén küld vissza ezen listát, hogy tudhassam, mind a' dolog miben létét, mind azt is mihez kelljen magamat a' nyomtatásra nézve tartanom; mert kétszer tellyességgel nem akarnám ugyan azon darabot tsaknem egyszerre ki-nyomtatatni; mint már egy Állegoriával, hasonló tévedésből történt. A' honorárium meg küldése eránt semmit se aggódjál.

A'⁷⁶⁽¹¹³⁾ Magyar íróknak melly sok nehézségekkel kelljen küszködni azt jól tudom; azért kérdeztem már ez előtt egyik levelemben, meddig győződ az el-kezdet háládatlan fáradságot. Ifjúi buzgoságnak, 's még pedig igen nemes szív' buzgoságának kell annak lenni, melly az olly vesződségét soká győzhesse, a'melly egy idő szaki írásnak⁷⁷⁽¹¹⁴⁾ rendbe szedésével, 's maga költségén ki-adásával hazánkban összevan kaptsolva. Te már eddig is igen érdemessé tetted e' részben magadat, 's ha szándékod szerint 8 Füzetet közre botsáthatsz

tellyes mértékben 's tellyes jussal számot tarthatsz a' tudomány kedvellő 's jó gondolkozásu hazafiak háladatosságára. Igen jól tselekszed hogy a' hideg Publikumra sem neheztelsz; ennek hidegsége a' jelenvaló körül-állások között természeti dolog. Azt kérded, mikor megyünk elébb. Lassanként fogunk talán mi vagy gyermekeink valamivel elébb menni, de igen messze, a'mint és gondolom, talán soha sem. Melly maroknyi a' mi Publikumunk, 's melly gátok vagnak, 's melly sok új gátok készülnek a' Politikai fekvés által az efféle elé-menetel ellen! A' Magyar Iróknak nints egyéb ki-látások, hanem tsak minden serkentés nélkül, sőt sok elkedvetlenítő tartoztatások között úszni a' víz ellenébe. Ezt nem azért írom, hogy szép buzgoságod tüzet óltsam; sőt azt magad sem betsülheted jobban mint én betsülöm, 's ha az én szavam nálad valamit tehet igen kérlek, hogy ezen szent tüzedet, mindenkép fen-tartani 's éleszteni igyekezzél.

Állapotomról, 's igyekezeteimről körül állásos tudósítást kérsz. Tellyesítem kívánságodat, a'mennyire tölem ki-telhetik. Egészségemet tűrhetőnek mondhatom, de nem olyanok, a'millyent mértékletlenség nélkül kívánhatnék. Nem tsak oráim, hanem napjaim 's heteim is vagnak olyanok, mellyekben legszükségesebb dolgaimon kívül, keveset tehetek egyebet, mulattság forma foglalatosságoknál; szemem gyengesége pedig még jobb oráimban is, nagy akadályt vet előmbe, ugy mint a'melly miatt felét sem tehetek, mint a'mennyit talán egyébként tennék, 's tized résznyit se, mint a'mennyit tenni szeretnék. – Kettős hivatalom⁷⁸⁽¹¹⁵⁾ 's atyai kötelességem annyi dolgot ád, hogy a' tudományok pályája futására tsak igen kevés időm marad; ezen kevés időt pedig a' most említett körül-állások miatt tsak tsekéllyésekben lehet töltenem. Könnyen el-gondolhatod tehát, hogy e' részben olyan érdemek gyűjtéséről nem is álmodhatok, a'milyeneket szerezni minden nagyra termett elme kíván. A'mit én irhatok, mind az tsak egy sok veszödséggektől el-nyomatott 's elfáradott elmének idő töltése. – Lajosom most Szala Vármegyei első Vitze-Ispány Szegedi ¹⁴¹Ferentz Kamarás Urnál van Patvarián,⁷⁹⁽¹¹⁶⁾ a'hol a' maga sorsához készítettő dolgokban foglalatoskodik; a' mult héten principálissával a'ki a' Tsászárné köszöntésére ment Bétsbe utazván, meg látogatott. Midőn említettem néki róla leveledben tett tisztességes emlékezésedet, azt igen szíves köszönettel vette, 's egyszersmind mondotta hogy szeretné tudni, ha jeles Nevendéked⁸⁰⁽¹¹⁷⁾ vette e' azon levelét, mellyet neki még Pozsonyban létekor írt. Egyébberránt mind eddig elegendő okom van maga-viseletével meg-elégednem, annyival is inkább, minthogy principálissa is ditsérte. Augustus vége fele Pestre szándékozik menni, a'hól leg-alább is 3/4 esztendőt kell töltenie. Az öttse, a' 11 esztendőt a' mult December 1 napján töltött Jantsim a' tanulásra szép tálentomot 's nagy kedvet mutat; leg-alább az oskolai dolgok meg-tevésében olyan gyors, hogy mind a' második mind a' 3dik Oskolákból egy egy esztendővel tránslokáltatott, 's a' folyó oskolai esztendő kezdetén a' 4dikbe kellett botsáttanom, a'hól társai között hasonlóképpen egyyike a' leg-elsőeknek.

Hát a' te állapotod hogyan miképpen van. Ird meg te is bővebben, hova mégy tanítványoddal a' jövő őszre Pestre é Bétsbe é, vagy Göttingába?

Matskásinak levélkédet azonnal által adtam, mihelyt vettem. Ő is panaszkodik, hogy az érzéketlen Magyarokkal nem tudja akár mikép igyekszik is meg-szerettetni a' Magyar Könyvek olvasását.

Báró Lakos igen sürgeti Románjának vissza küldetését; melly iránt már maga is irt Kazinczynak.⁸¹⁽¹¹⁸⁾

Élly szerentsésen; változhatatlan szívességgel vagyok barátod

Soprony Ján(uár) 27 1817.

Kis János

U(tó)i(rat). Épen ma küldött Eggenberger a' Muzeum 5dik füzetéből exemplárokat. Igyekezni fogunk

eladattatásokon.

1987. XLI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

1987. XLI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Kriston László: Adatok a soproni „vörös sánc” kiégésének rekonstruálásához

Kriston László: Adatok a soproni „vörös sánc” kiégésének rekonstruálásához

A soproni vörös sánc anyagát ért hőhatás következményeit vizsgáltuk. Feltételeztük, hogy az eredmények hozzásegítenek a kiégés, vagy kiégetés módjának tisztázásához.

Röntgendiffrakciós elemzést alkalmaztunk, amelynek segítségével a vizsgált mintában lévő kristályos komponenseket lehet meghatározni. Ezek ismerete egyrészt segít az eredeti minta fő ásványos összetevőinek meghatározásában, másrészt a hőhatásra bekövetkező változások ismeretében lehetővé teszi annak meghatározását, hogy a vizsgált anyag milyen hőmérsékleten volt. A hőmérséklet meghatározása annál pontosabb, minél több olyan ásványos összetevőt tartalmazott az eredeti anyag, [142](#) amelyek melegítés hatására elbomlanak, kristályszerkezetük megváltozik. A Sopron környéki talajok esetén ilyen szempontból számításba jövő – és különleges mintaelőkészítés nélkül diffraktometriásan jól nyomonkövethető – talajalkotókról a következő táblázat ad áttekintést:

Talajalkotók	Hőmérséklet	Diffraktogramon észlelhető változás
Kalcit	$T > 700^{\circ}\text{C}$	eltűnik; megjelenik a CaO
Dolomit	$T > 600^{\circ}\text{C}$	eltűnik; megjelenik a MgO
Klorit	$450 < T < 500^{\circ}\text{C}$	a 002 indexű vonal intenzitása csökken, illetve eltűnik a 001 indexű vonal intenzitása nő
Illit/Muszkovit	$T > 700^{\circ}\text{C}$	eltűnik a 001 indexű vonal is
	$T > 550^{\circ}\text{C}$	a d 5-ös vonal kiszélesedik, kettős
	$T > 680^{\circ}\text{C}$	a d 5 nagyobb helyiértékű és szimpla csúcs
Meszes talaj	$T > 900^{\circ}\text{C}$	eltűnik
	$T > 800^{\circ}\text{C}$	megjelenik a gehlenit
Dolomitos talaj	$T > 800^{\circ}\text{C}$	megjelenik a diopszid és a gehlenit

Néhány megjegyzést a táblázattal kapcsolatban szükségesnek látunk, hogy némi betekintést nyújtsunk a kiértékelés menetébe. A hőmérsékleti skálát és az eredeti összetételt a Sopron-Krautäcker területéről

származó talajminta segítségével határoztuk meg. Kalcitot és dolomitot az „A” talajszintben nem, a „B” talajszintben csekély, a „C” szintben pedig nagy mennyiségben találtunk. Klorit és illit/muszkovit mindhárom talajszintben előfordult. A hőkezelést szakaszosan végeztük. 110°–400°–500°–600°–700°–800°–900°–1000°–11000, illetve 110°–450°–550°–680° C hőmérsékleten 3 órás hőntartás és azt követő kihűlés után vizsgáltuk a mintákat.

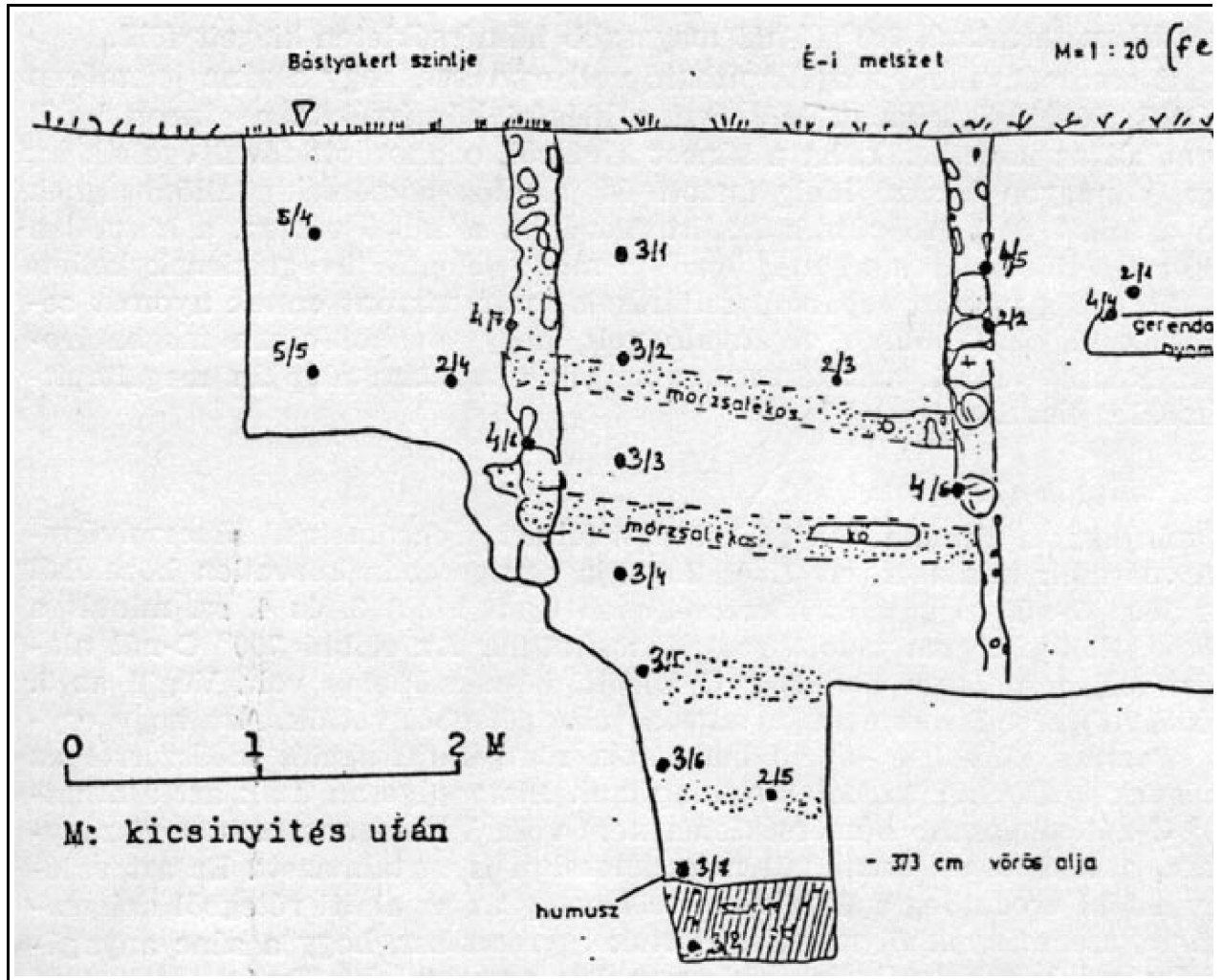
A diffraktogramokat Philips automata pordiffraktométerrel készítettük. A vizsgálat főbb paramétereit az alábbi táblázatban közöljük. Összesen 35 mintát vizsgáltunk. Ezek túlnyomó része a Templom u. 14. sz. alatti mintaszelvényből (1. és 2. sz. szelvényrajz), három minta pedig a Városház utcai feltárásból származott.

A röntgendiffrakciós vizsgálati módszer főbb paramétereit:

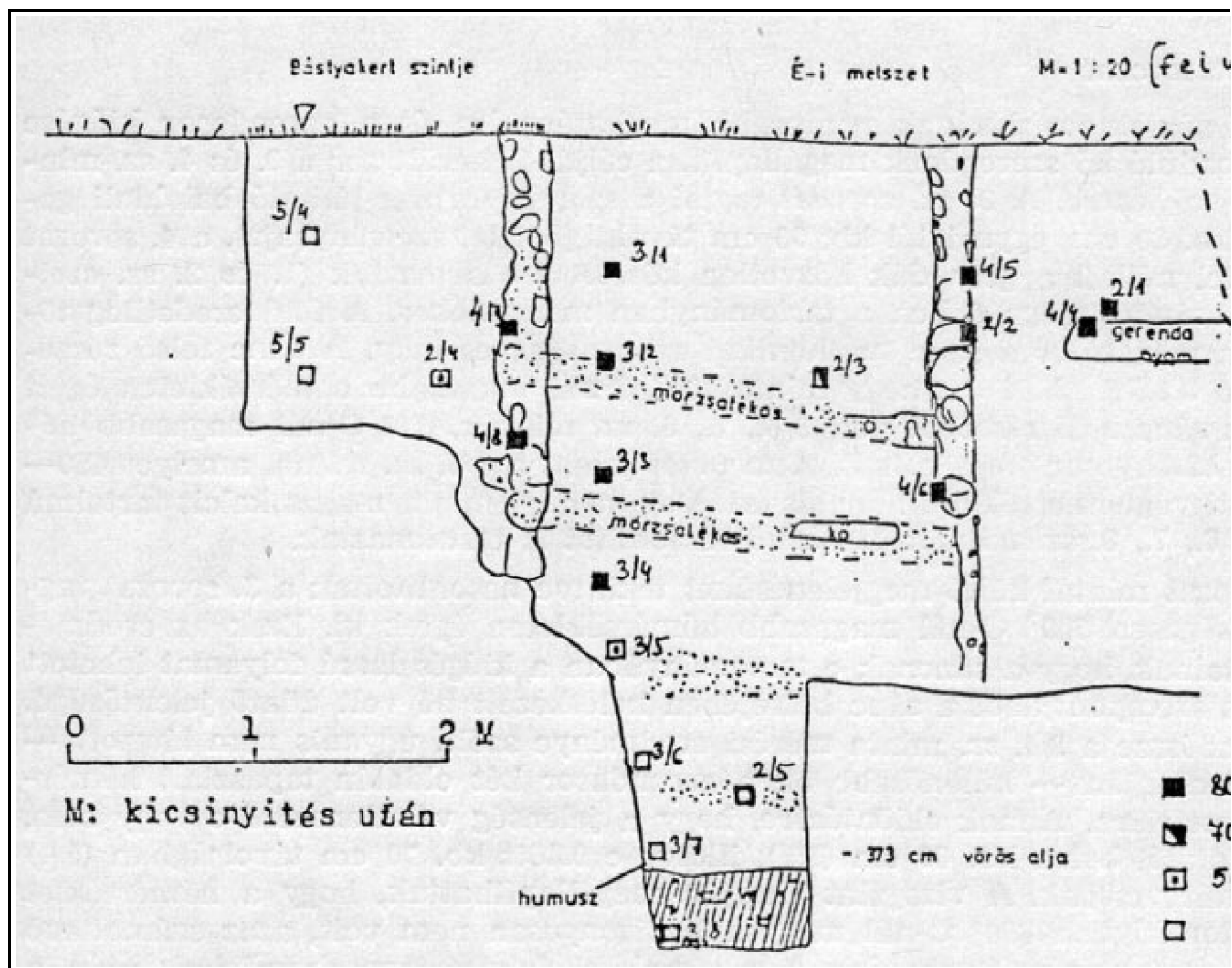
Berendezés:	Philips automata diffraktométer
Röntgensugárzás:	Cu K ₂ , Ni szűrő, 40 kV, 60 mA
Letapogatási tartomány:	5–20° (2 ^v) résrendszer: 1/4°–0,2–0,5° 20–60° (2 ^v) résrendszer: 1°–0,2–1°
Letapogatási sebesség:	1° (2 ^v) percenként
Detektor:	proporcionális számláló
Méréstartomány:	2·10 ³ , 10 ⁴
Időállandó:	2 s
Papírnagyítás:	1°/10 mm

Városház utcai minta (1. sorozat)

E mintákat 1972-ben biztosították, és a tájékoztatás szerint az alsó részből vették. Ez a három minta külső megjelenését és fizikai sajátosságait tekintve is lényegesen különbözött egymástól.

1431/a. Szelvényrajz (Templom u. 14.)

1/b. Szelvényrajz (Templom u. 14.)

Az első minta vörös színű, felszínén falenyomat látható, tömör, mechanikailag szilárd és 700° C-nál magasabb hőmérsékleten volt. Eredetileg kevés kalcit és dolomit tartalmú, feltehetően a B–C talajsintek határáról származó föld. A második minta igen kemény, nagy szilárdságú, világosszürkés színű, nagy diopszid és kalcit tartalmú 800° C-nál magasabb hőmérsékleten kiégett anyag. A harmadik minta [144](#)anyaga piros színű, tömör, de mechanikailag viszonylag kis szilárdságú, kevés kalcit és igen nagy csillám tartalmú, 700° C-nál magasabb hőmérsékleten kiégett föld.

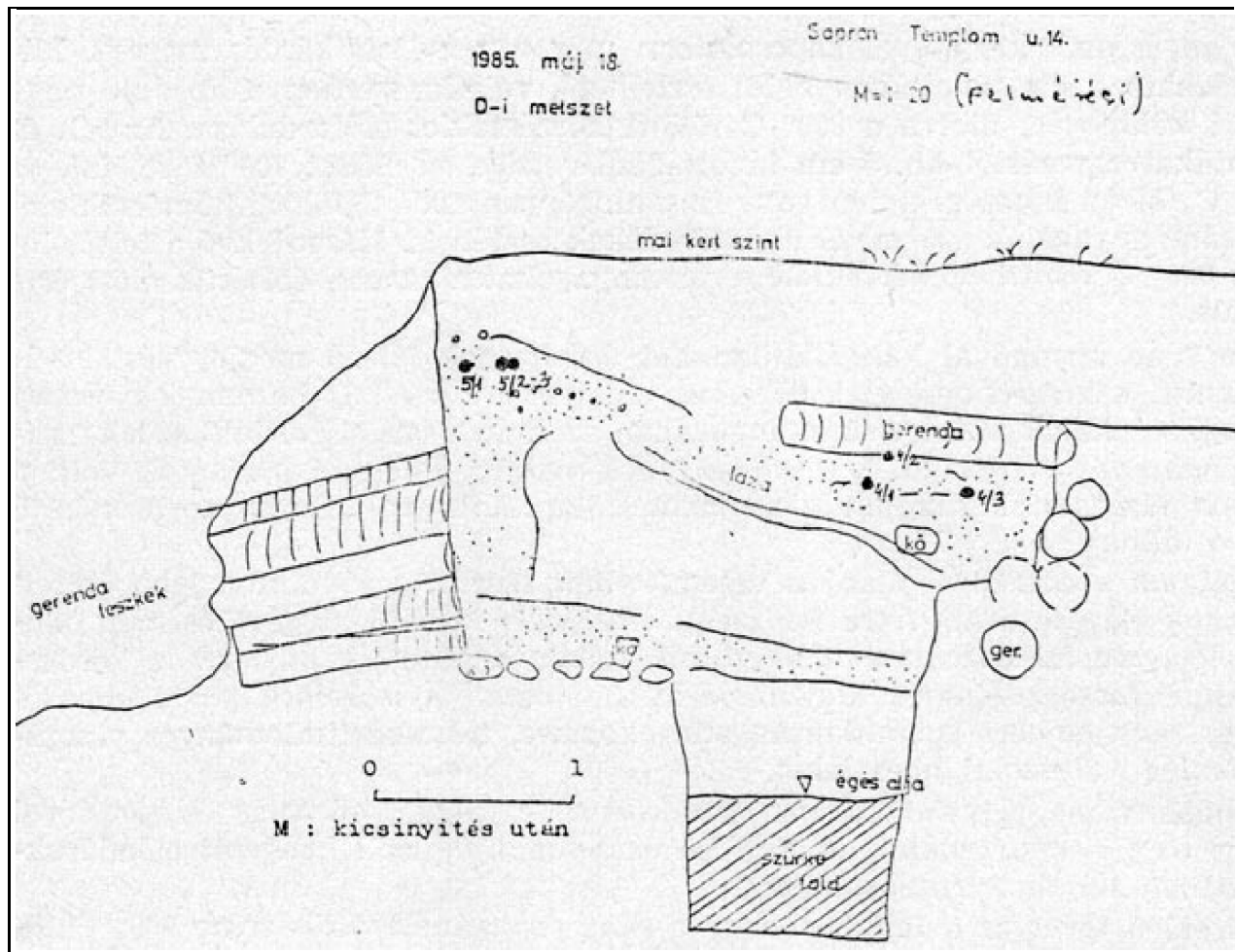
A vizsgálati eredményekből megállapítható volt egyrészt, hogy a sánc jelentősen eltérő összetételű földekből készült. Másrészt a kiégési hőmérséklet a sáncban belül magas volt, amiből az következik, ha a sáncot kívülről, odahordott fával égették ki, akkor a kiégetés nagyon hosszú ideig tartott és jelentős hőmérsékletkülönbségnek kellett lennie a külső és belső részek között. Továbbá a külső részen, a közvetlen hőhatásnak kitett felületen a talaj megolvadása miatt jelentős üvegfázisnak kellett volna lennie. Az eddig végzett régészeti feltárások során viszont ennek nyomát sehol sem mutatták ki. Ezek után nyilvánvaló volt, hogy további olyan meghatározott helyről származó minták szükségesek, amelyek vizsgálata alapján megállapítható a hőmérséklet eloszlása.

Templom utcai minták (2. sorozat)

Ezeket a mintákat a Templom u. 14. sz. alatt feltárt archeometriai sáncszelvényből vettük. A második mintasorozat 1. és 2. tagja egy gerenda közvetlen közeléből származott és 700° C-nál magasabb hőmérsékleten égett ki. A 3. és 4. sz. mintát a gerendasortól 60, illetve 25 cm távolságból biztosítottuk. Az előbbi 700° C-nál alacsonyabb, az utóbbi mindössze 450–500° C közötti hőmérsékleten volt. Végül az 5. sz. mintát a kiégett gerendasort nem tartalmazó alsó rétegből vettük. Azt, hogy egyáltalán ez a sáncrész ki volt-e téve hőhatásnak, röntgendiffrakciós módszerrel az adott körülmények között nem lehet megállapítani. Biztonságosan csak azt állíthatjuk, hogy 450° C-nál magasabb hőmérsékleten nem volt. Valamennyi minta viszonylag sok kalcitot, a 4. és 5. sz. ezenkívül még dolomitot is tartalmazott. Ez azt valószínűsíti, hogy a föld eredetileg a C talajszintből, vagy az az alatti rétegből származott. A vizsgálati eredményekből megállapítottuk egyrészt azt, hogy a sánc anyagának kiégesi hőmérséklete helytől (és értelemszerűen az ottani körülményektől) függően igen jelentősen (több száz °C) eltérhet. Másrészt azt, hogy a gerendasor közvetlen közelében volt magasabb a hőmérséklet.

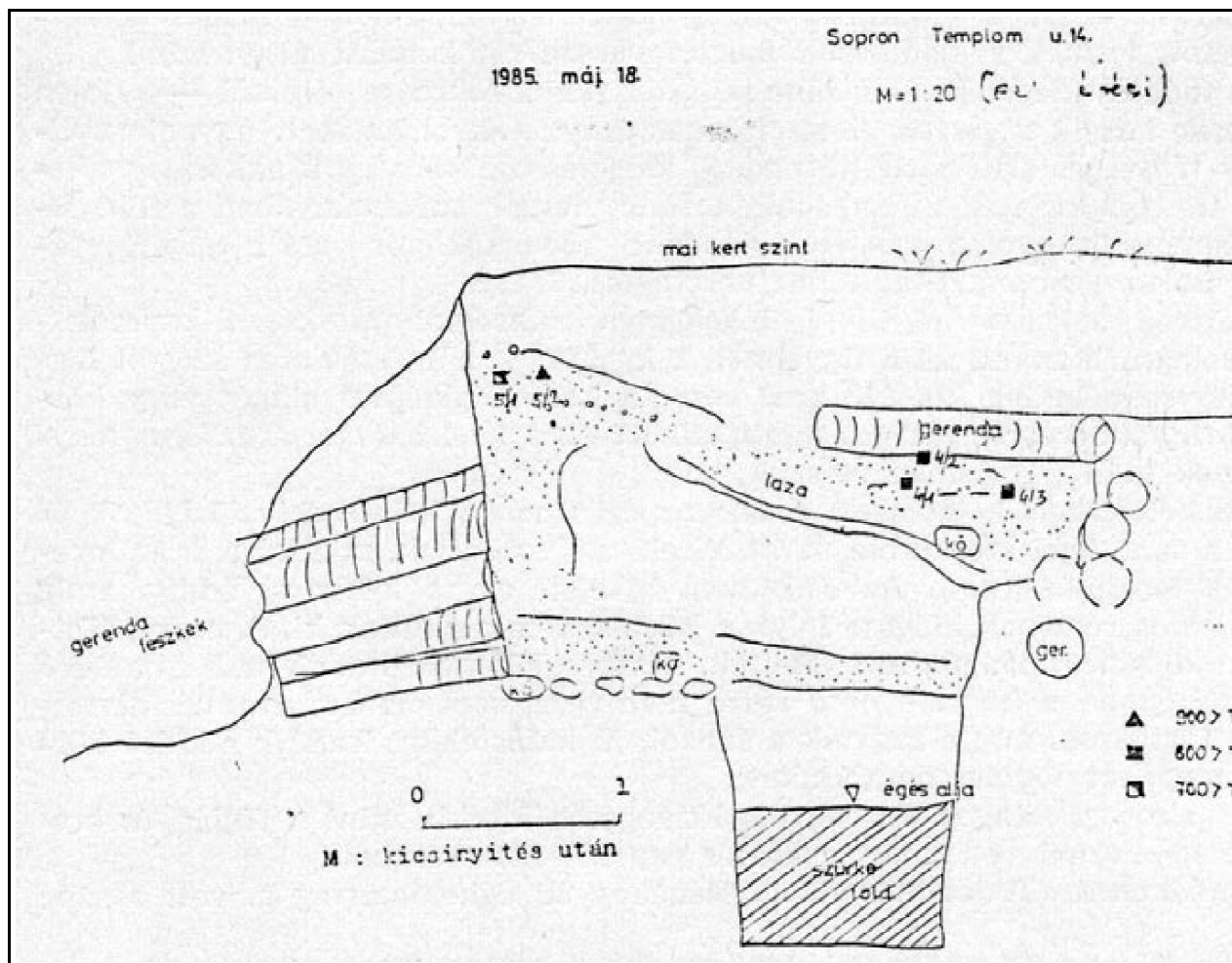
3. és 4. mintasorozat

A hőmérséklet eloszlásának pontosabb meghatározása és a gerendasor kiégesi során felszabaduló hő szerepének megállapítása céljából került sor a 3. és 4. sz. mintasorozat begyűjtésére. A 3. sz. sorozat tagjai a szelvényrajzon látható baloldali gerendasortól kb. 30 cm, egymástól kb. 50 cm távolságból (1. szelvényrajz), a 4. sorozat mintái kivétel nélkül a gerendák közvetlen közeléből származtak (1. és 2. sz. szelvényrajz). A sánc anyaga ebben a tartományban morzsalékos. A föld eredetileg tömörítve nem volt, ezért a sánc mechanikai szilárdsága csekély. A sánc felső részéből származó 3/1., 2., 3., 4. sz. négy minta 700° C-nál magasabb hőmérsékleten égett ki, viszont a sánc alsó részéből vett 3/6., 7., 8. sz. minták 450° C-nál magasabb hőmérsékleten bizonyosan nem voltak. Átmenetet jelent a 3/5. sz. minta, amelyet 450–500° C közötti véghőmérsékletű hőhatás ért. Valamennyi minta magas kalcit tartalmú volt. A 3/5., 6., 7., 8. sz. minták ezenkívül dolomitot is tartalmaztak.

1452/a. Szelvényrajz (Templom u. 14.)

2/b. Szelvényrajz (Templom u. 14.)

A 4. sorozat mintái külső megjelenésüket tekintve hasonlítottak a 3. sorozat tagjaira és egységesen 700°C -nál magasabb hőmérsékleten égtek ki. Ezek az eredmények arra utalnak, hogy a sáncnak e tartományában a kiégés lassú folyamat lehetett és a hőhatás szempontjából a sánc belsejében keletkezett hő volt döntő jelentőségű. Ez ellen mindössze a 2/4. sz. minta mérési eredménye szólt, ugyanis nem látszott – az összetétel alapján – különösebb ok a gerendasor két oldalán tapasztalt hőmérsékleti asszimetriára. Annak eldöntésére, hogy a jelenség véletlenszerű-e vagy sem, a 2/4. sz. mintától balra kb. 60 cm (5/5), illetve e fölött kb. 70 cm távolságban (5/4) további mintát vettünk. A vizsgálat alapján megállapíthattuk, hogy a hőmérséklet ebben a tartományban 450°C -nál magasabb bizonyosan nem volt, azaz számottevő hőhatás a sáncnak e részét nem érte. A régészekkel folytatott megbeszélések után a hőmérséklet-asszimetria okaként a sánc szerkezetének asszimetriáját adhatjuk meg. [146](#)A sáncnak e tartományában ugyanis a feltárás szerint az éghető anyag mennyisége számottevően kevesebb volt.

A sánc anyagának kiégésével kapcsolatban még egy nyitott kérdés maradt. Mivel magyarázható a kis távolságon belül észlelhető, véletlenszerűen előforduló nagy hőmérsékleti különbség, illetve a 800°C fölötti hőmérséklet előfordulása. Az 5/1. és 5/2. sz. mintákat egymástól kb. 5 cm távolságból vettük, az előbbi 700°C körüli, az utóbbi 800°C fölötti hőmérsékleten volt. Hasonlóképpen 800°C fölötti hőmérsékletet

kaptunk a sánc anyagából származó téglatöredékek esetén is. Kézenfekvő a feltételezés, hogy a 800° C fölötti hőmérsékleten volt anyagokat a sáncba építésük előtt érte ilyen hőhatás.

Végül a sánc anyagával kapcsolatban két érdekesnek látszó megjegyzést kívánunk még tenni. A kiégett gerendák üregében talált szürkés színű, hamunak nevezett por fő tömegében kalcit volt. A sánc anyagában szórványosan előforduló szürke színű, kis mechanikai szilárdságú, kőszerű anyagok szintén kalciumkarbonátok voltak. Mikroszkópos vizsgálatuk alapján viszont megállapítható volt, hogy apró méretű csigaházakból állnak.

A vizsgálatok eredményei alapján véleményünk szerint a sánc anyagába épített éghető anyagok elégeése hozta létre a vizsgált szakaszon látható kiégést, és nem odahordott tüzelőanyag felhasználásával, kívülről, tudatosan égették ki. Arra a kérdésre, hogy a sánc faszerkezetének kigyulladását a felvetett lehetőségek közül ellenséges támadás, vagy emberi gondatlanság stb. okozta-e, természettudományos vizsgálatokkal jelenleg válaszolni nem lehet.

Végül néhány megjegyzést fűzünk a vörös sánc kiégésével vagy kiégetésével kapcsolatban megjelent írásokhoz és röviden összefoglaljuk az elhangzott előadásokkal kapcsolatban tett hozzászólásainkat:

1) Alapvetően téves az a felfogás, hogy a sánc anyagának vörös színe 900° C fölötti hőmérsékletre utal. A vörös színt elsődlegesen a talajban lévő ún. vizes vas hematittá alakulása okozza. Ez a folyamat már 400° C környékén is igen kifejezetté válik. A tényleges szín kialakulását azonban döntő módon a kalciumkarbonát tartalom is befolyásolja. Ha a kiindulási anyag mésztartalmú, akkor a magas hőmérsékleten kiégett termék a keletkezett kalciumvasszilikátok miatt sárga színű.

2) A sánc tudatos kiégetése – a sánc szilárdságának fokozása céljából – teljesen valószínűtlennek látszik. Egészen elemi fazekas ismeretek birtokában ugyanis nyilvánvaló, hogy tényleges szilárdság-növekedés kiégetés hatására csak akkor következik be, ha előtte tömörítették az anyagot. A sánc vizsgált tartományában a föld tömörítésének semmiféle nyoma sem volt. Az adott hőmérsékleten való kiégés így értelemszerűen csak szerkezetgyengüléshez vezethetett.

3) A kiégéshez szükséges hő, illetve tüzelőanyagszükséglet számítással kapcsolatban néhány dologra hívnánk fel a figyelmet. 1 kg 950° C hőmérsékleten kiégett téglá előállításához elméletileg kb. 220 kcal energia kell. Tégláégető alagút vagy körkemencében a különböző veszteségek miatt kb. 300–350 kcal energia szükséges ténylegesen. Ha ezek után figyelembe vesszük, hogy

a) a sánc belsejében keletkezett a hő: az égés során keletkezett füstgázok és meleg levegő a sánc laza szerkezete miatt felfelé eltávozhattak, miáltal a friss levegő utánpótlása megindulhatott. Az égés nem lehetett gyors lefolyású addig, amíg a gerendák jelentős részének kiégése folytán kürtök nem alakultak ki. A meleg füstgázok részben a sánc anyagát melegítették, részben előmelegítették a benne lévő fát. Következésképpen a hő túlnyomó része nem vezetéssel, hanem áramlással terjedt. A meleg füstgázok, míg elhagyták a sáncot, jó határfokkal leadták a külső környezethez viszonyított többletenergiájukat;

b) a sánc jelenlegi átlagos sűrűsége is lényegesen kisebb, mint a tégláé, és eredetileg lazább szerkezetű volt, mert a kiégés kapcsán összeroskadt;

c) a gerendákon kívül jelentős mennyiségű egyéb éghető anyag is volt a sánc anyagában;

d) a kiégés hőfoka 200–500° C-kal alacsonyabb volt, mint a tégláké,

akkor már egyáltalán nem látszik kevésnek a sáncba beépített fa a tapasztalt hőhatás létrehozásához.

1987. XLI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Tomka Péter: Régészeti adatok a győri, mosoni és soproni koraközépkori sáncvárok történetéhez

147 Tomka Péter: Régészeti adatok a győri, mosoni és soproni koraközépkori sáncvárok történetéhez

1. A történelmi véletlen eredményeképpen a mai Győr-Sopron megye területén három olyan, egymással szomszédos koraközépkori centrum található, amely a későbbiekben is megyeszékhelyként funkcionált. Sopronban 1967-ben a Templom u. 14. sz. ház mögött a sánc teljes átvágásának munkáit irányíthattam, 1969–70-ben alkalmam volt a vár belsejében lévő településen is kutatni (Új u. 23–25). Moson várában, a Királydombon két alkalommal vezettem a sánc feltárását (1971, Liliom utca; 1972, Fuvaros u. 15), amelynek során 1971-ben adatokat kaptunk a sáncból belülről csatlakozó településmaradványokról is. Győrben először a váron kívüli területen kutattunk (1968–69, Széchenyi tér), majd 1974-ben korlátozott méretű szondázó ásatást folytattunk a vár területén, déli széléhez közel (Martinovics tér 3), 1976-ban pedig a vár belsejében értük el viszonylag kis felületen a kora középkori település szintjét (Martinovics tér 1–2). Az elért eredményeket a Templom u. 14. sz. alatti feltárás esetében részletes dokumentációval, a többenél a lényegre szorítókozó összefoglalással és a fontosabb alaprajzok, metszetek és leletanyag közlésével publikáltam.¹⁽¹¹⁹⁾

1978-ban nagyobb szabású ásatásra került sor a győri várban, ugyancsak a Martinovics tér 3. sz. telken (Vagonyári Vendégház). Erről a feltárásról, amelynek alapján módosítanom kell 1976-ban közölt feltételezéseim egy részét, eddig csak rövid előzetes jelentés jelent meg.²⁽¹²⁰⁾

A soproni „vörös sánc” kutatásának történetét részletesen tárgyalja Nováki Gyula,³⁽¹²¹⁾ a mosoni és a győri vár történeti problematikáját és kutatástörténetét idézett tanulmányomban összegeztem.⁴⁽¹²²⁾ A publikálatlan soproni ásatások egy részét magam is figyelemmel kísérhettem. Kiemelem közülük Póczy Klára ásatását az ABC Áruház mögötti szakaszon (Lenin krt. 104, illetve Szt. György u. 13–15)⁵⁽¹²³⁾ és Tóth Sándor alapos megfigyeléseit a Városháza utca (Mozi) lelőhelyen és az Előkapunál.⁶⁽¹²⁴⁾ Bár az alábbiakban ezekre a közöletlen ásatásokra nem hivatkozom, az ott tapasztaltak és a kollégákkal való állandó – nem vitamentes – kontaktus hozzájárult a sáncról vallott felfogásom kialakulásához. Ugyanez vonatkozik Gömöri János soproni és Kozák Károly győri feltárásaira.

A fentiekben nem egy olyan ásatást is felsoroltam, amely közvetlenül nem jelenlegi témánkra, a sáncokra vonatkozik. Felemlítésük célja annak demonstrálása, hogy – meggyőződésem szerint – az erődítéseket térbeli környezetükkel együtt kell vizsgálnunk. Nemcsak az erődítések funkciójának, e funkció esetleges változásának megragadása miatt, ámbár ez sem elhanyagolható szempont. A település belső és a kísérő települések közvetlenül vagy közvetve az erődítés datálásához is segítséget nyújthatnak, a települési objektumok építési technikája a sánc építési módjának ¹⁴⁸megközelítésében segíthet, a közvetlen térbeli kapcsolat egyéb sajátságokra hívhatja fel a figyelmet (árok, a sánc földjének származási helye, csatlakozó helyiségsor), sőt a pusztulás mikéntjéről (netán idejéről) is tájékoztathat (égési réteg, a lepusztult sánc anyagának megjelenése).

2. Mint említettem, a győri várra vonatkozó adatok kiegészítésre, az interpretációk revízióra szorulnak. Az

1974-es ásatás kis felületében, későbbi beásások által erősen bolygatott területen gerendaváz, leégett „objektum” maradványait találtuk. Mivel néhány gerendavég egymás felett mutatkozott és mivel hosszanti gerendák rézsúsan ugyan, de egymás felett helyezkedtek el⁷⁽¹²⁵⁾ és a köztük-mellettük lévő föld ugyanúgy égett volt, mint a soproni és a mosoni sáncok esetében, gerendaszerkezetű sánc maradványaira gondoltunk. Ez lett volna a kisebb hiba. Tévesen magyaráztam azonban az alatta talált homokbetöltést, amelyben semmiféle erősítés, kötés nem mutatkozott. A jelenség kontúrjait nem ismerve, a gerendaszerkezetet megelőző egyszerű földsáncot, vagy legalábbis a sánc építését megelőző technikai periódust tételeztem fel.⁸⁽¹²⁶⁾

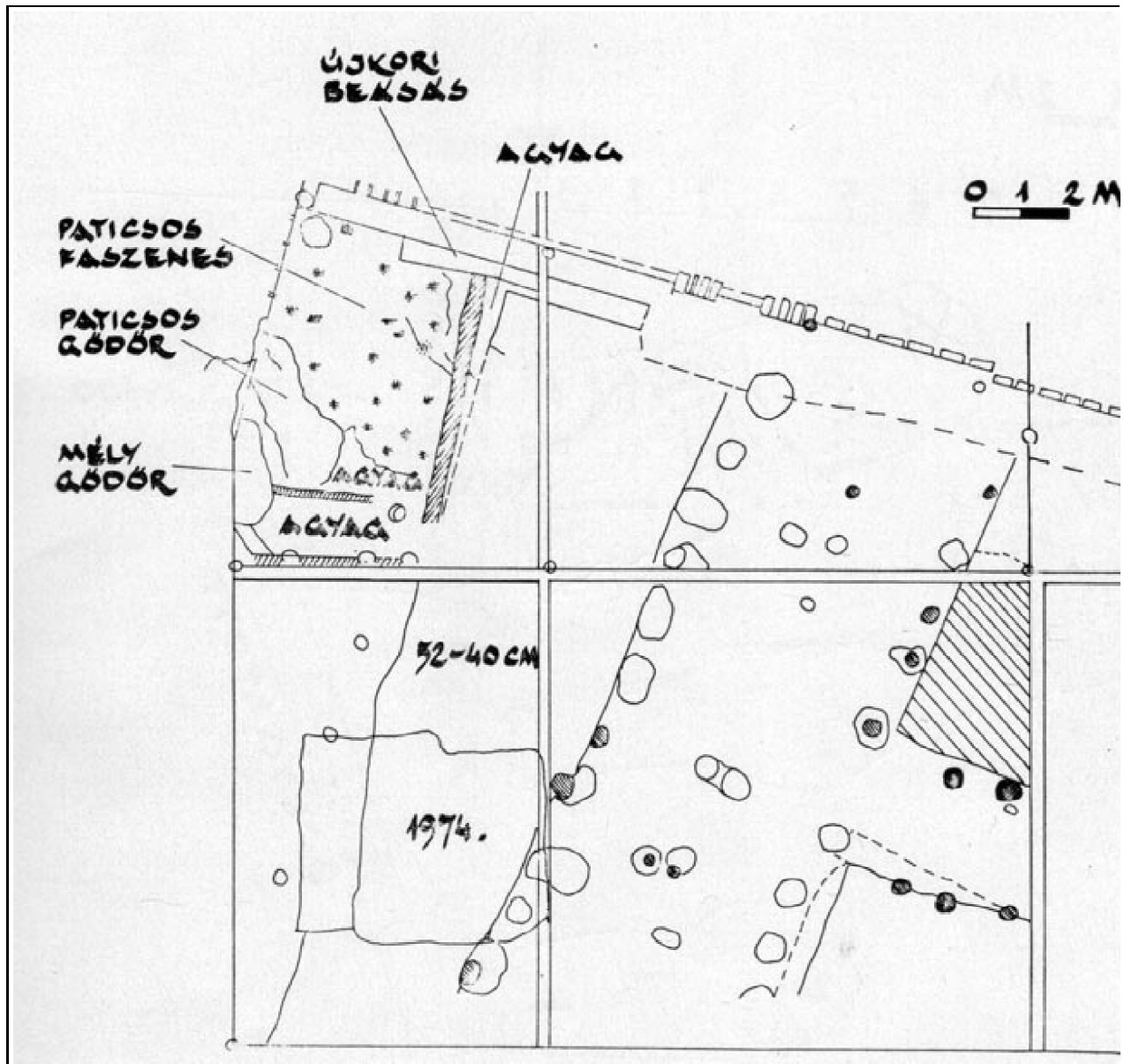
Az 1978-as ásatáson ezek a rejtélyes jelenségek magyarázatot nyertek, csak éppen a sánc megléte vált kétségesse. Félreértések elkerülése végett: a győri ispáni várnak biztosan volt valamilyen erődítése, de hogy milyen, arra csak közvetett adataink vannak, tényszerűen a sáncot nem találtuk meg. E negatívummal szemben viszont olyan világos rétegtani képet nyertünk, amely kétséget kizáróan igazolja három (nem is akármilyen) X–XI. századi települési korszak meglétét.

Az első kora középkori objektum (a római, kora népvándorláskori telepjelenségek és több mint 350 évet kitevő hiátus után) egy félig földbe mélyített, agyagtűzhelyes ház maradványa volt. Méreteit a többszörös bolygatás miatt nem tudtuk felvenni, tetőszerkezetét a Ny–K tengelyben elhelyezett cölöpök tartották, tűzhelye az ÉK-i sarok közelében helyezkedett el, padlószintjének mélysége az egykori járószinttől 50–60 cm. Közvetlenül a padlószinten összefüggő faszén-réteg feküdt, felette 15–20 cm-es égett omladék, amelyből szép számú kerámialelet került elő. Olyan darabok, amelyek az építmény pusztulásakor törtek össze: kiegészíthetők, összeállíthatók, vagy legalább is nagyobb darabok, a hiányokat a bolygatások és a nem teljes feltárás indokolják (két tanúfalunk is áthaladt az objektum fölött, ezek elbontására már nem kerülhetett sor). A grafitos, gömbhasú kiöntőcsöves korsó és egyéb jellegzetes edénytöredékek alapján az épületet a magyar honfoglalás utánra keltezhetjük, pusztulását a X. sz. közepetárára valószínűsíthetjük.

A második periódust hatalmas, földbe mélyített, cölöpszerkezetű raktárépület jellemzi, amelynek építésekor az első periódusú ház teljes déli oldalát átvágták és a keletit is megbolygatták. 16 méter hosszan tártuk fel, de 45 méterig tudtuk követni az építési telken, valószínűleg a Káptalandomb teljes déli frontját elfoglalta. Középső része 2–2,5 m mély (lejtős rétegbe vágták, ezért délen magasabban jelentkezett az egykorú járószint mint északon). A raktárépületnek ez a középső része 7 méter széles, észak felől 3–3,2 m széles lejáró vezet le a padló szintjére. Falai mellett nagyméretű cölöphelyek sorakoztak, középtengelyében is találtunk cölöpöket. Délen, az egykori római erőd fal felé eső oldalon további 5 m széles, de csak 0,5 m mély „emelete” van, amelyet kívülről cölöphelyek kísérnek (1. kép). Ezt az objektumot értük el már 1974-ben az égett gerendaváz alatt, ennek a betöltését gondoltam akkor egyszerű földsánc maradványának. A hatalmas tárház felszámolásakor (átépítésekor) a padlószint fölé már oldalról beomlott sötétebb rétegek fölé sárga homokot töltöttek, majd a planírozást összefüggő töltésréteggel zárták le (ez kizárólagosan másodlagos fekvésben lévő római kori edénytöredékeket tartalmazott). Magából a földbe mélyített tárházból kevés korhatározó leletanyag került elő, néhány hullámvonaldíszes edénytöredék mutatta viszonylagos koraiságát, amely legalább is nem mond ellent rétegtani keltezésének: X. század 2. fele.

149A harmadik periódust olyan gerendaváz raktárépület alkotta, amelyet szinte pontosan a betöltött, földbe mélyített tárház fölött emeltek és amely kiterjedésében és nyilván funkciójában is a második periódusú épület utódjának tekinthető. A Blockwerk-technikával épült raktársor déli szélét tartottuk 1974-es gerendaváz sánc maradványának (talán nem teljesen alaptalanul). Ezt a déli részt – együtt az V–VI. században hulladék réteggel borított római erőd fal fölé nyúló későbbi rétegekkel – újkori földmunkák nagyrészt megsemmisítették. Jelenleg megfigyelhető szélessége mintegy 7 m. Alaprajzának tisztázását

megnehezítette, hogy egyrészt a bezuhant és a helyben fekvő gerendák maradványait nem lehetett minden esetben egyértelműen szétválasztani, másrészt a hozzá tartozó égett omladék észak felé fokozatosan elvékonyodott, a délen megfigyelhető égett gerendák fokozatosan korhadékcsíkkokká váltak és eltűntek a sötét színű későbbi réteg alján. Pusztulási rétegének alig van vastagsága, a benne előforduló, sáncban értelmetlen jelenségek (pl. sövényfonatos osztófal) amúgy is igazolták, hogy nem sánc aljáról van szó. Három helyiségsort tudunk biztonságosan megfigyelni, az egyes helyiségek azonban nem egyforma méretűek (2. kép). Korát a fölötte fekvő planírozási réteg igen gazdag Árpád-kori kerámiája (XI–XIII. századi típusok, rengeteg cserépiüst-töredék) és az ebbe mélyülő XIII. századi kőépület falmaradványai határolják be. Számításba véve rétegtani helyzetét is, a XI. sz. első fele előtt nem épülhetett, a XIII. századra el kellett pusztulnia.

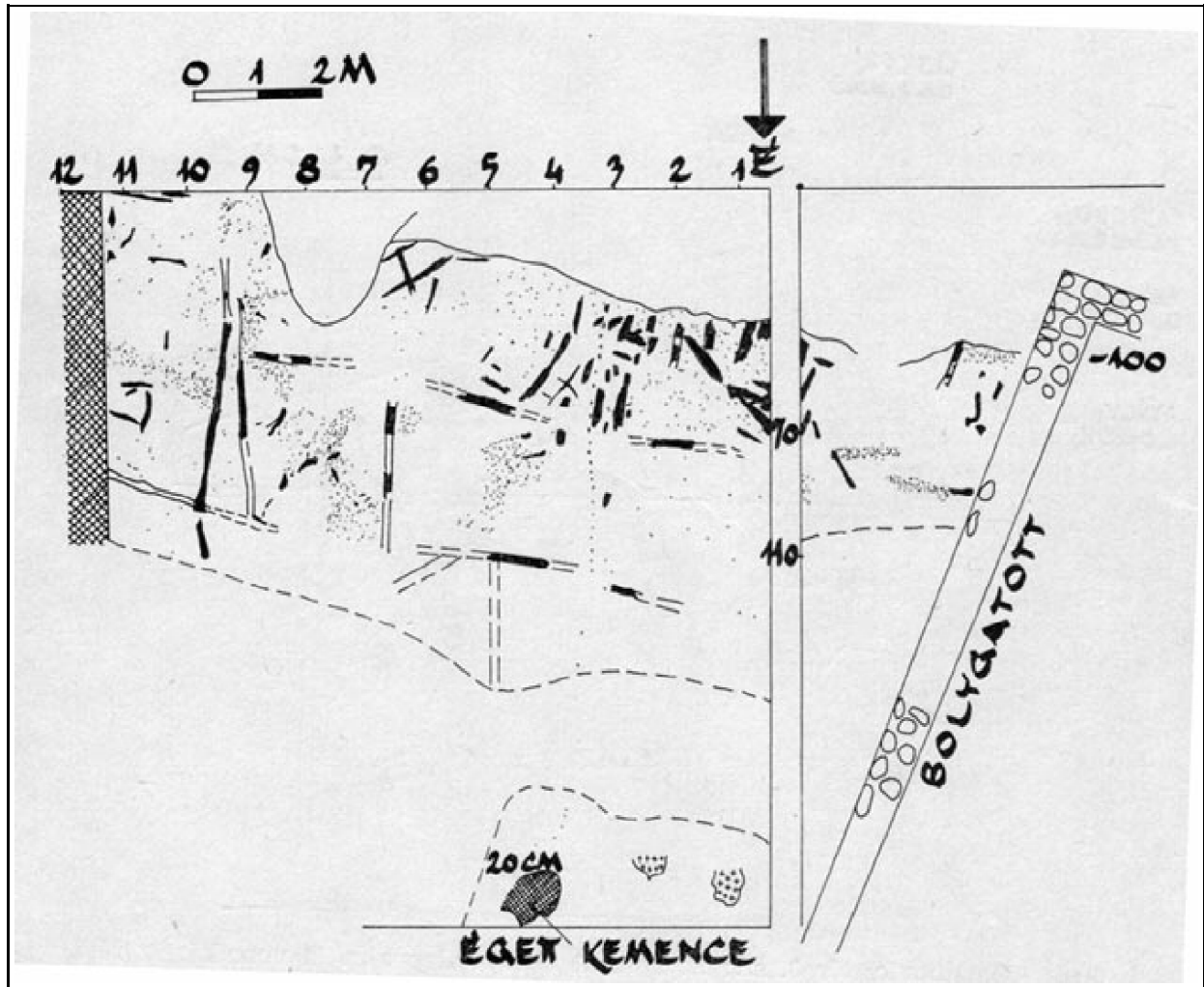

1. Győr: Martinovics tér 3. sz.: X. századi tárház alaprajza (a vonalkázott rész X. századi földbemélyített ház maradványa)

150A kora középkori településobjektumok feltárása során néhány olyan megfigyelést tettünk, amelyek azt sugallják, hogy a győri vár déli oldalát a korai középkorban sánc védte:

a) Mint említettük, a későrómai erődfal lepusztult maradványai a középkorban nem látszottak a felszínen, a középkor folyamán később sem használták fel úgy, mint Sopronban. Valamilyen védelmi rendszere azonban kellett legyen a nagy raktárakkal rendelkező fontos ispáni és egyházi központnak. Ne feledjük: 1009-ben Győrből kelt a pécsi püspökség alapítólevele, a krónikás hagyomány szerint Koppány felnégyelt testének egyik darabját a győri vár kapujára szegezték elrettentő például.

2. Győr (Martinovics tér 3. sz.): Gerendavázias objektum alaprajza 1. 1–4. sz. kép

b) A homokos betöltésű tárház és a gerendavázias raktársor közötti töltésréteg másodlagos fekvésű, római kori kultúrrétegből származik. A település belsejéből a megfelelő réteg nem hiányzott, közvetlenül a földbe mélyített tárházból nem származhatott, hiszen fölötté fekszik. Amíg el nem planírozták, valahol fel kellett

halmozódnia!

c) A gerendavázis raktársor stratigráfiai helyzete és technikája mindenben megfelelt az ispáni várak sáncainál tapasztaltaknak. Törvényszerű, hogy a többi sáncot is ilyen földdel be nem töltött helyiségsorok, raktárak kísérték belülről.

151d) A gerendavázis helyiségsor déli frontján megvastagodott az egykori omladékréteg. Az egymás felett megfigyelt gerendavégződés és a rézsűre felfekvő hosszanti gerendák egyben a feltételezett sánc északi falához is tartozhattak.

3. Nem vagyunk könnyű helyzetben akkor, amikor a három kora középkori vár erődítéseinek főbb adatait kívánjuk összeállítani. Számomra a soproni „vörös sánc konferencia” egyik tanulsága éppen az volt, hogy nem tudtunk mindig egyértelmű adatokkal szolgálni a kollégáknak. Nem egyszer (és éppen az érthetőség kedvéért) nem vontunk éles határt a lelet és az interpretáció között. Különböző, sokszor rajtunk kívül álló okok miatt a feltárások és dokumentációik nem egyenértékűek. Vitáink alapja néha egyszerűen a kitűzött cél különbözősége által diktált eltérő megközelítési mód volt. Egyetérthetünk Nováki Gyula és Sándorfi György törekvésével: ahhoz, hogy az elvégzett munka nagyságát, a szükséges anyagmennyiséget számítani tudják, bizonyos egyszerűsítéseket kellett végrehajtaniuk, mintegy madártávlatból nézve a soproni sáncot.⁹⁽¹²⁷⁾ Magam épp fordítva haladtam: ahhoz, hogy a sánc egy bizonyos szakaszának építéstörténetét megközelíthessem, kerülnöm kellett az egyszerűsítéseket, sőt inkább a többitől eltérő, különös jelenségekre kellett koncentrálnom, azokra kellett magyarázatot keresnem.¹⁰⁽¹²⁸⁾

A sáncok hosszát, a körülvelt terület nagyságát, a sáncok szélességét és magasságát, a kamrák illetve a gerendák méreteit tartalmazó táblázathoz számos megjegyzés kívánkozik.

	SOPRON	MOSON	GYŐR
A sánc hossza	1050 (1300) m	900 m	700 m (?)
A sánc szélessége	20 m	15 m	10 m
Védett terület	8,7 (8) ha	4,5 ha	3 ha (?)
Védett terület	:		
Sánc szélesség	aránya	0,4	0,3
Meglévő magasság	5 m	2 m	–
A kamrák méretei	0,7–1×1–1,4 m		
	1–1,2×2,5–3 m	1,4×3 m	1–1,3×2,5 m
	2,3–2,5×2,5–3 m	2,5×2,5 m	2,5×2,5 m
A gerendák hossza	3–6,5 m	3–5,6 m	3–5 m
A gerendák átmérője	0,2–0,3 m	0,2–0,3 m	0,2–0,3 m
Előzmény	római városfal	–	római erőd fal X. sz.-i sánc?

Győr esetében szinte minden adat becslésen és nem mérésen alapszik (hiszen a sánc maga nincs meg). A feltételezett sánc hosszánál és a védett területnél a Káptalándomb mai nagyságát vettem számításba (pedig a Rába vagy a Duna felé eredetileg nagyobb is lehetett). A soproni sánc többször idézett hosszúsági és

területi adatai olyan ősforrásra mennek vissza, amely a római kori, illetve a későbbi középkori állapotokat vette alapul.¹¹⁽¹²⁹⁾ Ami a sáncok szélességét illeti: Győrben a római erődfal és a gerendavázis helyiségsor közti távolságot tüntettem fel, pedig a fentebb elmondottak alapján a feltételezett sánc építésekor a római falat csak közvetve: ¹⁵²a rajta átbukó hulladékéreg meredekre forduló lejtőjeként érzékelhették. A különbség néhány méternyi, ha nagyvonalúan kezeljük, a nagyságrendet nem változtatja meg, de ha modellt kívánnánk készíteni, már számításba kellene venni. Sopronban a nyugati oldalon minimum 20 méter a sánc szélessége, de még a Templom u. 14. sz. telek mögötti szakasz szerencsés körülményei mellett sem tudtuk teljes biztonsággal meghatározni a belső szélét, itt is visszavágtak belőle valamennyit a későbbi korokban. A város legtöbb pontján a sánc „gerincére” (középvonalára?) épült belső városfalig elhordták a sánc anyagát, tévedésre ad alkalmat tehát egy olyan rekonstrukció, amely csak ezzel a szélességgel számol.¹²⁽¹³⁰⁾ Mosonban nem tudtuk egyetlen ásatáson eldönteni, hogy a sánc mögött, de a sánc lábánál magasabb szinten jelentkező telepjelenségek alatt nem folytatódik-e a sánc szerkezete valamilyen formában?

A sáncok eredeti magasságát csak hipotétikusan adhatjuk meg, a meglévő magasságok viszont félrevezetőek lehetnek (2–3 méter a különbség!). És akkor még egy szót sem szóltunk arról (közvetlen információ hiányában), hogy a sánc tetején milyen további védművek voltak. Hogy ezek tekintélyes magasságot érthettek el és bőségesen tartalmazhattak faanyagot, arról a kievi Aranykapu rekonstrukciója mindenkit meggyőzhet.

A kamrák méreteire is áll, hogy „an wievielen Stellen wir immer die Schanze durchschneiden würden, könnten wir ebenso viele Variationen zusammenstellen”.¹³⁽¹³¹⁾ Az átlagot képviselő séma keresése jogos, de komoly és részletes indoklást kíván, ha általában a sánc földtömegét vagy a felhasznált faanyag nagyságrendjét kívánjuk érzékeltetni. Még jobb lenne a modellképzés számára megtalálni azt a modult, amellyel a sánc építői dolgoztak (ha volt ilyen egyáltalán). Ideálisnak azt tartanám, ha az összes rendelkezésre álló kamraméretet együttesen vizsgálnánk (ezért vettem fel a táblázatba több méret-adatot). De még ez sem elég: nem mindegy ugyanis, hogy a mért kamra a sáncban hol helyezkedik el. Tapasztalatom szerint a külső oldalon sűrűbbek a keresztgerendák,¹⁴⁽¹³²⁾ a méretek a mélység szerint is eltérhetnek egymástól.

Az elvi rekonstrukciók általában nem veszik figyelembe, hogy milyen hosszú fatörzs- vagy gerendadarabokkal dolgoztak az építők (a rekonstruált töretlen konstrukciók a valóságban nem létezhetnek). A Templom utcai ásatás egyik lényeges eredményét éppen abban látom, hogy először sikerült dokumentálni és közölni olyan alaprajzot, amelyből kiderült: a sáncot nem szabályos raszter szerint elhelyezkedő gerendák alkotják, a kamrák méretei néha lényegesen különböznek egymástól és léteznek a kamrák közei is. Nem mindegy ugyanis, hogy a vizsgálatra átadott minta egy 2,5×3 m-es kamra közepéből, egy 0,7×1 m-es kamrából vagy a kamrák közötti területről származik. Mindhárom ásatásomon igyekeztem a gerendák hossz méreteit rögzíteni, ez azonban az ásatási területek korlátozott kiterjedése, a pusztulás intenzitása és a bolygatások miatt nem mindig sikerült. A közölt méretek néhány szerencsés lelet adatai mindhárom lelőhelyről, hogy mennyire általánosíthatók, azt még későbbi kutatásoknak kell igazolni.

A táblázatban szerepeltetem a sáncok előzményeit is. A funkció szempontjából gyakorlatilag mellékesek, a datáláshoz sem nyújtanak többet egyszerű terminus post quemnél (eltekintve a győri X. századi stratigráfiától), nem mellőzhetők azonban akkor, ha azt vizsgáljuk: miért éppen ott és miért éppen az adott nagyságban építették meg a sáncokat. A három vizsgált sánc közül egyedül Mosonnak nincs előzménye. Sopron vára azért lett olyan nagy, Győré viszonylag kicsi, mert a római előzmények ¹⁵³meghatározták a célszerűen felhasználható területet, létrehozták az alkalmas terepalakulatokat.

4. Némi szakmai büszkeséggel tapasztaltam, hogy a régészeti (kombinált régészeti-történeti) argumentáció egyelőre biztosabb keltezést nyújtott az egyéb módszereknél, amelyek jelentőségét ezzel legkevésbé sem kívánom kisebbiteni. Még akkor is, ha a sáncból, illetve a sánc alól előkerült és közölt leletanyag mennyisége kicsi és a kora középkori kerámiák keltezésének pontossága (néhány kivételes típustól eltekintve) alig csökkenthető ± 50 év alá. A közöletlen ásatások jelentősen megnövelhetik a leletanyag számát¹⁵⁽¹³³⁾ és számításba vehetjük a településbelső adatait is. Bátran védelmezhetjük tehát a soproni, mosoni sánc és a győri gerendavázis objektum XI. századi keltezését. Módszertanilag is helyesebb a leletanyagból kiindulni a datálásnál, mint fordítva: a sáncok – elméleti – tipológiájából visszakövetkeztetni a leletanyagra.¹⁶⁽¹³⁴⁾ Sopronban és Győrben bizonyított a sáncot megelőző kora középkori (X. századi) település léte!

5. Végül néhány szó a vitás kérdésekről.

Úgy látszik, a kutatók nagy többsége elfogadta azt az állítást, hogy a soproni sánc földjét a sánccal körülvett területen kívülről lehet csak származtatni.¹⁷⁽¹³⁵⁾ Kézenfekvő a várakokra gondolni, ezt sugallja a másodlagos helyzetű római és kora népvándorláskori leletanyag összetétele. Az árok létét Holl Imre kézzel foghatóan igazolta.¹⁸⁽¹³⁶⁾ A sánchoz tehát nem a kiegészítésre legalkalmasabb talajfajtát (agyagot) választották ki, pedig – alig nagyobb munkával – megtehették volna.

Eltérően ítéljük meg a sánc struktúrájának egyik lényeges elemét, hogy t.i. a sáncban található gerendák (fatörzsek) szilárd ácsolatot képeztek-e vagy sem. Ez ténykérdés, feltárással eldönthető. A Templom u. 14. sz. telek mögötti szakaszon bizonyítottam, hogy – legalábbis ott – a gerendák kötésben voltak, ácsolatot alkottak. Az Orsolya téri iskola mögötti szakaszon megfigyelt jelenség (a különben egymás alatt közvetlenül jelentkező lenyomatok között egy-egy sor kimaradása) különleges, a szabályostól eltérő, a rekonstrukciónál (modellképzésnél) alapul nem vehető. Ezt mutatja az összes publikált helyzetkép, Bella rajzától a Templom u. 23. sz.-ból közölt lenyomatokon át tulajdonképpen magáig az Orsolya téri rekonstrukcióig, hiszen a keresztirányú gerendák ott is következetesen egymás felett feküdtek, csak a hosszanti gerendáknál maradt ki egy-egy sor.¹⁹⁽¹³⁷⁾ Ugyanez áll a mosoni sáncre is. Ezt a merev vázát a statikai számításoknál figyelembe kell venni. Nem kell hozzá különös műszaki képzettség, hogy belássuk: az ilyen merev szerkezet megtartja a közétöltött földtömeget, hiszen ott is megtartotta, ahol nem égett el (legalább is a faanyag pusztulásáig).

Vitatottá vált a faanyaggal való bánásmód kérdése. Megmunkálatlan, csupán legallyazott rönköket használtak vagy feltételezhető további (durva) megmunkálás is? Az anyagmintákon valóban vannak kéreglenyomatok, de felfedezhetők a bárdolás nyomai is. További problémát okozott, hogy teljes (kerek metszetű) törzseket vagy felezett (hasított) gerendákat alkalmaztak-e? A Templom u. 23. sz.-ból közölt [154](#) fotók az első megoldást támogatják,²⁰⁽¹³⁸⁾ a Templom u. 14. sz.-ban a másodikra találtunk példát.²¹⁽¹³⁹⁾ Azaz: mindkét eset előfordult. És miért ne? Mosonban ugyanabban a gerendasorban mindkettő előkerült.²²⁽¹⁴⁰⁾

A sáncba a földdel együtt betöltött gallyak, kisebb-nagyobb fadarabok kérdésével itt nem kívánok bővebben foglalkozni, ilyeneket az alapos megfigyelések mindenütt kimutattak. A sáncban lévő faanyag (potenciális energiahordozó) számbavételénél erről sem szabad megfeledkezni. Nem kerülhetem el azonban a vitát a Templom u. 14. sz.-ban feltárt eltérő szerkezetű sánchrész ügyében, amely a gerendaszerkezetű résszel egyidőben épült. Igen általánosan fogalmazva, valóban összetartozik a két sánchrész: mindkettő föld-fa szerkezetű. Egy elvi rekonstrukciónál kisebb zavaró, eltérő jelenségek elhanyagolhatók.

Tanulásaikat a részletek vizsgálatánál annál inkább figyelembe kell venni:

a) Kétségtelen tény, hogy a soproni sánc sincs teljesen és következetesen kiégve, és ez nemcsak a Templom u. 14. sz. alatti, említett szakaszra vonatkozik. A sánc alján csak a kiégett gerendák melletti föld színeződött el, a kazetták belsejében 1 m, máshol 2,5 m magasságig fekete földet találtunk.²³⁽¹⁴¹⁾ Mosonban az égés nyoma csak mintegy 80 (helyenként 140) cm magasságban jelent meg, 6–8 gerendasor korhadt nyoma fölött került elő az első megégett gerenda. Máshol a gerendák a sánc aláig beégtek ugyan, de csak a hozzájuk közvetlenül csatlakozó földet színezték át, a kazetták belsejét az égés nem érintette. Erre a jelenségre minden interpretációnak magyarázatot kell keresnie.

b) A Templom u. 14. sz. alatti „szürke” (azaz vörösre nem színeződött) sáncrészek részletei lényeges vonásokban különböznek a gerendaváz sáncrésztől. A felhasznált faanyag a felső részben nem (összenyomódott?) gerenda, hanem vékonyabb (5–12 cm átmérőjű) karó volt, ezt a közölt felvétel bizonyítja,²⁴⁽¹⁴²⁾ hiszen néhol a teljes elszenesedett keresztmetszetet mérhettük. Az alul lévő, lazán elhelyezett gerendák sem nyomódtak össze! Ez utóbbiak nyilvánvaló és lényeges eltérése az égett sáncrésztől az, hogy nem voltak szorosan egymás felett és nem voltak egymáshoz csapolva. A gerendaváz felől rájuk ható hőhatás nem égette el őket, nem hagytak hátra olyan lenyomatokat, mint a gerendaváz fái.

A kétféle koncepció ütközése konferenciánkon leglátványosabban a leégés-kiégetés vitájában mutatkozott meg. Egyetlen dologban értettünk egyet: ezt a kérdést minden sánc esetében külön vizsgálni kell. Ha a soproni (és tegyük hozzá, a hasonló mosoni) sáncok esetében elfogadjuk a Nováki Gyula és Sándorfi György nevével fémjelzett feltétel-sort (azaz: a gerendák nincsenek kötésben; a földtömeg tömörítése a kiégetés útján statikailag szükséges és meg is történik; a sánc elszíneződéséhez kevés a benne lévő faanyag, azt kívülről kell pótolni), akkor nincs más választásunk, mint a tudatos kiégetés hipotézisének elfogadása. Ha azonban igaznak bizonyul, hogy a gerendaváz szilárd ácsolatot képez; hogy nincs szükség a földtömeg pótlólagos megerősítésére, sőt a kiégéssel éppen a statika gyengül meg; hogy a sáncban és környékén a gerendákon kívül még nagy mennyiségű faanyag van jelen; hogy a kiégés lényeges helyeken tökéletlen: akkor kénytelenek vagyunk a véletlenszerű, nem tervezett kiégés mellett voksolni.

A nézetek szinte a teljes logikai lehetségsort átfogják. Az égés oka elvileg lehet: 1. szándékos kiégetés a tömörítés miatt (ez az egyetlen elgondolás, amely a kiégetést a sánc készülésének folyamatába utalja); 2. szándékos kiégetés javítás céljából; 3. szándékos kiégetés tűzvédelem céljából; 4. szándékos kiégetés a megsemmisítés ¹⁵⁵céljából (ostrom, gyújtogatás); 5. szándékos kiégetés a felszámolás (szanálás) céljából; 6. véletlen kiégés, amit természeti csatás okozott; 7. véletlen kiégés, amit valamilyen emberi tevékenység okozott (ostrom, tűzvész); 8. véletlen kiégés, amit a sáncba töltött anyag maga váltott ki (öngyulladás).

A logikai lehetőségek csoportosíthatók, így pl. az 1., 2., 3. lehetőség egyaránt azzal számol, hogy a sánc az égés következtében javult, erősödött, biztonságosabbá vált, az összes többi szerint az égés a sáncot meggyengítette. Még a szélső pólusokon elhelyezkedő nézeteket is összefűzi egymással valami: mindkettő törvényszerűnek fogja fel a sánc (vagy legalábbis sáncrészek) kiégését. Ezzel együtt az 1. és 8. helyen említett nézetek bizonyultak a legtámadhatóbbnak. Mindkettő szinte végső kétségbeesésben fogant: az 1. képviselői sehogy sem tudták megmagyarázni, honnan származhat a sáncot átégető energia (hiszen szerintük a benne lévő faanyag aránya ehhez nem elégséges),²⁵⁽¹⁴³⁾ a 8.-at magam ötlöttem ki, mert nem tudtam megmagyarázni, hogyan érhetette el a Templom u. 14. sz. mögötti sáncrész legbelső pontját bármilyen kívülről eredő égés. Ez a pont ugyanis ma 5 (eredetileg talán 8) m mélységben található, 8 méternyi meg nem égett rész választja el a sánc külső síkjától és kb. 12 m a belsőtől. Hipotézisemet készséggel feladom olyan magyarázat kedvéért, amelyik ezt a jelenséget meggyőzően értékeli (a

konferencián elhangzottak közül Józsa Béla elképzelése volt számomra a legszimpatikusabb a véletlen okozta lassú kiégésről).

Az érveknek és ellenérveknek a tények különböző értékeléséből következő, többnyire spekulatív úton elért rendszerébe illesztve különbözőképpen értékeltük a sánc égésének végtermékét: a sárga és vörös különböző árnyalataira színeződött anyagot. A szándékos kiégetés mellett érvelőkkel szemben döntő és bármikor ellenőrizhető érvnek tartom, hogy ez az anyag nem téglaszerű Sopronban sem, még kevésbé az Mosonban. Megtévészto a múzeumok gyűjteményeiben őrzött lenyomat mintákból kiindulni: nyilvánvaló, hogy a kiállítási és nem anyagvizsgálati céllal gyűjtött minták a gerendaváz lenyomatát őrző, legkeményebb, valóban téglaszerű részekről kerültek ki, és nem a kazetták belsejéből, vagy a gerendavázközők morzsalékos réteges betöltéséből. Az alapanyag nem a téglagyártás alapanyaga, ezért a téglagyártás hőigényéből kiindulni téves. Még ott is, ahol a gerendához tömörített iszapos föld valóban keményre égett, legfeljebb igen rossz minőségű, az időjárás viszontagságait nehezen tűrő anyag keletkezett. Szabadon állva (mondjuk: a külső homlokzaton) az első télen szétfagyott és lepergett volna – ezért nem tudtuk megoldani a Templom u. 14. sz. alatt feltárt metszetnek bemutatását sem. Ez az oka, hogy nem tudom elfogadni a javítás céljából történő kiégetés elképzelését sem. A megmaradó, még mindig szép számú lehetőség közül a régész eszközeivel – egyelőre – nem tudunk dönteni (bár, ha meggondoljuk, hogy a település belsejében nagy tűzvésznek nem találtuk nyomát sem Sopronban, sem Mosonban, akkor a megsemmisítést vagy felszámolást célzó szándékos kiégetés elképzelése is veszít valószínűségéből).

1987. XLI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Kovács Béla: A vörös sáncok keletkezése

156 Kovács Béla: A vörös sáncok keletkezése

1. Az ún. „vörös sáncok” keletkezésének módja már több mint egy évszázada megoldatlan probléma. Az ilyen sáncok régészeti ásatásai során sok jelenséget figyeltek ugyan meg, de a leglényegesebb kérdésre ez ideig senki nem adott megnyugtató választ.

A különböző ásatások eredményeit ismerve (de most kissé figyelmen kívül hagyva) elsősorban logikai úton kívánom a kérdést megközelíteni.

2. Tények és logika

A földből-fából-kőből készült sáncoknak két nagy csoportját ismerjük: azokat, amelyeknél égési nyomokat nem észleltek, a faszerkezet korhadtan, vagy jobb megtartásban maradt ránk; és azokat a vörös sáncokat, amelyeknél a tűz hatására különböző mértékben, néhol több méteres vastagságban égett át a sánc földje, a gerendaszerkezet elszenesedett vagy hamuvá égett.

Önkénytelenül vetődik fel az első kérdés: ez a tény *véletlenszerű jelenség*, vagy a két csoport *kétféle építési gyakorlat* eredménye?

Ha a jelenség véletlenszerű, akkor a sáncok kiégésének csak két oka lehet: a szerkezet öngyulladás, vagy a szerkezet felgyulladás, amelyet villámcsapás, véletlen tűz, vagy az ostromlók haditechnikája idézhetett elő.

Ha a jelenség *nem véletlenszerű*, akkor a vörös sáncok csak egy sajátos építési gyakorlat során

mesterségesen felgyújtott és kiégetett védőművek lehetnek.

Mind a véletlenszerű kiégésnek, mind a mesterséges kiégetésnek alapvető fizikai feltétele az, hogy a sáncban legyen elegendő éghető anyag és kellő mennyiségű oxigén az égés táplálására.

3. Érvék és ellenérvék

A véletlenszerű kiégést nehezen okozhatja a sánc szerkezetének *öngyulladás*a, mert ennek az oxidációs folyamatnak feltétele az, hogy az éghető anyag nagy felületen érintkezzék a levegő oxigénjével. A sáncok szerkezetében lévő fa ettől viszont el van zárva, nemcsak a gerendaszerkezetre feldombolt kő-föld takarással, de több helyen bizonyíthatóan nedves földdel, agyaggal is körültapasztották a gerendákat. Az öngyulladás lehetőségét tehát fizikai okokból kell elvetnünk.

A szerkezet *felgyulladásának* lehetősége fennállhat ugyan, de könnyen csak a sánc koronáján álló paliszád éghet le. Ennek famennyisége azonban nem akkora, hogy nagy földtömeget tudna átégetni. Ezért a tűznek a sánc faszerkezetét is el kellett volna érnie. A fentebb említett építési mód megnehezítette az égést, mert a sáncmagban kevés az oxigén. A fatörzsek izzásával is számolva csak jól-rosszul, egyenetlenül kiégett sánc lenne az eredmény. A homogén, néha kohósalak keménységű, több méter vastag sáncmagok ellene szólnak a felgyulladás során történő kiégésnek. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a felgyulladást okozó eseménynek egyidőben a sánc különböző pontjain kellett volna bekövetkezniük, hiszen a vörös sáncok teljes területükben kiégték. Nehezen képzelhető az, hogy a védők tétlenül túrték volna, míg a szó szoros értelmében égett lábuk alatt a talaj, s nem tettek volna semmit a tűz megfékezésére.

A keletkezett tüzet vagy el tudták volna oltani, vagy nem. Ha nem, akkor a sánc felgyulladását egyenlő volt annak elvesztésével, a védett hely feladásával. Ezek szerint *minden* vörös sánccot legalább egyszer elfoglalt az ellenség? *Minden* vörös sáncba belévtárgott a villám? *Minden* vörös sánc védői között akadt egy-két figyelmetlen 157ember, aki nem tartotta be a „tűzvédelmi” utasításokat? A kérdésekre mindig igenlő választ kellene adnunk, ha a felgyulladás-elméletet fogadjuk el. Ebben az esetben véletlenszerű jelenségek olyan valószínűségi (sztochatikus) kapcsolatát feltételeznénk, amely ellene mond a logikusan gondolkodó józan észnek.

Kétségtelen, hogy a földsánc felgyulladását egy-egy ostrom után bekövetkezhettek ugyan, de ezek felgyújtása nem lehetett könnyű. Nyilvánvalóan az építők is számítottak erre a lehetőségre, ezért a sánc faszerkezetét földdel-kövel takarták. A védőművek fából-kőből-földből készült változatát már Julius Caesar is leírta a gall háborúról írt feljegyzéseiben. „A gall falakat egyébként általában úgy építik, hogy egyenes vonalban hosszú sor gerendát helyeznek merőlegesen a földre, kétlábnyira egymástól. A gerendákat belül összeerősítik, és alaposan megrakják földdel, a közökbe pedig a homlokzati oldalon hatalmas köveket illesztenek. Ha az egyik réteget már lerakták és kellőképpen szilárdá tették, ráfektetik a következő sort, de úgy, hogy a köz ugyan változatlan maradjon, a két gerendaréteg azonban ne érintkezzék, hanem az egyforma távolságban sorakozó gerendák mind jó erősen a közökbe helyezett szikladarabok közé szoruljanak. Ekként folytatják a munkát, míg a fal el nem éri a kívánt magasságot. A több réteges, tagolt külsejű építmény egyenes vonalban, szabályos közökben váltakozó köveivel és gerendáival egyfelől a szemnek is tetszetős, másfelől óriási gyakorlati előnyei vannak a város védelmének: a kő elszigeteli a tüzet, a faltörő kos ütéseit viszont a faszerkezet védi ki, melyet általában negyven láb hosszú, belül összeerősített szálgerendák alkotnak, s éppen ezért se meglazítani, se áttörni nem lehet”.

(Hasonló módon épített, földbe-sárba rakott kőfalat figyelhettünk meg a gyöngyöspatai vár sánca védendő oldalának aljában. A falat a sánc talpánál mélyebbre alapozták, s a falhoz kötő gerendák csak részben

égték meg. A fal építése egyidőben történt a sánccal. Lehetséges, hogy ez nem volt túl magas, s csak arra szolgált, hogy a sánc alját erősítse.)

Avaricum ostrománál Caesar fából és földből készült ostromsáncait (melyekkel az ellenséges város falai alá nyomultak, hogy rajta az ostromgépeket hatásos távolságba vontathassák) a védők csak úgy tudták felgyújtani, hogy egy föld alatti aknát fúrtak alájuk, majd „fáklyákat és száraz fákat hajigáltak a töltésre, és szurkot, meg egyéb gyújtóanyagot öntöttek rá.” A rómaiak a tűz elszigetelésére árkokat vágtak a töltésbe és sok ember igyekezett a tüzet megfékezni.

E leírásból is kitűnik, hogy a sáncok véletlenszerű felgyulladásának első két feltételezett okát (villámcsapás, gondatlanságból okozott tűz) figyelmen kívül hagyhatjuk, s *elméletileg* csak az ostromtechnika okozhatta a felgyulladást. Ha ezt elfogadjuk, akkor viszont csak arra a következtetésre juthatunk, hogy *minden* vörös sánc kiégését ostrom okozta, ezek közül egyben sem sikerült megfékezni a tüzet, s a védőknek fel kellett adniuk a földvárat.

Logikai alapon tehát biztosabban állíthatjuk azt, hogy a vörös sáncokat egy sajátos építési gyakorlat következtében, mesterségesen égették ki.

4. Tekintettel arra, hogy a földvárak esetében a *védelem* az elsődleges, a kérdést e szempont logikája alapján is meg kell vizsgálnunk.

Védelmi szempontból a sáncnak a következő alapvető feltételeknek kell megfelelnie:

1. *Időálló és időtálló* legyen, tehát megépítése után hosszú ideig szolgálja a védelmet, egykönnyen ne károsítsák az időjárási tényezők sem.

2. *A védett oldalról könnyen, a védendő oldalról nehezen lehessen megközelíteni.* Ezért célszerű úgy építeni, hogy a védett oldala lépcsős, vagy enyhe lejtésű, védendő oldala meredekfalú (vagy lejtésű), elegendő magasságú legyen. (A sánc lábához való eljutást a sánc előtti árok/árkok, természetes vagy mesterséges terepakadályok is nehezítették.)

158A mesterséges kiégetés gyakorlatát és a védelem logikáját elfogadva a kiégetés vagy erősebb, vagy legalább ugyanolyan erős szerkezetet kellett hogy eredményezzen, mint az a kiégetés előtt volt. (Feltételezhető egyébként az is, hogy a szerkezet a kiégetés után *gyengébbé* vált, de ebben az esetben csak a véletlenszerű felgyulladás megelőzése lehetett a cél, mint a védelem érdekében vállalt két rossz közül a kisebbik.)

A mesterséges kiégetés építési gyakorlatát nem túl sokan fogadják el, s a kiégetés módjára vonatkozóan is megoszlanak a vélemények.

Az egyik vélemény szerint a földet nem a sáncban, hanem máshol égették ki és a vörös föld csak töltelékanyag a sáncban.

Mások azt állítják, hogy a sáncban lévő faszerkezet mennyisége nem elegendő a sánc földtömegének kiégetéséhez, ezért még külön odahordott és a sáncon eltüzelt fával lehet csak a sáncmagot teljesen átégetni.

Néhányan azt állítjuk, hogy a sáncok fa-föld-kő szerkezetét általunk nem kellőképpen ismert módon rakták össze, a sáncban lévő fa elegendő volt ahhoz, hogy megfelelő égetési technika alkalmazásával vörösre égjen ki a sáncmag.

Az első elképzelésnek kevés a valószínűsége, mert a máshol kiégetett vörös föld összedombolása nem eredményezhet homogén sáncot, már pedig szép számmal ismerünk ilyeneket. A fatörzsek lenyomatait sem figyelhetnénk meg, ha csak a kiégett földet döngölték ugyan ezek mellé és nem nedves földdel tapasztották volna körül a gerendákat még a kiégetés előtt. Egyébként is nyitott maradna az a kérdés, hogy máshol is milyen módon lehet ilyen nagytömegű földet kiégetni.

A második elképzelés nehézsége abból adódik, hogy a sányszerkezet fölött és mellett a szabadban elégetett fa nem tud olyan hőt fejleszteni, amelynek eredményeképpen a sáncot borító földréteg vastagon átégjen, s csak a faszerkezet gerendáinak égése/izzása okozhatja a sáncmag teljes kiégését. A szabadban történő fa elégetésének faszenes-hamus rétegét a vörös sáncmag fölött legalább néhány ásatásnál már meg kellett volna találni. Erre azonban eddig még csak Gyöngyöspatán figyeltünk fel: a homogén, vörösre égett sáncmag fölé 15–20 cm vastag hamuréteg borult. Ez azonban a részben már lepusztult sánc ívelését követte, s nem is a sánc építésekor keletkezett, hanem 1460-ban, amikor Mátyás király a régi hevenyészve megerősített földvárat elfoglalta a huszitáktól és felgyújtotta.

A speciálisan összerakott szerkezet kiégetését nemcsak logikai következtetés alapján lehet elfogadni. A gyöngyöspatai vörös sánc egy részének töltélföldként való kitermelésekor (1964) az ott dolgozók olyan jelenségeket figyeltek meg, amelyek esetleg a sáncepítés technológiájának egyik elemére utalnak. Elmondásuk szerint több helyen 60–80 cm átmérőjű „kemencéket” találtak, amelyek tele voltak korommal. Ezek feltehetően kőből összerakott lég-, illetve füstjáratok lehettek, de sem az 1965-ben végzett hitelesítő ásatás, sem az 1971. évi sánctávágás során nem sikerült ilyeneket in situ megfigyelni. Sok helyen találtunk égett, kormos köveket a sáncmagban, s ez a jelenség arra utal, hogy a faszerkezet valaha nemcsak izzott, hanem több helyen belül is kormozó lánggal égett. Gádor Judit Sályban (Borsod-Abaúj-Zemplén m.) a gerendák körül lapos kövekből kialakított vízszintes járatokat figyelt meg, amelyek esetleg szintén a levegő cirkulálását segíthették elő.

A vörös sáncok jelenlegi állaga egyébként is csak módjával ad lehetőséget arra, hogy az eredeti szerkezeti jelenségeket pontosan megfigyelhessük. A faszerkezet elkorhadt, elégett, egy évezred alatt a valaha salak-keményességű részek porózussá váltak, a sáncok eredeti magassága lepusztult, lekopott. Nagy felületeket csak néhol lehetett feltárni s ásatási technikánk sem volt mindig a legjobb.

5. A probléma gyakorlati megoldását az alábbiak segítenék elő:

1. Az eddigi ismeretek alapján olyan elméleti sánc-rekonstrukciókat kellene készíteni, amelyek a különböző helyeken megfigyelt jelenségeket összegezve az ideális szerkezetet közelítenék meg.

1592. Tovább kellene folytatni a már megkezdett természettudományos vizsgálatokat, amelyek elsősorban arra adhatnak választ, hogy a sáncok milyen hőfokon, mennyi idő alatt éghettek ki.

3. Számításokat kellene végezni annak valószínűsítésére, mennyi hő, illetve tüzelőanyag szükséges egy adott formájú és köbtartalmú sányszerkezet kiégetéséhez.

4. A különféle kezdetleges tüzeléstechnikán alapuló ipari tevékenységek tapasztalatait figyelembe véve 1:1 méretű sáncmodellen égetési kísérleteket kellene végezni.

Amíg ezeket a feladatokat el nem végezzük, könnyen kimondjuk, hogy a vörös sáncokat fizikailag lehetetlen kiégetéssel létrehozni. S ha ezt tudatos emberi tevékenységgel nem tudjuk megtenni, akkor miért hisszük el azt, hogy a véletlen felgyulladás során ugyanez bekövetkezhetett?¹⁽¹⁴⁴⁾

Mollay Károly: Iparrégészet

1. 1980. július 28–30-a között a soproni Liszt Ferenc Múzeum mintegy 60 résztvevővel országos iparrégészeti tanácskozást rendezett, amelyet a Magyar Nemzeti Múzeum és a Győr-Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága támogatott. „A tanácskozás az iparrégészet széles kutatási területéről az égetőkemencéket, a föld ásványait a tűztechnika segítségével átalakító iparágak emlékeit vizsgálta, a régészet és különböző természettudományos és műszaki vizsgálati eljárások komplex alkalmazásával”.

Ez az idézet annak a kiadványnak előszavából származik, amelyben a MTA Veszprémi Akadémiai Bizottsága Gömöri Jánosnak, a Liszt Ferenc Múzeum régészének szerkesztésében kiadta a tanácskozás előadásait (Iparrégészeti kutatások Magyarországon. Égetőkemencék régészeti és interdiszciplináris kutatásai. Veszprém, 1981, 220 lap).

Az iparrégészet a történettudománynak ott tud különösen megbízható felismerésekkel szolgálni, ahol a régészeti leletek külső szemrevételezése, összehasonlító vizsgálata, az írásos források hiánya vagy szórványossága már nem segít tovább a kérdések megválaszolásában. Az 1980. évi tanácskozás ilyen értelemben foglalkozott a magyarországi római kori és avar kori égetőkemencékkel (*B. Bónis Éva, T. Szőnyi Eszter, Horváth László, Pető Mária, Póczy Klára, Rosner Gyula*), a Zala megyei Vétyemnek a XVIII. századtól üzemelő üveghutájával (*Molnár László*), a mészégető és a tégláégető kemencékkel (*Müller Róbert, M. Albeker Mária, Vándor László, Lőrincz Barnabás, Parragi Györgyi*), a faszénégetéssel (*Hegyi Imre*), valamint a magyarországi 1600-regi színesfém- és vaskohászattal, feldolgozási módjaival (*Gömöri János, Valter Iona, Kozák Károly, Gaál Attila*), továbbá interdiszciplináris kutatásokkal, különös tekintettel az égetőkemencékre, melléktermékeikre és készítményeikre (*Kisházi Péter, Vastagh Gábor, Költő László, Kis Varga Miklós, Bíró Tamás, Pátkai György, Verő József, Tóth Judit, Benkő Lázár, Domonkos Ottó*). A helyhez kötött témák ellenére minden előadás módszertani tanulságokkal szolgált más helyekkel foglalkozók számára is, az igazi újdonságot mégis nyilván a röntgenemissziós, a röntgenfluoreszcenciás, a geofizikai, az archeomágneses és a termolumineszcens eljárások régészeti leleteken való alkalmazása szolgáltatta. Az ilyen kutatások eredményei komoly segítséget jelentenek a régésznek és a történésznek egyaránt.

Ezen a helyen bennünket közelebbről a folyóiratunk profiljába eső előadások érdekelnek. *Gömöri János* (A korai középkori vasolvastó kemencék és az ékelt vasbucák kérdése) 25 műhely és 45 kemence kutatásának eredményeit foglalta össze, típusokba sorolta a műhelyeket, kemencéket és az ékelt bucaleleteket. Az első, legrégebbi típust a késő-avarkortól a IX. századig, feltehetően még a X. századig datálja. Ez az ún. szakrális kovácsmesterség kora, amely a magyar államszervezéssel érhetett véget. Tegyük rögtön hozzá, ennek kései utóhatása, hogy pl. a középkori Sopronban még van Kovácsok utcája (*Schmiedgasse*, a mai Lenin körútnak az Ikvahídtól a Festőközig terjedő része). Gömöri ehhez az első típushoz sorolja az egykori Sopron vármegyéből a nemeskéri, löveji, soproni (Magashíd, Kánya-szurdok), dérföldi (Dörfl, Burgenland) és a vámosderecskei (Drassmarkt, Burgenland) leleteket. A második típushoz (X–XII. század) sorolja a soproni (Bánfalvi út, Május 1. tér), alsópulyai (Unterpullendorf, Burgenland) és a szakonyi leleteket. Sopron vármegye területén későbbi típusú kemencék nem kerültek elő, de kerültek elő faszénégető boksák

Nemeskéren és bucák Sopronban.

Kisházi Péter (Nyugat-magyarországi régi vaskohászati leletek vasérc- és salakmintáin végzett ásvány-közzetani és teleptani vizsgálatok eredményei) többek között a Gömöri János gyűjtötte soproni kánya-szurdoki és a Jerem Erzsébet gyűjtötte, a Krautäcker- (nem: Krautacker!) dűlőből származó leleteket vizsgálta. Az ércdarabok egytől-egyig üledékes eredetűeknek bizonyultak, a salakok pedig pörköletlen limonitos ércek használatakor bekövetkezett sikertelen olvasztásból adódtak.

Domonkos Ottó (Az ipar néprajzi kutatásának eredményeiről) záróbeszédében egyrészt beszámolt a hazai kézművesipar történetének kutatásáról, kiemelve, hogy az iparrégészeti kutatásokhoz közvetlen segítséget jelenthetnek a kovácsok, szegkovácsok, cigánykovácsok, vasbányászok, a rézöntés és a mészégetés munkájáról készült néprajzi tanulmányok, másrészt felhívta a figyelmet az országos „Limitáció kataszter” munkálataira (vö. erre SSz. 1982, 93), másrészt javaslatot tett egy „Régészeti kézművesipari szerszámkataszter” elkészítésére.

2. „A tanácskozás résztvevői Gömöri János javaslatára elhatározták a magyarországi ipari kemence-maradványok, műhelyek kataszterének összeállítását ... Éri István és Heckenast Gusztáv javaslatára elfogadták a Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Akadémiai Bizottsága Történelmi Szakbizottságának keretében egy Iparrégészeti Munkabizottság megalakításának tervét, a soproni Liszt Ferenc Múzeum régészeti részlegével, mint a Munkabizottság székhelyével. E javaslat alapján az Iparrégészeti Munkabizottság 1980. augusztus 15-én megalakult. Elnöke Heckenast Gusztáv, titkára Gömöri János, tagjai Benkő Lázár, Hegyi Imre, Holl Imre, Káldor Mihály, Karetka Gábor, Kisházi Péter, Költő László, Molnár László, Müller Róbert, Póczy Klára, Verő József” (Előszó).

3. Ilyen előzmények után került sor a második iparrégészeti tanácskozásra, immár Veszprémben (1982. aug. 9–11). Ennek anyaga ugyancsak Gömöri János szerkesztésében „Iparrégészeti és archeometriai kutatások Magyarországon” (Veszprém, 1984, 312 lap) címmel jelent meg. A második tanácskozáson mintegy 50 régész és természettudományokkal, műszaki tudományokkal foglalkozó szakember vett részt. Az előadások az őskori, római és a középkori bányászattal [161](#) (*Bácskai Erzsébet, T. Bíró Katalin, Torma István, Ivancsics Jenő, Korek József, Hegyi Imre, Uzsoki András*), ugyanígy a műhelyekkel és kemencékkel (*Jerem Erzsébet, Kardos József, Kriston László, Gömöri János, Benkő Lázár, Holló Lajos, Verő József, Vörös Gabriella, Lőrinczy Gábor, M. Albeker Mária, Heckenast Gusztáv, Patek Erzsébet, Káldor Mihály, Tranta Ferenc, Bánki Zsuzsanna, Kisházi Péter, Kozák Károly, Magyar Kálmán, Wallner Ákos, Marton Péter*), ill. a régészeti leletek interdiszciplináris vizsgálatával (*Benkő Lázár, Költő László, Kis Varga Miklós, Gegus Ernő, Inczedy János, Borszéki János, Bakos Miklós, Óvári Ferenc, Járó Márta*) foglalkoztak. *Jerem Erzsébet* a Sopronban a Krautäcker- (nem: Krautacker) dűlőben 1973 óta folyó ásások során, pontosan 1981-ben tárta fel az i.e. VI–I. századig meglévő kelta település két fazekas kemencéjét és fazekasipari hulladékát. Kiderült, hogy ezek a kemencék jóval idősebbek a Kárpát-medence területéről eddig feltárt kelta típusoknál. Ezért feltehető, hogy ezen a helyen az i.e. II. században jelentős fazekas műhely működött. E kemencék és a kerámiatöredékek anyagát *Kardos József* és *Kriston László* röntgendiffrakciós elemzésnek vetették alá és megállapították a kemencék égési folyamatát. *Gömöri János* a soproni Ikva-áruház parkolójának építésekor, 1978-ban feltárt három római kemencéről és az itt talált kerámiatöredékekről ír. Megállapítása szerint e kemencék az i.sz. I. századból valók, tehát Scarbantia legkorábbi kemencéinek tekinthetők (a Május 1. téren feltártak a III. századból valók). A Május 1. téren, az egykori római temetőben feltárt vaskohó relatív keltezését a MTA Izotóp Intézetében *Benkő Lázár* végezte el: „Hogyha a kemence római kori, akkor ez az első hiteles hazai római kori vasolvasztó kemence s egyben – formája alapján ítélve – az Árpád-kori vasolvasztó kemencék egyik típusának előképe. Feltehető-e az i.sz.

3. századtól a X–XI. századig bizonyos vékonyszálú kontinuitás ...?” Soproni helytörténeti szempontból ugyancsak jelentős a Híd utca 4. sz. ház előtt feltárt, *Gömöri János* feltételezése szerint XV. századi mészégető kemence. Levéltári adatokból tudunk a középkori Sopron mészégető kemencéiről, sőt forgalmukról is, ez a kemence feltehetően a legkorábbi soproni mészégető kemencékhez tartozik. Az előadások közül *Holló Lajosé* és *Verő Józsefé* a Magyarfalva melletti Kánya-szurdok végében talált salakhulladékos területen 1978. szept. 26-án és okt. 6-án végzett geoelektromos mérésekről számolt be. *Gömöri János*, *Wallner Ákos* és *Márton Péter* viszont a szakonyi Árpád-kori vasolvasztó műhely helyén geofizikai és archeomágneses méréseket végeztek. Az itteni kohótelepen 14 kemencét tártak fel.

Ide kívánczik *Márton Péter* és *Gömöri János* „Kísérletek archeomágneses mérések alkalmazására égetett agyagobjektumok keltezésében” (Magyar Geofizika XVII, 143–153). Ez a cikk módszertani szempontból is tanulságos, mivel ebben először történik meg, hogy természettudományi alapon következtetnek egyes objektumok korára. Így a szerzők a soproni belváros ún. „vörös sáncá”-nak kiégését – ha a vett három minta lelőhelyének kiégése egyidőben történt – a 960–1170 közötti évekre teszik. Mindez jól beleillik a „vörös sánc” kiégése, keltezése stb. körüli vitához, amely 1986-ban Sopronban folyt le, s amelynek előadásait folyóiratunk jelen évfolyamában tesszük közzé.

1987. XLI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK

---

162 KISEBB KÖZLEMÉNYEK

1987. XLI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Király Tibor: Sopron a filatéliában (Tizenegyedik közlemény)

Király Tibor: Sopron a filatéliában (Tizenegyedik közlemény)

A kilencedik közleményben (SSz. 1986, 342–350) már röviden érintettem, foglalkoztam az I. világháború utáni idősakkal. Most kissé részletesebben kívánom bemutatni a Köztársaság, a Tanácsköztársaság és a fehérterror Sopronnal kapcsolatos filatéliai eseményeit, emlékeit.

A Magyar Köztársaság létének párhónapos időszakában viszonylag gazdag filatéliai anyagot hagyott az utókorra. A postát sem kerültek el az 1918-as évvégi események. Alighogy eljutott a királyt és királynét ábrázoló „Károly-Zita”-sorozat a postára, a belpolitikai feszültség elérte a tetőfokát. Ekkor – október végét írták –, megalakult a Nemzeti Tanács és 1918. nov. 16-án kikiáltják a Köztársaságot. Ezen a napon a posta kilenc budapesti postahivatalában „Magyar Köztársaság 1918. november 16” bélyegzőt használ. Ezután nyolc nappal már forgalomba kerültek „KÖZTÁRSASÁG” felülnyomással, a „Károly-Zita”-sorozat, a III. hadisegély, a sürgős és a vörös értékszámú zöld portóbélyegek.¹⁽¹⁴⁵⁾ Bemutatok egy soproni feladású, „KÖZTÁRSASÁG”-bélyeggel bérmentesített levelet. A levél érdekessége, hogy vegyes bérmentesítésű. A lakosság a birtokában lévő és nem felülbélyegzett bélyegeket is felhasználta, így ez a levél kettős

érdekességgel bír (1. kép).

A „KÖZTÁRSASÁG” felülnyomású bélyegeknél különleges soproni vonzata nem fordult elő, annál több van viszont a Tanácsköztársaság idejéből. A Tanácsköztársaság létrejötte után az április 2-án elfogadott ideiglenes alkotmányban rögzítették az államszervezet működési alapelveit. Ennek alapján tartották meg Magyarországon első ízben a szabad választásokat és a választás eredményeként június 14-re hívták össze a Tanácsok Országos Gyűlését. Erre a történelmi jelentőségű országgyűlésre adott ki a posta egy bélyegsort, amelynek világszerte politikai visszhangja lett. Amióta a bélyeget „feltalálták” – ez kb. 70 évet jelent – a politika többször is jelen volt a bélyegeken. Gondoljunk csak az osztrák postának az 1848-as

forradalom utáni osztrák sasos bélyegeire, vagy: a brit birodalomban kiadott bélyegeket az uralkodó arcképe díszítette. Ilyen jellegű, politikai töltésű bélyegeket, – mint amilyent a magyar posta adott ki – még soha, sehol sem jelentettek meg. A sorozat kezdő és záró értékén Marx és Engels, a középső három értékén Petőfi, Martinovics és Dózsa György arcképe szerepelt. A bélyegek politikai mondanivalója és a kiadás időpontja tette őket egyedülállónak. Az oroszországi szovjet-hatalom – minthogy a postát ingyenessé tette – nem adott ki bélyegeket, így ez a sorozat a világ első kommunista postabélyegsora. Politikai mondanivalójuk egyértelmű: az új államhatalom Dózsa, Martinovics és Petőfi eszmei örökösének és megvalósítójának tekinti magát, s e célját a társadalmi problémák megoldására Marx és Engels által megjelölt módján, a proletárforradalom útján kívánja elérni.²⁽¹⁴⁶⁾ Ezek a körülmények tették, érdekességük mellett, értékessé is ezeket a bélyegeket. A spekuláció mellett a bélyeggyűjtők is igyekeztek a várhatóan érdekes, értékes kiadásból különböző ¹⁶⁴dokumentumokat készíteni. Erre nagyon jó példa a bemutatott soproni feladású levél (2. kép). Nemrég került elő száz darab boríték, amelyeket mind egy napon, Sopronban bélyegeztek le. Készítőjük valószínűleg spekulációs célból rejtette el őket. A borítékokat rejtő csomagra a következőket írta: „Vigyázat! A csomag a csendőrség által üldözendő iratokat tartalmaz!”³⁽¹⁴⁷⁾

A „KÖZTÁRSASÁG” felülnyomással forgalomba került bélyegek és a tervezett Tanácsköztársasági arcképsor megjelenése közti időszakban a posta a köztársaság bélyegkibocsátási rendeletének megfelelően tizenkilenc értékből álló általános forgalmi sort bocsátott ki. Ezek a bélyegek abban különböztek az 1916. évi aratós és országházás bélyegektől, hogy a bélyegeken „MAGYAR KIR. POSTA” felirat helyett „MAGYAR POSTA” szerepelt. Egy ilyen bélyeggel bérmentesített soproni levelezőlapnak a címezése „elvtársnő”, e: az érdekes és szokatlan (3. kép).

5. Felülnyomásos országházás bélyeg

A proletárdiktatúra győzelme után, a beállott társadalmi változásnak megfelelően, az arcképsor elkészültéig, felmerült egy új, általános forgalmi sorozat kiadásának igénye. Az idő rövidsége miatt új

bélyegrajzból álló kiadásra nem gondolhattak, ezért a forgalomban lévő „MAGYAR POSTA” feliratú forgalmi és portóbélyegeknél „MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG”-gal való felülnyomása mellett döntöttek.

6. A nyugat-magyarországi felkelők bélyegei

1657. A SOPRON 1-es postahivatal N-jelű bélyegzője 1901–1946

Sajnos a szükséges intézkedésekre csak sok huzavona után került sor, s így az arcképsor helyettesítésére tervezett sorozat csak annak megjelenése után 37 nappal kerül forgalomba. A Sopronból Savanyúkútra feladott ilyen bélyeggel bérmentesített képeslapnak még az az érdekessége, hogy a lapot a ráragasztott bélyeg érvényességének lejártá után adták fel (4. kép). A bélyegeknak nagyon rövid volt a felhasználhatósági idejük, mivel július 21-én jelentek meg és a proletárdiktatúra bukása miatt augusztus 1-től felhasználásuk nem volt ajánlatos (a Posta egyébként okt 13-i rendeletével vonta ki őket a forgalomból). A használható időszak rövid volta miatt nagyon ritkák az ilyen küldemények, ezért sok a szívességi lebélyegzés és utólagos csinálmányokkal is találkozhatunk. A bélyegek felülnyomása több menetben készült. Először a 20; 50; 95 filléres, az 1; 1,20; 1,40 és 3 koronás címletet nyomták felül téglavörös színű festékkel. A többi értéket – mivel a téglavörös festék elfogyott – kárminvörössel nyomták felül. Az elkészült sorozatokat az állami nyomda azonnal Sopronba szállította, az itteni postaigazgatóságnak. Az ideküldésének valószínű oka az, hogy a többi hét vidéki postaigazgatóságot ekkor már az intervenció csapatok megszállták.⁴⁽¹⁴⁸⁾ Az első kiadás téglavörös felülnyomású bélyegei mind Sopronba ¹⁶⁶kerültek és nagy részük itt került forgalomba is. A külföldi katalógusok zöme ezért hosszú ideig a téglavörös felülnyomásúakat soproni kiadásnak (Ödenburger Ausgabe) nevezte.⁵⁽¹⁴⁹⁾

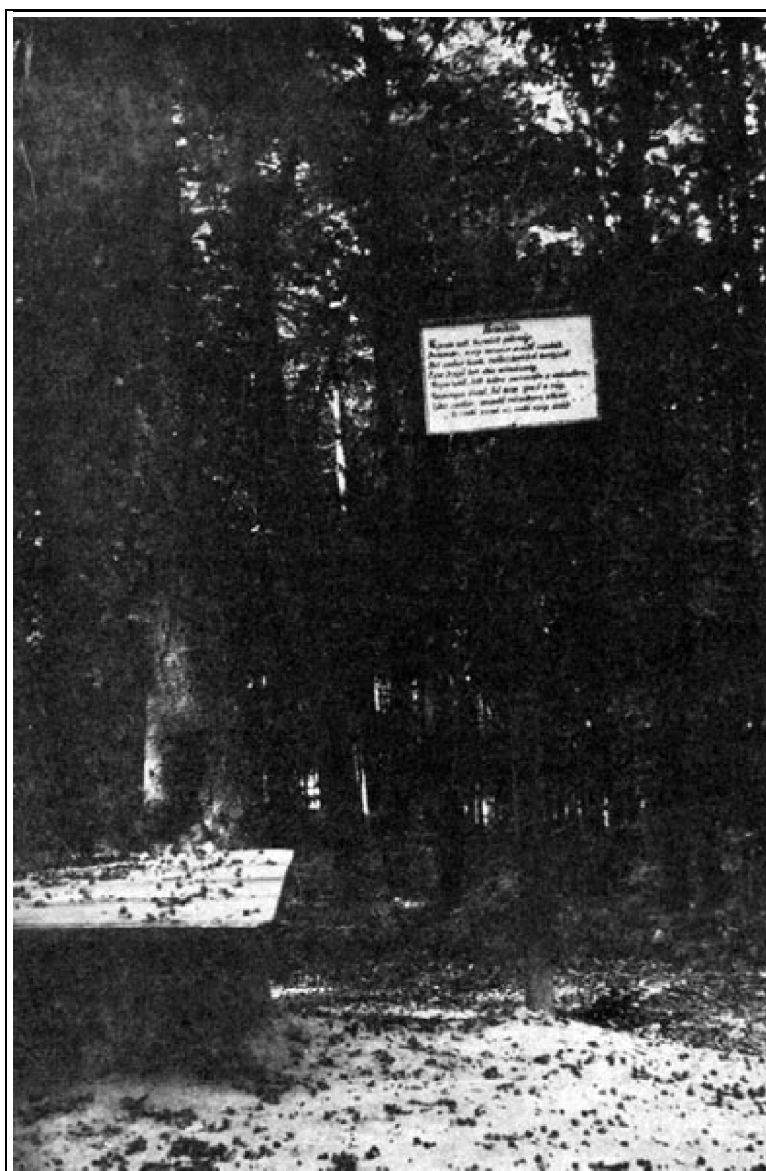
A Tanácsköztársaság elbukásának történelmi körülményei ismertek. Az uralomra kerülők terrorcselekményei úgyszintén. Városunk és az akkori Sopron vármegye filatéliai vonatkozásairól is írtam már a Szemle egyik korábbi számában. Most csak ennek a korszaknak a legmarkánsabb eseményeiről, résztvevőiről kívánok filatéliai dokumentumokat bemutatni. A felkelők által felülnyomott bélyegeken szereplő szöveg, a halálfej, Prónay fővezér arcképe, a turulmadár, a kettős kereszt ábrázolása mind-mind az irredentizmust jelképezik, erősítik. Ezt az időszakot a soproni népszavazás zárja (6. kép).

A SOPRON 1-es postahivatal „N”-jelű bélyegzőjével a posta – akaratán kívül – nagyon szépen bemutatja a különböző időszak változásait. Az 1901-től használatos bélyegzőn (7. kép) jól látjuk a bélyegzőben a koronát, az 1919 után készült bélyegzőben nincs korona, 1925 után a világháború végéig újból szerepel a korona – noha Magyarország nem királyság – és 1946 után a köztársaság kikiáltásával a bélyegzőből végleg kikerül a korona. Amíg azonban idáig eljutunk, Sopron postatörténetének is van egy sötét szakasza, amely időszak szerencsére két hónapig sem tart. 1945. február 8-án Budapesten megalakult a Posta vezérigazgatóság. Ebben az időben az országban négy posta-vezérigazgatóság működik. A Budapesten megalakult mellett, amelynek hatásköre egyelőre csak Nagybudapestre korlátozódik, Debrecenben a Kereskedelem és Közlekedésügyi Minisztérium Postafőosztály, Pécsen a dunántúli felszabadult területeket önállóan irányító postaigazgatóság és Sopronban a még fel nem szabadult területekre vonatkozó illetékességgel a nyilas postaigazgatóság.⁶⁽¹⁵⁰⁾

1987. XLI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Burayné Mihályi Erika: Mészáros Sándor és a Héttükkfa

Burayné Mihályi Erika: Mészáros Sándor és a Héttükkfa

A Sopront és erdeit egykor jól ismerő, majd az évek múlásával már csak látogatóként visszajáró barátai, gyermekei a városnak és környékének örömteli szívvel fedezik fel újból az irodalmi táblákat az erdei sétautak mentén. A Városszépítő Egyesület hívta életre ezt a – Sopronra annyira jellemző – szép szokást – emlékezetem szerint még a harmincas évek derekán, amikor a sétálók ezeken a táblákon először találkozhattak útjaikon Arany, Petőfi, Ady és sok más neves magyar költő versének egy-egy strófájával. A versszakok általában mind a természet csodálatáról vallottak, erdőkről, fákról, ligetekről szóltak és többségük a tájba is jól illeszkedve adott alkalmat a költészettel való találkozásra, a sokat hallott szavak újbóli átgondolására, szépségének újrafelfedezésére. Volt, amikor az idézet csak egy költői képet tárt elénk, s így világított rá az út, patakvölgy vagy facsoport láttán ébredő hangulat valóságos érzelmi hátterére (pl. idézet Ady „Jó Csönd-herceg előtt” c. verséből a Várisi-zenepavilontól induló, s az egykori derengő homályú fenyőerdőn át vezető út tábláján).

167A Hétbükkfa az 1940-es évek elején Mészáros Sándor versével (Mészáros Sándor felvétele)

A második világháború infernális pusztítása nem kímélte az irodalmi táblákat sem; az erdőben tátongó bombatölcsérek körül néha még sokáig lehetett látni egy-egy tábla széttört darabján a versek néhány szavát, s gondolkozni azon, hogyan is folytatódott a sor valójában tovább ... Annál meghatóbb és kedvesebb ma az erdőjárónak, a régi táblákra emlékezőnek újra találkoznia Illyés Gyula, Faludi Ferenc vagy Kis János vers-soraival.

168 Tudomásom szerint egyetlen olyan irodalmi tábla volt a háború előtt a soproni erdőkben, ahol a verset kifejezetten a hely maga ihlette és azt a felállítandó tábla céljára írták meg. Ez nagyapám, Mészáros Sándor „Hétbükkfa” c. kétstrófás verse volt.

Azok számára, akik már alig, vagy egyáltalán nem emlékeznek rá, néhány életrajzi adat vele kapcsolatban.

Mészáros Sándor (1870–1946) mint fiatal magyar–történelemszakos tanár először a felvidéki Alsókubinban (Árva-megye) tanított; 1899 őszén került Sopronba, ahol a Fáy András felsőkereskedelmi iskolának (a mai középiskola elődjének) 22 éven át tanára, majd 11 évig igazgatója volt. Neve a város irodalmi életétől elsősorban ezekben az években volt elválaszthatatlan, de később is, egészen haláláig végigkísérte életét az egyetlen nagy szenvedély, a költészet és irodalom szeretete, továbbadása és művelése. A Frankenburg Irodalmi Kör főtitkáraként mozgatója és egyben legönzettelenebb kézművese volt ennek a szférának. Irodalmi tanulmányai, cikkei, kritikái, két verseskötete jelent meg; sokat és nagy műgonddal, a magyar nyelv iránt érzett mély tisztelettel és lelkiismeretességgel írt. Sírja a soproni régi Szent Mihály temetőben van. Tanítványai közül talán egy-kettő lehet életben, kortársai közül senki. Úgy tűnik sírját sem keresi fel rajtam kívül más, az iskola sem, ahol 33 éven át tanított.

Legutoljára *Berecz Dezső*, a nemrég elhunyt kiváló soproni literátor emlékezett meg róla, amikor 1979 őszén „Elhalványult arcképek” címmel előadást tartott a TIT-ben. Idézem hozzám írt levelének néhány sorát, amelyben az ott elmondottakat röviden összegezi: „...Mészáros Sándor már az én diákkoromban az Irodalmi Kör főtitkára volt, később pedig évtizedeken keresztül Sopron irodalmi életének egyik vezető egyénisége. Mint tanár felejthetetlen órákon tanította a magyar irodalmat; tanítványai nagyon szerették, felnőtként is meghatóan ragaszkodtak hozzá. Költő volt a szó legszorosabb értelmében, s a költészet világában élt. Prózája is költői volt, tele szimbólumokkal. Nem is írt mindenkinek, csak azoknak, akik az ő különös birodalmába be tudtak hatolni. Tulajdonképpen nem is tudom, ki akart-e törni Sopron falai közül. A várost nagyon szerette, az ódon belvárost, az erdőket, az erdei sétákat. Azt sem tudom, kereste-e az összeköttetést a fővárosi folyóiratokkal, irodalmi fórumokkal – azt hiszem nem. Érzékeny, zárkózott természet volt, s talán azt várta, hogy kiemeljék. Lehet, hogy tévedek, de hosszú barátságunk alatt ilyennek láttam. Nagyon érdekes és nagyon tehetséges embernek tartottuk. Kiválóan értette a költőket, a költészetet, s erről szóló előadásai, magyarázatai mindig élményt jelentettek. Irodalmi portréját megrajzolni nem könnyű, hiszen írásai négy évtized sajtójában, kiadványaiban szóródtak szét ...”

Nagyapám az irodalmi táblával kapcsolatos felkérést annak idején nagy örömmel, csaknem megilletődötten fogadta, nem érezvén méltónak magát, hogy a nagy elődök körébe emelkedjék. Nem a régebbi írásaiból keresett megfelelőt, hanem versbe foglalt néhány gondolatot a soproni erdők egyik jellegzetes, számára talán legkedvesebb kis foltjáról, a Hétbükkfáról. Somogy megyei lapályos kis falu szülötte volt, s lehet, hogy éppen ezért alázatos, szinte babonás csodálattal adózott fiatal tanár korában a felvidéki hegyeknek, majd később a soproni hegyvidék erdeinek, a távoli Alpok látványának. A Hétbükkfát, merengő sétáinak gyakori úticélját, különösen szerette. Mint kislány nagyanyámmal én is gyakran sétáltam el a Hétbükkfához; ilyenkor mint megszokottat vettük tudomásul, hogy nagyapám, aki többnyire jóval utánunk indult útnak, ruganyos lépteivel, gyors járásával megelőzött minket, s már visszatérteben találkoztunk vele a Fáber-rét felé vezető úton. Vidáman köszöntött s hamiskásan mosolygott a gyengébb nembéliek gyengébb teljesítményén. A verset, amit a Hétbükkfánál elhelyezett tábla számára írt („kis könnyed fuvallat csupán ...” ahogyan ő nevezte) előttünk ismeretlen okból, talán sajátos szerénységből nem szignálta. Álljon tehát most itt a vers:

169 Hétbükkfa

*Hétbükkfa volt, turisták pihenője,
Dalosoké, – szép messze szállt csodák ...
Hét sudár lomb, csókaszívekkel berajzolt,*

Égre lengő, hét dús mimózaág.

*Megvénült, lett bölcs normafa a csöndben,
Magányos szent, kit nem ijeszt a rög.
Ajka zsoltár, mondd csendesen utána:
„Az erdő szent, az erdő szép, örök”.*

A soproni irodalmi táblák története, idézeteik számbavétele, helyük és környezetük leírása érdekes és hálás téma, amit – ha ez eddig még nem történt meg – úgy vélem, mindenképpen érdemes lenne feldolgozni. Addig, amíg még élnek, akik ismerték a régi táblákat is.

Jómagam a múlt esztendőben jártam ismét – bűvöletes őszi verőfényben – a soproni erdőkben. A Tacsí-árok feletti tágas, levegős tisztásról, szemben a Várhely szép, új kilátójával, balra kanyarodtam a Hétbükkfa felé vezető útra, örömmel hallván, hogy gondos kezek hét új kis bükkcsemetét ültettek el a régi fa helyén – hogy a szép hagyomány tovább éljen az utánunk jövőök gyönyörűségére. A régen nem járt úton a villódzó fényből, árnyakból régi képek váltak váratlanul elevenné. A fák között távol, újra nagyapám vékony, magas alakját véltem látni – mintha világos, széles karimájú borsalino kalapját lengetné kezében az ismert mozdulattal, s engem üdvözölne. Engem – bennünket keveseket, – akik még őrizzük őt emlékezetünkben.

1987. XLI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Macher Frigyes: Soproni helyi kezdeményezés vasöntöde létesítésére (1905)

Macher Frigyes: Soproni helyi kezdeményezés vasöntöde létesítésére (1905)

1985. január 1-jén ünnepelte üzembe helyezésének 75. évfordulóját az egykori „Vasárugyár Részvénytársaság Sopron-Graz, Sopronban” vállalat soproni öntödéjének jogutódja. Ezt a megvalósult öntödét megelőzte azonban 1905-ben a soproniaknak az a terve, hogy saját erejükkel létesítsenek egyet.¹⁽¹⁵¹⁾ „Egy mindenképpen örvendetes tervről értesülünk, amelynek megvalósulása immár közel áll a befejezéshez. Több helyi vállalkozó részvénytársaságot létesít, mintegy 300 ezer Korona alaptökével, egy vasöntőgyár felállítására. A vállalkozókat, a vasöntő-gyár felállítása körül az vezeti, hogy miután Dunántúlon ilyen gyár nincsen és a különféle gépalkatrészekért temérdek pénz vándorol ki Ausztriába, a vállalkozás legszebb jövőnek néz elébe. Eleinte 50 munkaerőre rendezik be a gyár üzemét, amelyet idővel több százra akarnak felemelni ...” – írja többek között az egyik helyi lap, a „Sopron”.²⁽¹⁵²⁾ A 300 ezer Korona alaptökét 200 Korona névértékű részvényekkel kívánják előteremteni. Külföldi példák alapján 40%-os nyereséggel számolnak. Az öntöde Schiller János ¹⁷⁰építőmester asztalosáru-gyárában létesülne.³⁽¹⁵³⁾ 1905. május 14-re, vasárnap délelőtt fél 11 órára a Pannónia Szállóba hívják az érdekelteket. A meghívókat Peischl Ágost és Schiller János írják alá.⁴⁽¹⁵⁴⁾ Az értekezletről a korabeli sajtó nem tudósít.

Egy év után „Új gyári tervek Sopronban” címmel tájékoztatja olvasóit a Soproni Napló: „Városunkban legközelebb két gyári vállalat építését kezdik meg, ha ugyan valamely előre nem látott akadály a tervek megvalósítását meg nem hiusítja ... A másik gyári vállalat a »Vasárugyár Sopron-Graz« részvénytársaság cégé lesz és a tüérlaktanya és a sörgyár között fog fölépíttetni. Ez a vállalat lágyvasöntvényeket állít majd

elő és hír szerint több száz munkásnak fog keresetet nyújtani” [.5\(155\)](#)

A soproniak vállalkozása feltehetően tehát azért hiúsult meg, mert időközben véglegessé vált, hogy a „Vasárugyár Részvénytársaság Sopron-Graz” Sopronban felépíti öntödéjét.

Schiller János más gyár alapításával próbált szerencsét. 1906. augusztus 23-án jelenik meg Sopron szab. kir. város rendőrfőkapitányának, mint I. fokú iparhatóságnak 8412/06 rksz. hirdetménye, mely szerint Schiller János a Kőszegi út közelében, ott ahol eddig asztalos- és lakatosárugyára volt, emberi erővel működő téglagyárat kíván létesíteni. Ebben az ügyben, augusztus 29-én kezdődnek a tárgyalások. [6\(156\)](#)

1987. XLI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

---

171 SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

1987. XLI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Hillebrand György:Szent Istvántól Liszt Ferencig

Hillebrand György:Szent Istvántól Liszt Ferencig

Mielőtt az olvasó különösebb találgatásba kezdene, mindjárt rátérek, mit is jelent a cím. „STEPHANUS REX” érme, Liszt Ferenc halálának 100. évfordulójára készült érem egyaránt helyet foglalhat egy soproni numizmata gyűjteményében.

A Magyar Éremgyűjtő Egyesület (MÉE.) Soproni Csoportjának tagjai értékes műtárgyvédő-, mentő-, és gyűjtőmunkát végeznek elmélyült szakmai hozzáértéssel. Mindezt széles skálájú civil háttérrel teszik a gyűjtők, akik között értelmiségi és szakmunkás egyaránt megtalálható. Gyűjtés nem képzelhető el elmélyülő tudás nélkül, hisz begyűjtött érménél kíváncsi a gyűjtő a korabeli értékére, készítésének technikájára, verésének helyére, a rajta lévő címer „elolvasására”, egyéb kultúrtörténeti vonatkozására, történelmi hátterére és folytatni lehetne tovább, mert a numizmatika mint tudomány kb. húsz más tudomány segítségével tud azonosítani, de számtalan esetben a numizmatika az a tudomány, amely a kutatók információit pontosítja.

A soproni gyűjtők széleskörű gyűjtőmunkát végeznek. Tagjaik között vannak, akik a római kor sestertiusait, denáriusait, egy kis létszámú csoport az Árpád-ház és a középkor érméit, gyűjtők jelentős része az 1948-tól napjainkig gyűjti az érméit. A teljesség igénye nélkül lehet sorolni, hogy jelentős papírpénz-, kitüntetés-, jelvény-, érem- vagy egyes uralkodókra specializálódó gyűjtemények jöttek létre. Ezek is példázák csoportunk értékmegőrző munkáját.

A MÉE Soproni Csoportjának megalakítását előbb megelőzte országos szervünk létrejötte. A MÉE jogelődje a Magyar Régészeti, Művészettörténeti és Éremtani Társaság Éremtani szakosztálya volt. 1969-ben alakult meg a Budapesti Éremgyűjtő Egyesület, ami a későbbiekben átalakult MÉE-nek. Ezzel egyidőben megalakult a Magyar Numizmatikai Társulat is. Azóta is egymástól függetlenül, de egymást

kiegészítve működnek.

A MÉE megalakulásával egyidőben kereste az egész ország területén az éremgyűjtőkkel a kapcsolatot. A nem túl nagy számú, de annál aktívabb gyűjtők szervezett formában történő tömörítése nagyon időszerű volt. Így Sopronban is találtak egy nagyon értékes, szűkkörű társaságot, amely az éremgyűjtés mellett vállalta az országos szerv programjának népszerűsítését is. 1974-ben érett meg arra a helyi társaság, hogy hivatalosan is megalakítsa a helyi csoportot.

Az alakuló gyűlés 1974-ben a Liszt Ferenc Művelődési Központban volt, ahol Thurny István titkár vezetésével megalakult a MÉE Soproni Csoportja alig több mint 30 fővel. Ez a szám lényegesen kisebb a tényleges gyűjtők akkori számához viszonyítva. No de végre Sopronban is lehetett szervezeten gyűjteni érmet és érmeket. Sajnos ez az arány azóta is fennáll. Nagyon sok éremgyűjtő még mindig nem ismerte fel a szervezett éremgyűjtés előnyeit és lehetőségeit.

A MÉE a tagjai részére biztosítja a tagilletményként alkalmanként megjelenő „Értesítő” című lapot és az „Érem” című, évente kétszer megjelenő folyóiratot; részvételi jogot a Budapesten megrendezendő árverésen mint beadó és vevő. 1986-ig bezárólag 64 árverés zajlott le. Minden tag az ország területén résztvehet bármilyen rendezvényen, amelyet valamely csoport rendez. Évente egyszer mindig más-más városban vándorgyűlést rendez tagjai számára, amit felfoghatunk a numizmaták ünnepnapjának is. Biztosít ezeken felül évente egy forgalmi sort és sajnos igen korlátozott számban emlékérmeket és érmeket.

Az alakuló gyűlés után a csoportlétszám folyamatosan nőtt. A belépők száma 1980-ra 68 főre, 1986-ra 89 főre emelkedett, ami egyben igazolvánnyal ellátott MÉE-tagságot is jelent. A szépen fejlődő csoport lendületét még a hirtelen elhunyt Thurny István távozása sem tudta megtörni. Első titkárunk magas szakmai intelligenciája és etikus viselkedése a mai napig érezteti hatását. 1979-től Ligeti Gyula a titkár. 1981-től pedig Imrik László vette át a titkári feladatokat.

1982-ben alakult meg a MÉE-en belül a Győr-Sopron megyei Szervezet, amely négy csoportból, két győri, egy mosonmagyaróvári és egy soproni csoportból tevődik össze. A megyei csoport titkára Pardavi Tibor lett, egyben ő a mosonmagyaróvári titkár is.

Csoportunk első szakmai megmérése 1983-ban történt, amikor színvonalas, nagy keresztmetszetű kiállításon mutatkoztunk be a Lábasház kamaratermében. A kiállításon az Árpád-háztól egészen napjainkig, a fémtől a papírpénzig minden korból láthatott pénzt a látogató. Szakmailag sikeres kiállítás volt.

1983-tól rendszeresen találkozunk a megye éremgyűjtőivel. Mivel mind a négy csoport felváltva rendezi meg a megyei Vándorcseré Napot, az idén a mi csoportunk rendezte meg és találkoztunk a soproni Liszt Ferenc Művelődési Központban immár harmadszor.

1984-ben a MÉE-BÁV és a soproni csoport nagyszabásúnak induló közös rendezésében március 17-én a Sopron Szállóban az első nemzetközi éremcserét és árverést bonyolítottuk le. Külföldi érdeklődés hiánya miatt inkább országos lett. Ezt elsősorban a BÁV irreálisan magas árai és a gyenge propagandamunka okozta.

A fejlődő csoport állandóan növekvő munkáját már Imrik László titkár nem tudta vállalni, egészségi állapota miatt lemondott. Imrik Lászlónak, mindenki Laci bácsijának nagyon sokat köszönhetünk, mert ő a numizmatika nagy öregje, számos gyűjtőt tanított meg a gyűjtés alapfogalmaira, a gyűjtemény

kialakítására, a témák kiválasztására. A mai napig is kitarja tudásának kapuit mindenki számára. A MÉE országos vezetősége is elismerte sok évtizedes tevékenységét és a Széchényi Ferenc emlékérem 3. fokozatával tüntette ki.

Vele együtt lemondott az egész vezetőség is. Köszönet áldozatos munkájukért, hisz minden csoport életében a kezdet, az első 10 év a legnehezebb. Úttörő munkát végeztek és felneveltek városunknak és csoportunknak egy új éremgyűjtő generációt.

Az 1984. április 1-én megtartott vezetőségválasztó közgyűlés Zsejki Józsefet választotta titkárnak. Az új titkár fiatalos lendülettel, sok-sok tervvel vette kézbe e nehéz és felelősségteljes pozíciót. Programjában szerepel, elődjei munkájának folytatása mellett, kiállítások szervezése, megyei cserenapokon való részvételek megszervezése, az etikus gyűjtés elmélyítése, az üzletszerűség kiirtása. Nem utolsó sorban a soproni csoport önálló éremsorozat megvalósítását tűzte ki célul.

Csoportunk életében ünnepnek számított az a nap, amikor átvehettük a Liszt Ferenc halálának 100. évfordulójára készült emlékveretet, Kutas László szobrászművész munkáját. Kutas László Budapesten élő soproni lokálpatrióta, eddigi alkotó tevékenysége biztosíték volt számunkra, hogy hosszas kutató és tervező munka után elkészítse érmünket. Liszt Ferenc eredeti fényképét használta fel. Az 173érem első oldalán idős Liszt Ferenc portré látható a következő szöveggel: LISZT FERENC HALÁLÁNAK 100. ÉVFORDULÓJÁRA 1986. A hátoldalon Sopron város Liszt-korabeli címere található és a köriratban: A MAGYAR ÉREMGYŰJTŐ EGYESÜLET SOPRONI CSOPORTJA szöveg olvasható. Az érem kétféle változatban készült el. Ezüstérem: 835 ezrelékes finomságú; és bronz kivitelben, 42,5 mm átmérővel. Az ezüstveret 275, a bronz 900 példányban készült a szegedi verdében.

Ezzel az éremmel, melyet a Képzőművészeti Alap és a MÉE is zsűrizett, nemcsak csoportunk, hanem városunk is méltóképpen emlékezett meg a halhatatlan zeneköltőről, akihez annyi szállal kötődünk.

Köszönetet kell mondanunk Kutas László szobrászművésznak nagyon szép alkotásáért és Zsejki József titkárunk jó szervező munkájáért. A jól sikerült művészi alkotás biztosíték arra, hogy titkárunk tervei

valóra válhassanak és Kutas László közreműködésével, a MÉE engedélyével, a tagság támogatásával érem sorozatot indíthassunk el, és a hozzánk közel álló nevezetes egyéniségekről, eseményekről éremmel megemlékezhetünk. Távoli terveinkben szerepel, hogy csoportunk kérje, hogy a MÉE vándorgyűlését nálunk tartsa meg, ehhez sok ember programját kell megszervezni, amit városunk segítségével nélkül lebonyolítani nem tudnánk. Végül köszönetet mondunk a Liszt Ferenc Művelődési Központnak, amely kezdettől fogva kulturált körülményeket biztosított számunkra és otthont adott.

1987. XLI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Hiller István: A TIT 1986. évi tevékenysége Sopronban

174 Hiller István: A TIT 1986. évi tevékenysége Sopronban

A TIT Sopron Városi Elnöksége 1986 decemberében értékelte évi tevékenységét, egyúttal az elmúlt öt év munkáját is. Erre az 1987. január 10-én lezajlott IX. Küldöttértekezletre való felkészülés kínált megfelelő alkalmat. A Városi Szervezet beszámolója megállapította, hogy a változó igények és a növekvő követelmények indokoltá tették a soproni szervezet feladatkörének újrafogalmazását, kiegészítését és a körzet közművelődési munkájában a TIT helyének és szerepének megerősítését. A szervezet munkája iránt megnőtt az érdeklődés. A TIT megváltozott szerepe és feladata sok új tagot vonzott ide, ugyanakkor el is távolodtak olyanok, akik a TIT hagyományos formáiban gondolkodtak. Erősödött a közművelődési funkció, nagyobb hangsúlyt kapott a mai valóság, a társadalmi-gazdasági problémákat elemző munka. Fontos feladatként jelentkezett a legújabbkori történelmi fejlődés ismertetése, a nemzetközi és belpolitikai ismeretek átadása, a környezet- és természetvédelem, valamint az egészséges életmód kérdésköre. Nőtt a szervezet közoktatást segítő tevékenysége, a szakmunkástanulók művészeti, nyelvi, csillagászati és számítástechnikai ismereteit erősítő munkája és a középiskolai tananyagkiegészítő tevékenység is. A legszínvonalasabb és legsokrétűbb munka az egészségügyi munkacsoportban folyt. A szervezet közművelődési tevékenysége Sopron művelődési feladatainak szerves része volt. Új formák bevezetése is jellemző volt. Ilyen újdonság volt a „teázó” értelmiségi klub megszervezése, a rétegklubok létrehozása, vagy a második gazdaságba, a GMK-ba stb., de a vállalatok pénzügyi elvonásának is következménye. Nőtt viszont a nyelvtanfolyamok iránti igény és egyre több intézmény tematikus szabadegyetemek működtetése. Csökkenő tendenciát mutatott az üzemi előadások száma, ami az egyre erősödő érdektelenség, a munka utáni rohanás a mákért közgazdasági- és politikai ismeretterjesztő előadásokat. Az aktuális ún. „nagyrendezvényeket” (a felszabadulás 40. évfordulója, „Erdők éve”, Anyanyelv Hete, Múzeumi és Műemléki Hónap, Tavaszi Fesztivál. stb.) a társszervezetekkel közösen rendeztük. Újdonságot jelentett az írásos ismeretterjesztő tevékenység is. Megjelentek az ismeretterjesztő füzetek, amelyek nagy példányszámban, ingyen, aktuális témákat juttattak el a város lakosságához. A hagyományos, nagy múltú Soproni Nyári Egyetem létszáma jelentősen csökkent, annak ellenére, hogy változatlanul jó a híre. Ennek oka gazdasági helyzetünkben keresendő. A hazai hallgatóság számára a részvételi díj magas. Megcsappant az NDK-ból érkezett vendégek száma is az NDK-ban 1983-ban hozott pénzügyi rendelet következtében. A megszokott 150–200 fős létszám 60–80-ra csökkent. A hallgatóság számának növelése alapítványok létesítésével, külföldi kapcsolatok további kiépítésével látszik lehetségesnek.

Sopron környékén öt helyi TIT-szervezetben folyt a munka. A közigazgatási átszervezés időleges zavari, gondot okozott, ennek ellenére sikerült kimozdítani a holtpontról a kistelepülések ismeretterjesztését.

Megújult a TIT-klub. Közel 500 ezer Ft értékű társadalmi munkával sikerült a szervezet otthonát

megszépíteni. Különösen a Pesti Barnabás Szakmunkásképző Intézet nyújtott nagy segítséget.

A Megyei Szervezet segítségével sikerült megvásárolni az Ifjúság téri zsinagóga épületét és elkészültek az átalakítási tervek. Kivitelezésük esetén itt korszerű konferencia-központ létesülhet.

Szerződésünk volt a következő intézményekkel, üzemekkel:

Társadalombiztosítási Kirendeltség, ÉGÁZ Soproni Gyára, SZÜV Sopron Városi Számítóközpontja, HNF, Vendéglátóipari Szakközépiskola, 403. sz. Szakmunkásképző Intézet, ÁFÉSZ-Sopronhorpács, Sopronkőhidai BV Intézet, ELZETT Soproni Gyára, 175 Kállai Éva Leánykollégium, Arany János Leánykollégium, sopronhorpácsi „Alkotmány” Mezőgazdasági Termelőszövetkezet, sopronkőhidai Kultúrház, fertőrákosi Társadalmi Szervek Háza, Öregek Napközis Otthona, SOTEX, Talajerőgazdálkodási V., SZOT Északdunántúli Üdülési és Szanatóriumi Igazgatóság Gazdasági Szervezete, fertőszentmiklósi Honvédség, fertőszentmiklósi Művelődési Ház, sopronhorpácsi KISZ, Erdészeti Szakközépiskola, Liszt Ferenc Múzeum, Széchenyi István Emlékmúzeum Nagycenk, Petőfi Sándor Általános Iskola, GYSEV Igazgatóság, FORFA.

A TIT szervezésében elhangzott előadások száma: 1006

Nők részére: 41, férfiak részére: 22, KISZ-fiatalok részére: 309, vegyes összetételű hallgatóság részére: 485, fizikai dolgozók részére: 149.

A TIT-klubban elhangzott előadások száma: 65.

Klubelőadások száma: 26.

Január:

Finta Béla: Innsbruck.

R. Szabó Lajos: „A vén cigány” Vörösmarty költszetéről.

Lovasné Szabó Ágnes: Az I. világháború, egy parasztleány krónikájában.

Környei Attila: Garbai Sándor az emigrációban.

Február:

Horváth Sándor: Szobanövényeink gondozása.

Március:

Füzy Lajosné: Barangolás a Dunántúlon.

Április:

Győrvári Ernő: Sopron hétköznapijai 5–6 ezer évvel ezelőtt.

Szatmári György: Légúti allergiás betegségek a gyermekkorban.

Höfle József: A berlini Pergamon Múzeum.

Május:

Martos András: A Bükk-hegység.

Horváth Sándor: Virágos kert, virágos ablak.

Tschürtz Nándor: Sopron a II. világháborúban.
Nemes Erzsébet: Drezda múkincsei.
Gosztola László: A számítástechnika a mai ember életében.

Október:

Finta Béla: Ausztriai képek.
Környei Attila: Széchenyiről.
Tschürtz Nándor: Sopron (III. rész).
Orosz József: Műemlékvédelem Sopronban.
Schalk Gyula: Világegyetem a semmiből?

November:

Kádár József: Franciaország.
Alexay Zoltán: A Szigetköz élővilága.
Mühl Nándorné: Az idős kor egészségügyi problémái.
Martos András: Barangolás Drezda környékén.

December:

Lovas Gyula: Karácsony a képzőművészetben.
Finta Béla: Raiding, Doborján, Bayreuth.

176 FÖLDRAJZI NAPOK (TIT-klubban)

Göcsei Imre: Győr-Sopron megye természet- és gazdaságföldrajza.
Pajer József–Mészáros Károly: Természetvédelmi területek Győr-Sopron megyében.
Füzy Lajosné: Barangolások a Dunántúlon.
Juhász Árpád: Magyarország földtörténetének lemeztektónikai vonatkozásai.
Martos András: A meteorológia újdonságai.

ANYANYELVI HÉT

Sebestyén Árpád: Nyelvünkben él a történelem. (Széchenyi I. Gimnáziumban, Berzsényi D. Gimnáziumban, 403. sz. Ipari Szakmunkásképző Intézetben)
R. Szabó Lajos: Felkészülés az előadásra. Az anyaggyűjtéstől az előadásig. Az előadó magatartása, előadástechnika.
Horváth István: Az előadások szemléltetése.
Horváth Károly: Oktatástechnológia.
R. Szabó Lajos: Beszédtechnikai gyakorlatok. Az előadói stílus. Összetett előadói gyakorlatok.

BERZSENYI BARÁTI KÖR

Hollndonner László: A korszerű távközlő hálózatok szolgáltatásai.
Hiller István: A selmeci műemlékkönyvtár -nemzeti kincsünk.

CSILLAGÁSZATI VILÁGHÉT

Schalk Gyula: Világegyetem a semmiből? Az élet és tudat kozmikus egyetemessége. Az anyag életté

szerveződése a világegyetemben.

ÓVÓNŐK TOVÁBBKÉPZÉSE

Láng Judit: A játéktól az iskoláig.

ELŐADÓI KONFERENCIA

Lux Elvira: Szexuális zavarok, problémák a gyermekkorban. Szexuális nevelés a gyermekkorban. A pedagógusok feladatai az egészséges szexuális nevelésben. A szexuális nevelés fontossága.

A TEÁZÓBAN VENDÉGEINK VOLTAK:

A „Műhely” c. folyóirat munkatársai: Scherfel Tibor és Szodfridt István.

ORSZÁGJÁRÁSVEZETŐK TOVÁBBKÉPZÉSE

Zoltai Márta: Új földtörténeti érdekességek.

Vasváry Artúr: Az országjárásvezetést érintő új jogszabályok.

KŐRÖSI CSOMA TÁRSASÁG SOPRONI BARÁTI KÖRE

Badiny Gyula: A Kaukázus rejtelméi.

Bakay Kornél: Történelmünk első századai a régészet tükrében.

Gömöri János: Sopron és környékének régészeti emlékei különös tekintettel a honfoglalás korára.

Perjés Géza: A török alóli felszabadító háborúk 1686–1699.

Hegyí Imre: Keleti magyarok nyomában.

Bollók János: Szent Imre alakja a középkori krónikákban

Kiszely István: Látogatóban öseinknél (Kína, Ujguria).

177 *HISTÓRIA KLUB*

Zinner Tibor: Politikai perek Magyarországon.

SZÜLŐK PARLAMENTJE

Vekerdy Tamás: Viselkedési kultúra. A pszichológiai szempontok érvényesülése.

ELMÉLETI KONFERENCIA

Tóth László: A VII. ötéves terv időszerű gazdaságpolitikai kérdései.

PEDAGÓGUSOK TOVÁBBKÉPZÉSE

Bábosik István: A motiváció szerepe a nevelésben.

Róth Endréné: Az erkölcsi tudatosság és magatartás fejlesztése.

Tóth Péterné: Rendhagyó osztályfőnöki óra.

Spengler Györgyné: Az oktatási törvény előkészítése.

30. SOPRONI NYÁRI EGYETEM (júl. 11–21.)

Témája: Környezet- és természetvédelem (Vizeink védelme). A résztvevők száma: 55 (46 magyar, 2

keletnémet, 7 nyugatnémet).

TIT ELŐADÓKÉPZŐ (EFE-en)

R. Szabó Lajos: Az előadásról általában.

HANSÁG HONISMERETI TÁBOR

Néprajzkutatás Fertőendréden (52 fő).

ÜLÉSEK A TIT KLUBBAN

Városszépítő Egyesület.

A Burgenlandban megrendezett „Liszt Ferenc Év” fotópályázatának különdíját Hans Sipótz adta át Fodor Ferencnek és Finta Bélának.

TANFOLYAMOK

Nyelvtanfolyam: 20 csoport, 13 tanár vezetésével, 301 fő (német, angol, olasz, francia); kihelyezett: 3 csoport.

Basic-tanfolyam.

IBM PC alapozó intenzív számítástechnikai tanfolyam.

SZTK-ügyintéző tanfolyam.

KRESZ-tanfolyam.

Egyetemi előkészítők: történelem, magyar, matematika, fizika.

Középiskolai előkészítők: angol, német.

MŰKÖDIK:

Országjárás-vezetők Baráti Köre.

Fafaragó szakkör.

Kertbarátok Köre.

Csillagászok Baráti Köre.

Kis Matematikusok Baráti Köre.

Kis Biológusok Baráti Köre.

Számítástechnikai Baráti Kör.

178ELNÖKSÉGI ÜLÉSEK: február 12., december 23.

ÜGYVEZETŐ ELNÖKSÉGI ÜLÉSEK: február 20; május 20; szeptember 25; december 3.

Taglétszám:

Sopronban: 437.

Elnökségi tagjaink száma: 35.

Tiszteletbeli elnökségi tag: Kárpáti László ny. szakfelügyelő, tanár.

Ügyvezető elnökség létszáma: 7.

Sopron környéke: 310 (Fertőd: 58, Fertőszentmiklós: 32, Sopronhorpács: 51, Nagycenk: 81). A környék 4

TIT-szervezetén túl Sopronban nyilvántartott TIT tagok száma: 88.

1987. január 10-én került sor a TIT IX. soproni közgyűlésére, ahol a következő ciklusra megválasztották az új elnököt és elnökséget.

1987. XLI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK

MEGEMLÉKEZÉSEK

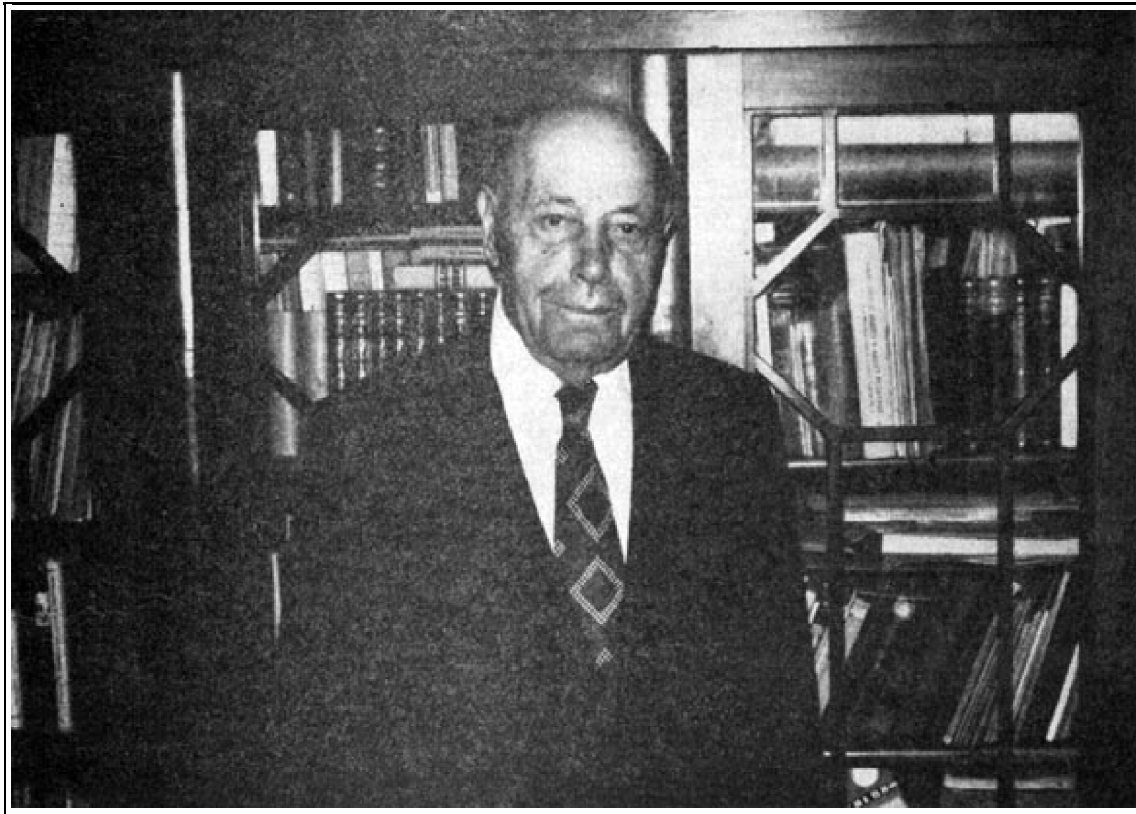

1987. XLI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Horváth Zoltán: Házi Jenő (1892–1986)

Horváth Zoltán: Házi Jenő (1892–1986)

Hóviharban, kemény téli napon, 1986. február 10-én tért örök nyugalomra – kilencvennégy éves korában – dr. Házi Jenő, – egykor – Sopron szab. kir. (thj.) város főlevéltárosa, a Magyar Tudományos Akadémia volt levelező tagja. Sírjára a levéltárosok is elhelyezték tiszteletük és szeretetük megnyilvánulásaként koszorújukat, selyemszalagján Horatius mondatával: Exegi monumentum aere perennius: Az ércnél maradandóbb emléket állított magának. Az eltávozó Házi Jenő¹⁽¹⁵⁷⁾ – városunk országosan és külföldön is elismert tudósa – belépett a magyar- és a helytörténettudomány panteonjába, a halhatatlanok sorába. Az ún. 13 kötetes „Házi-sorozattal”, a Magyar-Zsidó Oklevéltár nyolc kötetével, a Soproni polgárcsaládok című munkájával, – hogy csak a legismertebbeket említsem – a magyarországi forrásközlés legjelesebb kutatói közé tartozik. A történettudomány művelői egymást közt Sopron város középkori oklevélgyűjteményét csupán vezetéknevén említik; a „Házi”-ban található adat, azaz az említett oklevélgyűjteményben, ahogy teszik, Fejér, Wenczel, Szentpétery stb. tudósaink műveire való utaláskor is.

Munkás élete volt. Csak kevesnek adatik meg, hogy az emberi kor végső határáig jó egészségben éljenek, mindennapi munkájukban örömeiket leljék és annak gyümölcsét is élvezzék. Szülőfaluja a csallóközi Vásárút, amelynek határában „tisza búza terem” és a Duna mentén gazdag tölgyerdő reng. Ennek az ősi magyar falunak népi, paraszti talajából nőtt ki Házi Jenő, majd 1917-ben történelem-földrajz szakos tanári végzettséggel és az első világháborúban szerzett kétszeri súlyos ¹⁷⁹sebesüléssel került Sopron város levéltára élére. Alig telepszik meg, ereszt gyökeret, ismét tovább akarja sodorni az élet vihara. A győztes nagyhatalmak Nyugat-Magyarországot Sopronnal együtt 1919 szeptemberében Ausztriának ítélték. Sopron megmentéséért a hatvanöt évvel ezelőtt vívott küzdelemben derekasan kivette a részét.

Házassága és munkássága révén alig egy évtized múlva háztulajdonos és jelentős földingatlanokkal rendelkezik. A városvezetők közül néhányad magával a vagyonos polgárság, a katolikus egyházközség és a soproni magyarság általuk helyesnek tartott érdekeinek kompromisszumra nem hajlandó szószólója. Néhány éve, egyik kéziratos munkáját ért kritikai megjegyzésre így nyilatkozott: „Nem engedünk!” Magasfokú igazságérzettel védelembe vette mások munkáját is. A méltatlan bírálatot az irigység megnyilvánulásának tulajdonította.

Igazi őrzője, custosa volt levéltárának, amelyet mindig „az én levéltáram”-nak nevezett. Az átvonuló front viharos napjaiban, 1945-ben, egy percre sem hagyta el, óvta és őrizte. Politikai ellenfelei is tisztelték egyenességéért és tudományos munkásságáért. Így a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választását követően a baloldali, szociáldemokrata körökben ismert dr. Berczeller Miksa főorvos köszöntötte elsőnek a törvényhatósági bizottság közgyűlésén, mert Házi Jenő kitüntetésére „megtiszteltetés Sopron városának is”. Ezért indítványozta azt, hogy „a kultúrtörténeti eseményt jegyzőkönyvileg örökítsék meg.”²⁽¹⁵⁸⁾ Szittyia magyarsággal fordult szembe a német expanziós törekvésekkel, a helyi Volksbund-szervezkedéssel. Az 1941. évi népszámláláskor figyelmeztette a németajkúakat, ne német nemzetiségűeknek, az ún. Német Birodalomhoz tartozóknak vallják magukat, óvta őket ennek ¹⁸⁰következményeitől. Az 1939. évi nemzetgyűlési választásokon a későbbi külügyminiszter, gróf Csáky István korteseként agítálva főérdeme volt abban, hogy a nyilasok Sopronban súlyos vereséget szenvedtek. Csákyval, annak haláláig, 1942-ig, bizalmas kapcsolatban állt. Egyik jeles cikkében a „Néhány adat a nyugat-magyarországi horvátokról” címűben, valójában Miksa 1573. évi titkos rendeletét tette közzé, amely a török elől menekülő, de kiválóan harcoló horvátok elnémetesítését sugallja. Nem véletlen tehát,

hogy a Gestapo 1944. október 16-án 24 társával együtt túszként elhurcolta, közülük kettőt meggyilkolt.

A kitelepítést előíró potsdami határozatokat a Szövetséges Ellenőrző Bizottság 1946-ban a magyar kormánnyal végrehajtatta. A kitelepítésről szóló kormányrendelet nagy felháborodást váltott ki Sopron lakosságában. Az nem csupán a német nemzetiségűek, a Volksbundba és a német hadseregbe belépett lakosok kitelepítéséről intézkedett, hanem a német anyanyelvűekről is, azokról tehát, akik 1921-ben Sopront Magyarországnak megmentették és 1941-ben, Hitler uralmi zenitjén is – hűek maradtak. A városi törvényhatósági bizottság küldöttjeként Házi Jenő tiltakozása a kormány képviselőinél eredménnyel járt; a német anyanyelvűek kitelepítését leállították. A magyar kormány elhamarkodott, a soproni sajátos viszonyt sem mérlegelő intézkedésének oka, hogy a Jugoszlávia burzsoá kormánya által kiűzött „magyar véreinket” elhelyezhesse.³⁽¹⁵⁹⁾

Házi Jenőt 1950-ben, 58 éves korában nyugdíjazták. A közéleti tevékenységtől teljesen visszavonult, már 1948-ban lemondott a Katolikus Konvent elnöki tisztségéről is. Tudományos munkássága azonban kiteljesedett. Kiadásra került a Magyar-Zsidó Oklevéltár nyolc kötete és Soproni polgárcsaládok című két kötetes műve, továbbá számos tudományos helytörténetírása. Kéziratban maradt többek közt: A soproni Gerichtsbuch (434 gépelt oldal); A Vasvár-szombathelyi káptalan középkori oklevelei (250 oldal) stb. Még 1941-ben hozzákezdett Pozsony vármegye középkori történeti földrajza című munkájának megírásához, illetve folytatta néhai Herzog József adatgyűjtését. Élete utolsó éveiben ismét elővette témáját és elkészítette 550 oldalas kéziratát. Ebből részlet, posztumusz műveként jelent meg, a „Műhely” című folyóirat 1986. évi 1. számában. Szeretett szülőföldjéről több mint kilencvenévesen alkotott remekművet. Tudta, hogy már sohasem térhet haza szülőföldjére, ezért annak magyar múltját tovább hagyományozta. Végso nyugalmat, annyi viharos, küzdelmes évtized után a Civitas Fidelissima földje ad neki.

Akik ismertük, amíg élünk, megőrizzük emlékezetünkben egyenes tartását, gerinces magatartását, példamutató munkáséletét. Tudományos hagyatéka időtlen időkig fennmarad.

1987. XLI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Horváth Zoltán: Házi Jenő (1892–1986) / Függelék

Függelék

Tudományos publikációnak jegyzékét lásd Scheiber Sándor: Házi Jenő tudományos publikációi. Bp., 1972. 1–10. Különnyomat a Magyar-Zsidó Oklevéltár XV. kötetéből. A jegyzéket az 1972 után írt dolgozatainak bibliográfiai adataival kiegészítettük:

Szepesi László alkormányzó és Sós János várnagy levele 1448-ból Hunyadi János megmeneküléséről. Hadtörténelmi Közlemények 1913, 631.

Detrekő vára a középkorban. Hadtörténelmi Közlemények 1914, 190–209, 363–385, 503–527. Doktori értekezés (különnyomatként: Bp., 1917).

A városi levéltár Árpádkori oklevelei. Soproni Napló 1919. jan. 26., febr. 2., 9., 16., márc. 2., 9.

Unser geschichtliches Recht auf West-Ungarn. Bp., 1920, 23.

¹⁸¹Sopron sz. kir. város története. 1. rész 1 kötet. Oklevelek 1162-től 1406-ig. Sopron, 1921, XL + 316.

- Név- és tárgymutató a Sopronvármegyei Oklevéltár I. és II. kötetéhez. Sopron, 1922, 95.
- Sopron, sz. kir. város levéltára. Levéltári Közlemények 1923, 227–247.
- Sopron sz. kir. város története. I. rész 2. kötet. Oklevelek és levelek 1407-től 1429ig. Sopron, 1923, XLIV + 443.
- A soproni magyar–latin szójegyzék. Budapest, 1924, 20. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 21. szám)
- Sopron sz. kir. város története. I. rész 3. kötet. Oklevelek és levelek 1430-tól 1452-ig. Sopron, 1924, XXXIX+ 423.
- Sopron sz. kir. város története. I. rész 4. kötet. Oklevelek és levelek 1453-tól 1459-ig. Sopron, 1925, L+431.
- Bibliographia Hungariae. I. Historica. Verzeichnis der 1861–1921 erschienenen, Ungarn betreffenden Schriften in nicht ungarischer Sprache. Zusammengestellt vom Ungarischen Institut an der Universität Berlin. Historische Vierteljahrschrift 1926, 96–97. (ismertetés).
- Sopron városa a Jagellók korában. Különlenyomat a Soproni Hírlap 1926. szept. 4., 5., 8., 10. számaiból. Sopron, 1926, 24.
- Sopron sz. kir. város története. I. rész 5. kötet. Oklevelek és levelek 1460-tól 1481-ig. Sopron, 1926, XLVI +431.
- A soproni kéményseprő ipar múltjából. Soproni Hírlap 1927. ápr. 17.
- XVI. századi magyarnyelvű levelek Sopron sz. kir. város levéltárából. Sopron, 1928, XXXIX + 289.
- Sopron sz. kir. város története. I. rész 6. kötet. Oklevelek és levelek 1482-től 1520ig. Sopron, 1928, XL + 426.
- Balassi Menyhért árultatásának szerzője. Magyar Nyelv 1928, 175–182.
- Lukinich Imre: A bethleni gr. Bethlen család története. Levéltári Közlemények 1928. 302–304. (ismertetés)
- A soproni virágének. Magyar Nyelv 1929, 88–91.
- Sopron sz. kir. város története. I. rész 7. kötet. Oklevelek, levelek és iratok 1521-től 1531-ig. Sopron, 1929, XXXVIII. + 480.
- Prenner Kristófné levele 1547-ből. Magyar Nyelv 1930, 411.
- Sopron sz. kir. város története. II. rész. 1. kötet. Végrendeletek és egyéb feljegyzések 1390-től 1524-ig. Sopron, 1930, XX. + 480.
- Határszéli viszályaink az osztrákokkal a Jagellók uralkodása alatt. A bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyve. Budapest, 1931, 50–71.
- Sopron sz. kir. város története. II. rész 2. kötet. Végrendeletek, közgyűlési jegyzőkönyvek, polgárkönyvi

feljegyzések és különféle számadások 1400-tól 1541-ig. Sopron 1931. XII. + 493.

Otto Aull: Eisenstadt. Századok 1932. 232–3. (ismertetés)

Schwartz Elemér: A nyugat-magyarországi német helységnevek. Soproni Hírlap 1932. május 1. (ismertetés)

A magyar levéltárvédelem kérdéséhez. Levéltári Közlemények 1932, 319–322.

Sopron sz. kir. város története. II. rész 3. kötet. Különféle számadások és kimutatások 1432-től 1455-ig. Sopron, 1933, VIII. + 472.

Sopron város az utolsó húsz év tükrében. Sopron és Sopronvármegye ismertetője. Sopron, 1934, 19–25.

Liszt Ferenc Sopronban. Különnyomat a Soproni Hírlap 1935. dec. 6–12. számaiból. Sopron, 1935, 18.

182 Haydn József zeneszerző öse. Különnyomat a Soproni Hírlap 1935. febr. 17–24. számaiból. Sopron, 1935, 30.

Sopron város címere. In.: Heimler Károly: Sopron topográfiája. Sopron, 1936, 79–80.

Négy év múlva ünnepli Sopron alapításának 2000. évfordulóját. Különnyomat a Soproni Hírlap 1936. évf.-ből. Sopron, 1936, 20.

Egy ismeretlen adat Szenci Molnár Albert életéből. Magyar Nyelv 1936, 318–319.

Sopron sz. kir. város története. II. rész 4. kötet. Különféle számadások és adójegyzékek 1454-től 1495-ig. Sopron, 1936, XXII. + 495.

Schlippergasse. SSz. 1937, 104–110.

Néhány történeti adat a nyugat-magyarországi horvátokról. Vasi Szemle 1937, 8–14.

Megjegyzések a székesfehérvári keresztesek javainak 1193. évi megerősítő leveléhez. Magyar Nyelv 1937, 45.

Gárdonyi Albert: Budapest történetének okleveles emlékei. I. kötet. Turul 1937, 91–92. (ismertetés)

Sopron a régi magyar irodalomban. Bp., 1937, 120. (Magyar Irodalmi Ritkaságok 36. szám)

Néhány adat a Felsőszopori Szily család történetéhez. SSz. 1938, 11–22.

Kötelesspéldányok kérdése a vidék szempontjából. Magyar Könyvszemle 1938, 76–77.

Sopron sz. kir. város története. II. rész 5. kötet. Különféle számadások és adójegyzékek 1489-től 1530-ig. Sopron, 1938, X. + 503.

A soproni plébániai iskola. SSz. 1939, 103–110.

Sopron középkori egyháztörténete. Sopron, 1939, VIII.+384.

A soproni polgárjog megszerzésének története. SSz. 1941, 269–279.

Gúnyvers a soproni asszonyokról 1595-ből. Különlenyomat az Egyetemes Philologiai Közlönyből 1942, 20.

Benedek Lajos táborszernagy levele Rupprecht Kálmán hadnagyhoz. Verona, 1861. okt. 29. SSz. 1942, 92–93.

A Magyar Történettudományi Intézet Évkönyve. SSz. 1943, 153–156. (ismertetés)

Sopron sz. kir. város története. II. rész 6. kötet. Pótkötet az I. rész 1–7. és a II. rész 1–5.köteteihez az 1278–1525. évekből. Sopron, 1943, XXV + 521.

A levéltárnokképzés kérdése. Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének Évkönyve IV, 1943, 23–27.

Sopron magyarsága. Bástyánk 1943, 1–2.

Sopron város húsellátása 1570-ben. Városi Szemle XXX., 1944, 321–329.

Egy adat Liptó megye kialakulásához. Századok 1947, 136–139.

A városi kancellária kialakulása Sopronban. SSz. 1956, 202–215.

Az első népszámlálás Vas megyében az 1697/8. években. Történeti Statisztikai Közlemények 1957, 4–25.

Még egyszer a Schlippergasse. SSz. 1957, 97–98.

Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg. Századok 1957. 464–466. (ismertetés)

A győri székeskáptalan legrégebb számadáskönyve. Magyar Nyelv 1957, 253–257.

Néhány adat községeink középkori határához. In.: Térképtudományi Tanulmányok. Budapest, 1958, 371–386.

Thirring Gusztáv: Adatok a száz év előtti Sopronról és 1848. évi népességéről. SSz. 1958, 96. (ismertetés)

Az 1379. évi soproni telekkönyv. SSz. 1958, 105–118.

Die kanonische Visitation des Stefan Kazo Archidiakon von Eisenburg-Vasvár im Burgenlandteil des Komitates Eisenburg in den Jahren 1697–1698. Eisenstadt, 1958, 277. (Burgenländische Forschungen. Heft 37)

Karl Mollay: Das Ofner Stadtrecht. SSz. 1959, 383–384. (ismertetés)

Az 1566. évi soproni borkereskedelem. SSz. 1959, 151–157, 288.

A soproni külváros 2. fertályának telekkönyve az 1536. évből. SSz. 1959, 353–354.

Magyar-Zsidó Oklevéltár, V. kötet 2. rész. Budapest, 1960, 281–436, 483–499.

183 Magyar-Zsidó Oklevéltár, VI. kötet. Budapest, 1961, 15–679.

A soproni ferences templom jötevője. SSz. 1961, 308–316.

Die kanonische Visitation des Peter Tormásy Archidiakons von Eisenburg aus dem Jahre 1674. Eisenstadt, 1961, 87. (Burgenländische Forschungen. Heft 45)

A dohányzás kezdete Sopronban. SSz. 1962, 33–36.

Macskakő vára. SSz. 1962, 332–340.

Sopron város legrégebb német nyelvű oklevele. SSz. 1963, 169–170.

Turnhofer Tamás ősei. SSz. 1963, 261–267.

Sopron megye gabonadézmája a Jagellók korában. SSz. 1964, 166–171.

Az olvasó kérdez – az olvasó közöl. SSz. 1964, 284.

A soproni belváros házai és háztulajdonosai 1687-ben. SSz. 1965, 127–141, 223–232.

II. Lajos magyar király udvari zenésze. SSz. 1965, 177–178.

Magyar-Zsidó Oklevéltár, VIII. kötet. Budapest, 1965, 21–523.

A legrégebb soproni felekezeti anyakönyvek statisztikai táblázatai. SSz. 1966, 225–235.

Magyar-Zsidó Oklevéltár, IX. kötet. Budapest, 1966, 21–532.

Vas megyei középkori oklevelek. Vasi Szemle 1967, 96–98, 250–252, 441–444, 597–600.

A középkori Ravó (Roj, Rov) várának fekvése Sopron megyében. SSz. 1967, 73–74; 1968, 282.

A Képes Krónika festője. SSz. 1967, 114–122.

Balogh Jolán: A művészet Mátyás király korában. SSz. 1967, 94–95. (ismertetés)

Magyar-Zsidó Oklevéltár, X. kötet. Budapest, 1967, 43–615.

Vas megyei középkori oklevelek. Vasi Szemle 1968, 270–273, 445–449, 590–594.

Sárvárra és vidékére vonatkozó középkori oklevelek. Vasi Szemle 1968, 125–128.

Magyar-Zsidó Oklevéltár, XI. kötet. Budapest, 1968, 31–540.

Vas megyei középkori oklevelek. Vasi Szemle 1969, 137–140, 305–309, 614–622.

Magyar-Zsidó Oklevéltár, XII. kötet. Budapest, 1969, 47–548.

Vas megyei középkori oklevelek. Vasi Szemle 1970, 131–135.

Kőszeg város viszonya a zsidókhöz 1740-ig. Vasi Szemle 1970, 126–131

Haydn József hercegi karmester 1768. évi tűzkára és a kismartoni városi levéltár pusztulása. SSz. 1970, 360–361.

Magyar-Zsidó Oklevéltár, XIII. kötet. Budapest, 1970, 47–525.

Vas megyei középkori oklevelek. Vasi Szemle 1971, 142–145, 298–301, 580–583.

Scheiber Sándor: Héber kódexmaradványok magyarországi kötéstáblákban. Századok 1971, 1067–1068. (ismertetés)

Magyar-Zsidó Oklevéltár, XIV. kötet. Budapest, 1971, 81–570.

Vas megyei középkori oklevelek. Vasi Szemle 1972, 120–123, 444–447.

Soproni polgárcsaládok (1535–1848). SSz. 1972, 160–168.

Magyar-Zsidó Oklevéltár, XV. kötet. Budapest, 1972.

Soproni polgárcsaládok 1535–1848. Budapest, 1982, I–II., 1082.

Fejezetek Sopron múltjából. Amikor a török Bécszet ostromolta. Kisalföld 1983. szept. 28.

Győr város múltjából. A számadáskönyv titkai. Kisalföld 1984. júl. 7.

Hertul fia Miklós. A Képes Krónika festője. Oklevelek egy család történetéről. Kisalföld 1984. szept. 29.

Egykori levél a nándorfehérvári csatáról. – Azóta délben harangoznak. Kisalföld 1984. máj. 17.

Adatok tükrében. Középkori rabszolgaság. Kisalföld 1985. nov. 30.

Pozsony vármegye középkori földrajza. Műhely 1986, 53–55.

1987. XLI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

1987. XLI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. II. kötet. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1987, 646 lap

Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. II. kötet. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1987, 646 lap

Györffy György hatalmas vállalkozásának első kötetét e helyen ismertettem (SSz. 1963, 189–190). Az első kötet megjelenése óta ugyan 24 esztendő telt el, e késésért azonban kárpótolhat bennünket egyrészt az a számos tanulmány, amely az Árpád-korral kapcsolatban új eredményeket és szempontokat hozott, másrészt az a hír, hogy a második kötet ismertetésének megjelenésekor napvilágot fog látni a harmadik kötet is. A munka az Árpád-kor végére kialakult megyebeosztás szerint betűrendben tárgyalja az egyes megyéket, ezeken belül a helységeket: az első kötetben (A–Cs) 15 megyét, a másodikban (D–Gy) 7 megyét (Doboka,

Erdélyi Fehér, Esztergom, Fejér, Fogaras, Gömör, Győr), a harmadik (H–K) pedig majd Küküllő vármegyével zárul. A bennünket legjobban érdeklő megyék (Moson, Sopron, Vas) tehát csak ezután kerülnek sorra. E három vármegyének Györffy munkájában feldolgozandó teljes okleveles anyaga azonban most már új, kritikai kiadásban rendelkezésre áll a Hans Wagner, ill. Irmtraut Lindeck-Pozza gondozásában megjelent négy hatalmas kötetben (vö. SSz. 1987, 90–94.). Ilyen korszerű alapozással csak e három vármegye rendelkezik.

Györffy munkájának sikerét mutatja, hogy az első kötetnek 1966-ban megjelent a második kiadása is. Ilyen természetű munkánál ez meglepő, hiszen nem ún. olvasmányos könyvről, hanem hatalmas adathalmazról van szó. A feldolgozott korszak sem, a feldolgozás módja sem felel meg a széles nagyközönség igényeinek, mégis változatlan az érdeklődés, elsősorban persze a szakmai, e munka iránt. Györffy az 1332–1337 között készült pápai tizedlajstromig dolgozza fel a vármegyék és helységek fekvését, táji tagolódását, vízrajzát, domborzatát, természetes növénytakaróját, állatvilágát, földrajzi neveit, a termelés módját, a társadalmi vonatkozásokat, egyházak építését stb. Ezért minden vármegyénél van egy általános bevezető az egész vármegye leírásával, ezt követi az egyes helységek leírása. A sok-sok apró részlet értékét majd a legvégén készülő mutatókötet fogja igazában országos képpé összesíteni. Ez különböző szakmájú kutatók munkáját fogja rendkívül megkönnyíteni. A helynevek kutatója pl. így tudhatja meg, hogy egy-egy típusú helynevből az Árpád-korban hány és hol volt az országban, ami a helynevek, de a falvak keletkezésének a magyarázatánál jelent majd segítséget. Pl. a Sopron vármegyei *Dág* (Ágfalva ómagyar neve) név még két, Esztergom vármegyei falu neve, *Csorna* neve van meg az Árpád-kori Fejér vármegyében is stb.

Győr vármegye ezen a helyen azért is érdekel bennünket, mivel határos Sopron vármegyével, amely a győri egyházmegyéhez tartozott. Árpás falu nyugati része (itt kimutathatóan besenyők laktak) Sopron vármegyéhez, keleti része (ez a bakonybéli apátságé volt), Győr vármegyéhez tartozott: a falu közepén folyik a Rába, amely egy szakaszon a két vármegye közötti természetes határt képezte. Árpás keleti része közelében Pok-nembeli Móric hidat létesítetett, amelyet már 1242-ből ismerünk: *Mórichida* község neve a mai napig őrzi e tény. Az itt 1251-ben alapított premontrei monostor és a régi Mórichida helyrajzát folyóiratunkban Hrenkó Pál (Az árpási Madonna és a középkori Mórichida helye. SSz. 1986, 60–67.) tisztázta, ezt Györffy nyomdatechnikai okokból már nem vehette figyelembe. Miként Sopron vármegyében is, Győr vármegyében is található *Babot* és *Barbacs* nevű falu, ami adott esetben a források, helyes értelmezésében jelenthet nehézséget.

185A vármegye leírásához három térkép tartozik. Az első a vármegyét kialakulása korában (X–XI. század) ábrázolja a forrásokból megállapított vezéri szálláshelyekkel, nemzetségi birtokokkal, királynéi birtokokkal, udvari szolgálónépekkel, erdőhatárokkal, hadi utakkal stb. A másodikból megismerjük Győr vármegye birtokviszonyait a XIII. század végén: az első térképpel való összehasonlításból leolvashatók az időközben beállott, a szövegben részletezett változások. A harmadik térkép ugyancsak a források alapján rekonstruálja a vármegye térképét a XIV. század elején, szinte egy mai turistatérkép pontosságával. Ilyen rekonstrukciókra eddig, az Árpád-kori történeti földrajz hiányában, nem volt lehetőség. Ha csak arra gondolunk, hogy pl. a XIII. század közepéig az udvari szolgálónépekhez tartoztak a külön-külön feltüntetett csőszök, lovászok, szekeresek, tárnokok, udvarnokok, vincellérek és a szőlősök, akkor már érzékeltettük, mennyire differenciáltan vizsgálható ezáltal az Árpád-kori társadalom.

Mindezt a 124 Győr vármegyei településre bontva is megkapjuk Györffy könyvében. A települések közül természetesen a legtöbb adatot és részletet Győről és Szentmártonról (ma: Pannonhalma) kapjuk. Győr Árpád-kori történetének összefoglalását a város XIV. századi rekonstruált térképe illusztrálja. Még megemlíteném, hogy a szerző minden oklevelet, még a kiadottakat is, eredetiben is megvizsgált, így

megállapíthatta az utólagos vakarásokat, betoldásokat stb. (pl. a nevezetes 1153. évi pannonthalmi oklevél *Obda 'Abda'* adatát!).

Mollay Károly

1987. XLI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Burgenland in seiner pannonischen Umwelt. Festgabe für August Ernst. Eisenstadt, 1984, 463 Seiten (Burgenländische Forschungen, Sonderband VII.)

**Burgenland in seiner pannonischen Umwelt. Festgabe für August Ernst.
Eisenstadt, 1984, 463 Seiten (Burgenländische Forschungen, Sonderband VII.)**

Az emlékkönyvet Dr. August Ernst, a burgenlandi tartományi levéltár és könyvtár főnöke 60. születésnapjára adták ki. Dr. Ernst elsősorban az 1938. évi Anschluss és Burgenlandnak a II. világháború utáni történetével foglalkozik. Az emlékkönyv mintegy 46 történetkutató tanulmányát tartalmazza: harminc osztrák, tíz magyar, két jugoszláv, egy nyugat-német munkatársa is van az emlékkönyvnek, amely – mint a címe is elárulja – nem szorítkozik kizárólagosan burgenlandi helytörténetre.

Ezért emeljük ki bevezetőül Gerald Schlag „Az osztrák–magyar határ megállapítása 1922/23” c. dolgozatát, mert míg nekem a hasonló tanulmányomhoz csak a Villani-féle titkos kiadvány állott rendelkezésemre, addig az osztrák kollégám Traeger Ernő hagyatékát és az osztrák levéltári anyagot is kutathatta. Gondosan kidolgozott térképek egészítik ki a tanulmányt. E tanulmány megjelenése után a Magyar Országos Levéltárban is jó volna feloldani a első világháború utáni határmegállapításokra vonatkozó iratanyagot a zárlat alól.

Johann Seedoch „Német-Ausztria törekvései Burgenland átcsatolására” cím alatt új megvilágításban, rengeteg új adattal mutatja be a burgenlandi kérdés diplomáciai történetét a saint-germaini békeszerződés aláírásáig, külön tekintettel az osztrák kormány közigazgatási és közlekedéspolitikai terveire a neki ítélt területen. Többek közt a Körmend–Németújvár közti vasútvonal a Friedberg–Hartberg közti vonalig való meghosszabbítását is tervezték, ami sohasem valósult meg. Karl Semmelweis „Burgenland járási beosztása az 1921. évi Ausztriához csatolás után” c. tanulmányában megírja, hogy a községek járási beosztását módosítani kellett, mert olyan községeket **186** is csatoltak Ausztriához, amelyeknek a járási székhelyei (mint Rajka, Magyaróvár, Szentgotthárd stb.) Magyarországon maradtak. Az új járási tagolásban felsorolja a községeknek mind német, mind pedig magyar nevét, a régi magyar járási beosztásukat, regisztrálja a névváltozásokat, községbeolvasztásokat és 1940-ig a városi rangra emeléseket is.

Reinhard R. Heinisch „Burgenland 1921. évi átcsatolásának salzburgi visszhangja” c. feldolgozása addig érdekes, amíg a salzburgi sajtóban (könyvekben és időszaki kiadványokban egyaránt) megjelent közleményeket dolgozza fel. Amikor azonban a soproni népszavazást értékeli, nem veszi figyelembe az újabb történetkutatás eredményeit. Eva M. Folger „Botgroschek Ferdinánd – az Ödenburger Lokalbatt szerkesztője” c. megemlékezése rövidege dacára is adalék a soproni sajtó történetéhez (bár nem ismeri Láng László cikkét: SSz. 1975, 47–63). Horváth Zoltán (Sopron) „Hogyan lettek waidhofeni sertéskereskedőkből vagyonos soproni polgárok és magyar földbirtokosok” címmel írt nagyobb gazdaságtörténeti dolgozatot; hasonló jellegű Felix Tobler-től „A cinfalvi cukorgyár alapítása és kezdetei.” Hadtörténelmi jellegű írást kettőt találunk: Günther Stefanits „Császári és királyi aknavetőosztag a

sopronmegyei Szarvkőn 1916–1918 között” és Vörös Károly „Francia erődítéstervek a köpcsényi határban 1809-ből.” Az utóbbi francia levéltári anyag alapján készült. A legfontosabb egyháztörténeti adalékok: Norbert Frank „A Boldogasszony felé irányuló búcsújárások elterjedése a XVII. és XVIII. század fordulóján”, Gustav Reingrabner „Az evangélikus egyház Burgenlandban a rendi állam és a német uralom idején” és az egykori sopronkeresztúri zsidó hitközségre vonatkozó „Zehlim” Alfred Zistler tollából. Horváth Ferenc (Szombathely) „Vas megye és Burgenland negyedszázados tudományos együttműködése” c. rövid jelentését azért érdemes kiemelni, mert hasonló kapcsolatokat Győr-Sopron megye is létrehozhatna és pedig nemcsak Kismartonnal, de Pozsonnyal is.

A történelmi Sopron vármegye történetét érintik még a következő tanulmányok: Fritz Berg „A haracsonyi csontház”, Kállay István „Az Esterházy hercegi családirtok központi kormányzóhivatala Kismartonban”, Josef Mayer „Útmenti szentképek a nagymartoni járásban”, Hans Paul „A XIX. századbeli kolerajárvány lefolyása a nagymartoni járásban”, Heidi Schmeller-Kitt „A lajtaszentmiklósi fürdő Hofleithamühl (Lajtamalom-major) mellett.”

Helmut Grosina „Az ember és tér kapcsolatának nézőpontjai a Fertő táján” (vö. még: SSz. 1984, 134–144) területileg megoszlik Sopron és Moson vármegye közt, míg P. Hermann Watzl „Sásony a heiligenkreutzi kolostor 1388. évi úrbérjegyzékében – adalék a helység történetéhez” és Josef Rittsteuer „Katasztrófák és a lakosság utánpótlása Nezsiderben a XVII. század folyamán”, továbbá Hans Kietaiibl „A boldogasszonyi kézművescéhek” c. tanulmányai már Moson vármegyét érintik és némi mosoni vonatkozása van a Karl Heinz Burmeister „A Wolfurt (Wolfart) nemesi család pecsétjei c. heraldikai tanulmánynak is.

A történelmi Vasvármegye történetének kutatóit fogják érdekelni a következő tanulmányok: Bariska István (Kőszeg) „Kőszeg és a Habsburg-kormányzat a XVI–XVII. században”, Josef és Theresia Fraller „Dülőnevek mint a múlt tanúságai (Alsórázóra vonatkozik), Kiss Mária „A délburgenlandi céhek és az 1813. évi céhszabályzat (Pörgölénytől Gyanafalváig terjedő sávon), Fritz Posch „Németújvári gróf Batthyány Kristóf és Stájerország az 1683. évi törökjárás idején”, a tartomány horvát kisebbségével három szerző is foglalkozik: Nikolaus Bencsics „Néhány észrevétel a burgenlandi horvátoknak régi hazájukhoz fűződő régebbi kapcsolataihoz”, Hadrovics László „Burgenlandi horvát iskolakönyvek a Bach-korszak idején” és Gerhard Neweklowsky „A burgenlandi horvát nyelv, mint a délszláv szókincs kutatásának értékes forrása.” A magyar diaszpórával egyetlen szerző sem foglalkozik, pedig akadna feldolgozandó téma (pl. a fertőzugi magyar szórványok).

187 Teljes burgenlandi, helyesebben moson-sopron-vasvármegyei összkép tükröződik az alábbi feldolgozásokból: Walter Dujmovits „A burgenlandiak Amerikába való kivándorlásának földrajzi nézőpontja”, Fallenbüchl Zoltán „A magyar királyi harmincadhivatalnokok a nyugat-pannóniai térségben a XVII. és XVIII. század folyamán (1683–1790)”, Gecsényi Lajos „Győr város szerepe a kelet-nyugati marhakereskedelemben a XVI. és XVII. század idején”, Irmtraut Lindeck-Pozza „Burgenlandi ár- és értékadatok a középkorból”, Harald Prickler „Testvéri kézművesek és testvéri udvarházak – A burgenlandi anabaptisták történetéhez”, Felix von Schroeder „Burgenlandi evangélikus lelkészek németországi kapcsolatai a XVI. században”, Karl Ulbrich „A telekfelmérések történelmi fejlődése a burgenlandi térségben a XVI. század kezdetétől a József-féle telekkataszter 1790. év végéig”. Roland Widder „A haladás mitológiájához ...” cím alatt történelmi és szociológiai dolgozatokra támaszkodó cikket tesz közzé Burgenland jelenéről és közelmúltjáról.

Otto Guglia „Jaroslavi lovag Pawlowski Sándor (1830–1882)” c. életrajzban leírja a galíciai lengyel eredetű családból Kismartonban született jogász életét különös tekintettel kismartoni fiatal éveire,

magyarországi jogi oktatási tevékenységére a Bach-korszakban és XII. Alfonz spanyol királyhoz fűződő kapcsolataira. Zimányi Vera „Nagybirtokosok és földesurak magánhadseregei a XVI. és XVII. században (például Batthyány)” c. dolgozatával, korábbi munkásságához híven, most is gazdaságtörténeti vonalon maradt.

Találni az Ernst-émlékkönyvben olyan tanulmányokat is, amelyek nem burgenlandi vonatkozásúak. Ezek közül első helyen Friedrich Gottas „A budapesti községi szegénygondozás a századfordulón” c. dolgozatát kell regisztrálni. Gertrud Gerhartl-Buttlar „A Pálos-rend meglepedése Bécsújhelyen” számunkra azért is érdekes, mert ezt az egyedüli magyar alapítású, egykor Sopronbánfalván is működött szerzetesrendet Mátyás király nagy ellensége, III. Frigyes császár telepítette le Bécsújhelyt. Az egykori társországookról két tanulmányt is találtunk: Mirjana Gross „A neoabszolútizmus modernizációs reformjainak jellege és következményei a polgári Horvátországban és Szlavóniában (1850–1860)” és Ivan Kampuš „A városi jobbágyok helyzete a zágrábi Gradec-ben a XVI. és XVII. század idején”. Nagyjából a mai Szlovénia területén (Krajna súlyponttal) lejátszódott eseményekről ír Jože Koropec „A belsőausztriai parasztháború 1515-ben – az első szlovén parasztháború – az első szlovén parasztfelkelés” c. cikkében, amelyet a Dózsa-féle felkelés kutatóinak is figyelmébe ajánljuk.

Összefoglaló jellegű Janko Kuster „A pannóniai térség múltja és jelene a nagyfalvai (Mogersdorf) kultúrtörténeti szimpozion tizenöt éves fennállásának és eredményes fejlődésének fényében” c. tanulmánya.

Fogarassy László

**1987. XLI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Újpétery Elemér: Végállomás
Lisszabon. Budapest, 1987, 545 lap**

Újpétery Elemér: Végállomás Lisszabon. Budapest, 1987, 545 lap

Újpétery Elemérnek a „Tények és Tanúk” sorozatban megjelent emlékirata nagyon érdekes történelmi forrásmunka, hiszen mint a külügyminisztérium fontos beosztásban lévő tisztviselője, majd mint a lisszaboni magyar követség titkára, később ügyvivője a II. világháború idején a magyar külpolitikai események közvetlen szemlélője és résztvevője volt, így sok, eddig ismeretlen kulisszatitokról lebbenti le a fátylat.

188 Visszaemlékezései elsősorban az országos történetírást érdeklik; van azonban a könyvnek egy rövid részlete, amely soproni érdekességgel bír. Mivel erről helytörténetírásunkban eddig még nem történt említés, indokolt az ismertetése.

Teleki Pál miniszterelnöksége idején, háromnegyed évvel a bécsi döntés után, 1939. május 28–30-ra parlamenti választásokat írtak ki. A választási kampány kezdete óta különös hírek keringtek Budapesten, Bécsben, Burgenlandban és Berlinben. A hírek szerint a németek hajlandók lettek volna Sopronnak a német birodalomhoz csatolása esetén Magyarországnak juttatni Pozsonyt. Hivatalos német szervek ezt sohasem vetették fel, de a hírek tartották magukat és amennyire kideríthető volt, a Budapesten akkreditált német újságíróktól indultak ki, tehát feltehetően sugalmazottak voltak. Természetesen a magyar kormányservek is tudomást szereztek ezekről a híresztelésekről. Ilyen ajánlatot semmiféle magyar hivatalos szerv sem fogadott el, igaz a németek hivatalosan nem is hozták szóba. A magyar kormányt az is idegesítette, hogy Sopronban a szélsőjobboldal Vágó Pált jelölte listája első helyén és nem is esélytelenül, ezt pedig az

említett híresztelések hatására sem nézhették tétlenül. Ezért olyan jelöltet kellett Sopronban állítani, aki már nevével fogva is megmutatja a németeknek, ha a hírek komoly helyről származnak, hogy az egész magyar kormány és közvélemény szemben áll velük. A választás az akkori külügyminiszterre, gr. Csáky Istvánra esett, mivel nehezen volt elképzelhető, hogy a német birodalom megfelelő szervei nem értik meg a gesztust. Így lett Csáky a kormánypárti lista vezetője Sopronban. A választási hadjárat irányítását Ullein-Reviczky Antalra bízta, aki erősen náciellenes és soproni származású volt.

A másik kérdés az volt, kit jelöljön a kormánypárt a soproni listán második helyre. Olyasvalakit kerestek, aki nem hivatalos politikus, sőt ismeretlen a politikai színpadon, soproni gyökerekkel rendelkezik, de nem párttag. A választás Újpeéry javaslata alapján Gacs János páterre esett, aki a pesti Szent Imre kollégiumban az egyetemi hallgatókkal való törődéssel volt megbízva. Gacs atyát nagyon meglepte, amikor felkérték a jelölés elfogadására; eleinte tiltakozott is, de mikor megmagyarázták neki a jelölés okát, végül is elfogadta. Így került a kormánypárti listán Csáky külügyminiszter után, Gacs János a második helyre. A választásokon aztán Csákyt és mögötte Gacs Jánost ténylegesen megválasztották Sopron képviselőivé. A németek tervéről ezután többet nem lehetett hallani, nyilván lemondtak róla.

Ilyen elgondolás valóban létezhetett. Ezt az is valószínűsíti, hogy abban az időben Pozsonyban is elterjedtek olyan híresztelések, melyek a város Magyarországhoz való közeli csatolásáról szóltak. Feltehetően ezeket ugyanabból a forrásból terjesztették (a recenzens visszaemlékezése).

Metzl János

1987. XLI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / LEVÉLSZEKRÉNY

LEVÉLSZEKRÉNY

Molnár László írja: Nagy örömmel és figyelemmel olvastam a Soproni Szemle 1986. évi 3. számában Hárs József: A Soproni Ünnepi Hetek története című sorozatának bevezető cikkét. A cikk két helyen is idézi Szőke László újságíró, a Soproni Világosság felelős szerkesztőjét, aki jóindulatú türelmetlenséggel sürgeti „... a soproni művészeti élet megindulását”, majd ünnepi hetek megrendezését. Hárs lábjegyzetében olvashatjuk: „Szőke László a Széchenyi-gimnázium reálgimnáziumi tagozatán 1939-ben kitüntetéssel érettségizett. Nyolcadikosként a Berzsenyi Önképzőkör ifjúsági elnöke volt”.

189 Itt „ugrott be” emlékezetembe a két soproni Szőke László 40–45 év előtti alakja, mert két személyről van szó! Mindkét Szőke László életpályája olyan érdekes, hogy örömmel írok róluk ezen kis félreértés kapcsán. – A ma Budapesten élő Szőke László Sopronban született 1921-ben. Valóban 1939-ben kitüntetéssel érettségizett a Széchenyi reálgimnáziumban, de nem lett újságíró. Sopronban végzett kohómérnök, a műszaki tudományok kandidátusa, c. egyetemi tanár, az acélgyártás nemzetközileg elismert szakembere. Bevezette az iparban az acél edzhetőségének újszerű vizsgálatát, először alkalmazott ipari méretekben oxigént elektroacél gyártáshoz, majd az országban elsőként vezette be a folyékony acél vákuumozását, részt vett a híradástechnikai lágyvas gyártásának bevezetésében. Közben az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság 22 szakbizottságában tevékenykedett. Az Egyesült Nemzetek Szövetsége iparfejlesztési szervezete – az UNIDO – szakértőjeként Törökországban és Szíriában dolgozott. Mintegy

ötven szakcikke jelent meg. Hét szakkönyv szerzője, ill. társszerzője, melyek közül az Újabb technológiai megoldások az acélgyártásban (1974, 1978) és Minőségi és nemesacélok (1981) című kötetek nívódíjban részesültek.

Az újságíró Szőke László 1917-ben született Sopronban. Életútja nem kevésbé tartalmas és még változatosabb, mint névrokonáé. A 30-as évek derekán a „Sopronvármegye”-nél, Parragi Györgynél volontőrsködött. A 40-es évek elején Budapestre kerülve természettudományos szaklapoknál dolgozott. Az 1945. április 21-én alapított első demokratikus lapnak – az Uj Sopron napilapnak – Erdős Aladár főszerkesztő és Dobó János felelős szerkesztő mellett szerkesztője. Neve a lap impresszumában először 1945. június 27-én olvasható. Az 1946. április 23-a és 1948. április 26-a között megjelent Soproni Világosságnak, a szociáldemokrata párt hétfői lapjának Zentai Vilmos felelős szerkesztő mellett a szerkesztője, egészen a lap megszűntéig. Ezzel véget ért soproni újságírói pályafutása, ám a sorsa a továbbiakban is rendkívül érdekes. 1949 után Budapesten a Testnevelési Főiskola szaklapját szerkesztette és érdeklődéssel fordult a sportpszichológia felé. Még a 40-es évek elején megtanult oroszul és elsőként dolgozta át magyar nyelvre a pavlovi reflextanok legfontosabb téziseit. Ez lett az alapja a későbbi kutatási területének – a biomechanikának – az élőlények mechanikai berendezéseivel és élettani szerepükkel foglalkozó tudományának. 1956 óta Svájcban él, ahol L. S. Dereskey néven (teljes családi neve dereskey Szőke) biológiai és gyógyszeres tanulmányokat folytatott, majd a 70-es évek közepétől kezdve számos cikket írt szaklapoknak és a Die Weltwoche-nak, a tekintélyes svájci hetilapnak. 1974-ben jelent meg első könyve Zürichben „Fit an Steurrad, – Antistress am Steuer” címmel. Ettől kezdve csaknem évenként jelennek meg népszerű tudományos könyvei németül és franciául Zürich, Genf, München és Quebec könyvkiadójánál. Az egészséges életmóddal, a gyógyszerek helyes adagolásával, az öregkori betegségek megelőzésével és okos, tudatosan türelmes elviselésével foglalkozó művei több kiadásban és nagy példányszámban megjelenve szereznek elismerést a jelenleg Luganóban élő szerzőnek. – Városunk két Szőke Lászlója nemzetközileg elismert, kiváló és sikeres szakember. Még egy közös vonása a két Szőkének: szabadságukat minden évben Sopronban töltik ...

Horváth Zoltán írja: Harminc éve, 1957. április 11-én halt meg Sümechy Dezső, Sopron vármegye főlevéltárosa, a sokunk által szeretett Dezső bácsi.

Nyugdíjas korában, az 1950-es évek első felében a soproni Műegyetem Bányaművelési Tanszéke, élén Faller Jenővel tanársegédként alkalmazta. Sümechy Dezső feladata az volt, hogy a soproni levéltárban felkutasson minden olyan iratot, amelyben 190a Brennerbányára szó előfordul és kitűnő paleográfiai ismereteivel, az 1759–1860 között kizárólag latin és német nyelven írt szöveget magyar nyelvre fordítsa. Kutatónaplónk tanúsága szerint munkájával 1914-ig jutott el.

Reá emlékezve, egyúttal kérdezzük, hogy Sümechy Dezsőnek az óriási munka és időráfordítással készült szellemi terméke kinek a birtokában található?

Levéltárunkban ugyanis több alkalommal keresnek egy-egy történeti adatot, esetenként népgazdasági érdekből is.

Kérjük, hogy akinek a birtokában van a gyűjtött adattár, a szövegfordítások, értesítse intézményünket. – Köszönjük.

Klafsky Henrik írja: A Soproni Ünnepi Hetek története c. cikk következő mondataira hivatkozom: „A vegyeskar első fellépte jún. 17-én volt, az első zenekari hangverseny pedig júl. 4-én (ismétlése júl. 15-én). Ez utóbbiakat szovjet katonakarmesterek vezényelték.” (SSz. 1986, 195.) Bizonyára érdekelni fogja az

olvasót, ha megírom, hogy az első hangverseny előkészítése mily módon történt.

Röviddel a felszabadulás után lakásomra jött egy fiatal szovjet tiszt – nem tudom, ki küldte hozzám –, Lowe karmesterként mutatkozott be, és közölte, hogy hangversenyt akar rendezni. Hallotta, hogy én a helybeli szimfonikus zenekart vezetem (karmesterhelyettes voltam) és a zenekari tagokkal barátságos viszonyban állok. Arra kért, hívjam össze a tagokat szombat estére a Kaszinóba. Beszéltem néhány taggal, de valamennyien azt mondták, hogy este nem mernek kimenni, főleg a hangszereiket féltették a zavaros viszonyok miatt.

Ezeket közöltem Loweval, mire felajánlotta, hogy a tagokat szovjet örökkel fogja kísértetni. Ez aztán egy ideig így is történt; Galatik Mátyás droguista, a Zeneegyesület pénztárosa vezette az öröket a tagokhoz.

Ily módon tizenketten jöttünk össze. Feltételeztem, hogy Lowenek van kottaanyaga, ő azonban éntőlem várta azt. A Soproni Zeneegyesületnek a Kaszinóban volt kottaanyaga teljesen megsemmisült. Így csak a tőlem odavitt Mozart Kis éji zenéje és egy Volkmann-szerenád vonósokra állt rendelkezésre. Ezekkel játszottuk az első hangversenyt a Kaszinó bútor nélküli nagytermében, csaknem kizárólag szovjet katona hallgatók előtt.

Lowe karmesteri képzettsége nem volt túl magas, de szinte fantasztikus zenerajongó, nagyon kedves ember volt. Nagyon szeretett volna szimfonikus anyagot, s arra kért, hogy valamiképpen szerezzek. Azt mondtam, hogy az ausztriai Badenben, ahol komponista bátyám él, tudnék szerezni, de hát nincs osztrák pénz és az utazás is körülményes volna. Két nap múlva Lowe ismét hozzám jött, házunk előtt egy teherautó állt, tömve élelmiszerekkel, többek között két ketrec csirkével. Ezekkel indultunk Badenbe, határnehézség akkor nem volt.

Útközben Lowe felsorolta, hogy mit szeretne. Törve beszélt németül, a műveket körül tudta írni, azonban, amit legnagyobb vágyának mondott, egy nyitányt, azt nem tudta megmagyarázni. Hosszú gondolkodás után nagyot lendített a karjával, és azt mondta: „Ganwanen tut es” Lowe zsidó volt, *gánwanen* azt jelenti, hogy lopni. Ebből persze azonnal tudtam, hogy A tolvaj szarká-ról van szó. Ezt – egyéb szép anyaggal együtt – meg is szereztem.

191A Lowe-féle kishangverseny után egy igazi orosz katonakarmester jelentkezett és közölte, hogy szimfonikus hangversenyt akar rendezni. Vele aztán már rendszeres próbák folytak. Kotta most lett volna, azonban fúvósokból volt hiány. Közvetítésemmel ezeket a Wiener Symphonie Orchestertől hoztuk ide. Ezek nagyon szívesen jöttek, jó ellátást és elvinni való élelmiszereket remélve. Így jött létre a második hangverseny (Haydn G-dur szimfónia és Liszt A-dur zongoraversenye). Az új karnagy, Samsonov, nagyszerűen vezényelt. Nagyon tetszettek neki a bécsi muzikusok. Igazi zenei élményt szerzett Sopronnak azáltal, hogy Sopronba hozatta az egész Wiener Symphonie Orchester-t, akik a színházban önálló hangversenyt adtak (Weber: Euryanthe-nyitány, Csajkovszkij: VI. szimfónia).

1987. XLI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / MUNKATÁRSAINK

MUNKATÁRSAINK

Dr. Majer Antal tszv. egyetemi tanár, Sopron, Pf. 132.

Dr. Soós István tud. munkatárs, MTA Történettudományi Intézete, 1014 Budapest, Úri u. 51–53.

Kriston László okl. fizikus, főmunkatárs, Kriminológiai és Kriminálisztikai Intézet 1028 Budapest, Maros u. 6/a.

Dr. Tomka Péter régész, Xantus János Múzeum, 9002 Győr, Pf. 93.

Kovács Béla levéltárigazgató, Heves Megyei Levéltár, 3301 Eger, Pf. 76.

Dr. Mollay Károly ny. egyetemi tanár, 1118 Budapest, Köbölkút u. 11.

Király Tibor GYSEV-főtanácsos, Sopron, Május 1. tér 67.

Dr. Buray Zoltánné dr. Mihályi Erika ny. erdőmérnök, 1113 Budapest, Bocskai út 82.

Dr. Macher Frigyes okl. kohómérnök, Sopron, Mikoviny u. 15.

Hillebrand György revizor, Sopron, Szentlélek u. 9.

Dr. Hiller István, az EFE Központi Könyvtárának főigazgatója, Sopron, Pf. 132.

Dr. Horváth Zoltán levéltárigazgató, Sopron, Pf. 82.

Dr. Fogarassy László ny. könyvtáros, ČS–85101 Bratislava-Petržalka, Jakubovského ul. 121/II./4.

Dr. Metzl János ny. főorvos, Sopron, Május 1. tér 35.

Molnár László, a Központi Bányászati Múzeum igazgatója, Sopron, Templom u. 2.

Klafsky Henrik, ny. zenetanár, Sopron, Kis János u. 1.

1987. XLI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI SZEMLE

---

192 **SOPRONI SZEMLE**

Ödenburger Rundschau
Lokalthistorische Quartalschrift
Redaktion: Karl Mollay

Inhaltsverzeichnis

Majer, Anton: Grosse Reliktbäume der Ödenburger Waldungen I Teil

Soós, Stefan: Briefe von Johann Kis an Gabriel Döbrentei

Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsforschung

Kriston, Ladislaus: Beiträge zur Rekonstruktion des Ausbrennens der sog. „Roten Schanze“ in Ödenburg

Tomka Peter: Archäologische Angaben zur Geschichte der frühmittelalterlichen Schanzburgen in Raab, Wieselburg und Ödenburg

Kovács, Béla: Die Entstehung der Brandwälle

Mollay, Karl: Industrielle Archäologie

Kleine Mitteilungen

Király, Tiburtius: Ödenburg in der Philatelie. Elfte Mitteilung

Buray-Mihályi, Erika: Der Dichter Alexander Mészáros und die Siebenbüchen

Macher, Friedrich: Ödenburger Initiative zur Gründung einer Eisengiesserei (1905)

Kulturelles Leben in Ödenburg

Hillebrand, Georg: Von Stefan d. Hl. bis Franz Liszt (Die Ödenburger Gruppe des Ugarischen Vereins der Münzensammler)

Hiller, Stefan: Die Tätigkeit des Ödenburger Zweiges der Gesellschaft zur Verbreitung wissenschaftlicher Kenntnisse im Jahre 1986

Nekrologe

Horváth, Zoltán: Der Archivar Dr. Jenő Házi (1892–1986)

Bücherschau

Mollay, Karl: Georgius Györffy: Geographia historica Hungariae tempore stirpis Arpadianae. Comitatus Dobokensis, Albensis Transilvanensis, Strigoniensis, Albensis, Fogarasiensis, Gömöriensis et Jauriensis. Budapestini, 1987, 646 p. (ung.)

Fogarassy, Ladislaus: Burgenland in seiner pannonischen Umwelt. Festgabe für August Ernst. Eisenstadt, 1984 (Burgenländische Forschungen, Sonderband VII.)

Metzl, Johann: Újpestery, Elmar: Endstation Lisszabon. Budapest, 1987 (ung.)

Briefkasten

Unsere Mitarbeiter

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Az Országos Természetvédelmi Hivatal 1/1977. sz. határozata.

2 (Megjegyzés - Popup)

Az Országos Természetvédelmi Hivatal 19/1977. határozata.

3 (Megjegyzés - Popup)

Zügn Nándor: Soproni erdészeti régiségek. SSz. 1938, 31–51; ErdLapok 1938, 12. sz., 1939. 1. sz.

4 (Megjegyzés - Popup)

Poda Endre: Sopron szab. kir. város monográfiája. Sopron, 1890–1894, I–II. kötet; Nagy Imre: Sopron vármegye története. 1889–1891. I–II. kötet; Tagányi Károly: Magyar Erdészeti Oklevéltár. Bp., 1896, I–III. kötet; Bella Lajos: Sopron vármegye. In: Az Osztrák–Magyar Monarchia IV. kötet. Bp., 1896; Házi Jenő: Sopron szab. kir. város története. Oklevéltár. Sopron, 1921–1943, 13 kötet; Kogutowicz Károly: Dunántúl és Kisalföld, Bp. 1936, II. kötet; Mollay Károly: Névtudomány és várostörténet. Dágtól Ágfalváig (1195–1416). SSz. 1961, 114–130, 193–200.

5 (Megjegyzés - Popup)

Sopron városi, majd állami erdeinek üzemtervei: 1870 (ideiglenes), 1885 (első üzemterv), 1925, 1953, 1963, 1973 és 1983 (erdőterv). Lásd Majer Antal, 1974 (I. 7. lapalji jegyzet)

6 (Megjegyzés - Popup)

Sopron erdeinek revíziói 1895, 1905, 1935.

7 (Megjegyzés - Popup)

Tamás József: A Soproni-hegyvidéki erdők története, leírása. Kézirat, Sopron 1955; Roth Gyula: Tanulmányút Sopron város erdejében. Erdészeti Lapok 1924, 5. sz.; Orlóczy L.–Tuskó F.: A Soproni-hegyvidék fenyvesítésének eredményeiből. Erdőmérn. Főisk. Közl. 1954, 3. sz.; Csapody István: A soproni természetvédelem múltja, jelene és feladatai. SSz. 1956, 230–255; ua.: Adatok a Sopron megyei erdők 18–19. századbeli állapotához. SSz. 1964, 163–165; ua.: Sopron város erdeinek története Oderszky János jelentéséből (1837) Muck András működésének megkezdéséig (1872). SSz. 320–330; ua.: Sopron város és volt úrbéres községei egykori erdeinek története. OEE Erd. Tört. Szakosztály Közl. 1968, 3–4. sz.; ua.: Sopron város erdőbirtokának kialakulása és a középkori erdőgazdálkodás nyomai (XIII–XVI. század). In: Kolozsváryné (szerk.): Az erdőgazdálkodás története Magyarországon. Budapest, 1975; Csapody I.–Juhász M.–Mollayné: Sopron környéki erdők, a Tanulmányi Erdőgazdaság parkerdői. Sopron, 1972; Danszky István (szerk.): Magyarország erdőgazdasági tájainak erdőfelújítási, erdőtelepítési irányelvei és eljárásai. Bp., 1963. I. köt. Nyugat-Dunántúl: 47. Soproni-hegyvidék, 48. Soproni dombvidék; Firtás Oszkár: Sopron legrégebb erdőtérképe. SSz. 1957, 109–117; ua.: Adalékok a soproni erdők XVIII. század eleji állapotához. SSz. 1957, 276–281 és ERFA 8. sz.; ua.: A Sopron megyei erdők helyzete II. József korában. SSz. 1962, 236–241; Juhász Miklós: A Sopron környéki erdők társadalmi hasznosításának

elemzése és továbbfejlesztése. Doktori dissz. EFE, Sopron, 1973; Majer Antal: Tanulmányút. Hidegvízvölgy–Kovácsárok. 1966. OEE Közgyűlés Kiadv. és Az Erdő 1969, 12. sz., továbbá EFE Kutatások 1970, 1. sz., Házoldali kísérletek, 1970, EFE Tud. Közl. 1–2. sz., valamint 1981. 1. sz. és OEE Közgyűlés Kiadv. 1983; ua.: Évgyűrű-kronológia. Az Erdő. 4. sz.; ua.: A Sopron környéki erdők átalakítása és Muck Endre tevékenysége. SSz. 1975, 338–347; EFE Kutatás 1984, 3. sz.; ua.: A Soproni-hegység természet- és tájvédelmi körzettel nyilvánítása. SVSZE Kiadv. 1976; Kisalföld 1979, XII. 19; EFE Kutatásai 1981; valamint OEE Közjóléti Szakoszt. Kiadv. 1981; Pallay Mária: A Soproni-hegység gyertyános-tölgyes erdeinek termőhelye és famagasságának növekedése. Doktori dissz. EFE Sopron, 1964, valamint Az Erdő 1964, 2. sz.

8 (Megjegyzés - Popup)

Majer Antal: Sopron faóriásai. SSz. 1985, 50–76.

9 (Megjegyzés - Popup)

Babos Imre: Magyarország erdőgazdasági tájainak beosztása. 1954. Mezőg. Kiadó Bp., valamint Danszky I. szerk. i.m. 1963. (7. lapalji jegyzet).

10 (Megjegyzés - Popup)

Gombocz Endre: Sopron vármegye növényföldrajza és flórája. Bp., 1906; Gáyer Gyula: Vasvármegye fejlődéstörténeti növényföldrajza és a Praenoricum-i flórasáv. Vas vm. Múz. Évk. I, 1925; Jávorka Sándor: Növényelterjedési határok a Dunántúlon. Bp., 1940; Jeanplong József: Flóraelemek szerepe a flórahatárok megvonásában Északnyugat-Dunántúlon. Bot. Közl. 1956; Kárpáti Zoltán: Die Florengrenzen in der Umgebung von Sopron und der Florendistrikt Laitaicum. Acta Bot. 1956, 2. sz.; ua.: A nyugatdunántúli-burgenlandi flórahatárvonalakról (1958). Kézirat; Csapody István: A Sopron környéki szelídgesztenyések. Ssz. 1959, 238–254, 369; Die Kastanienwälder Ungarns. Acta Bot. 1969; Majer Antal: Magyarország erdőtársulásai. Bp., 1968.; ua: Irányelvek a soproni Tájvédelmi Körzet erdőgazdálkodási és természetvédelmi tervéhez. 1981. EFE Kut. K. 1. sz., OEE Közjóléti Szakoszt. kiadv. Bp. és EFE Erdőműveléstan Tanszék megbízásos munkája, Sopron.

11 (Megjegyzés - Popup)

Roth i.m; Majer i.m. (1966, 1983) 7. lapalji jegyzet; Veöreös György: Sopronban található idős fák mérete. EFE Diplomater. Sopron, 1969.

12 (Megjegyzés - Popup)

Földváry Miksa: Felsődunántúl természeti emlékei. Erd. Lapok, 1934/35.

13 (Megjegyzés - Popup)

Kertészeti Lexikon. Bp., 1963.

14 (Megjegyzés - Popup)

Balogh András: Magyarország nevezetes fái. Bp., 1968.

15 (Megjegyzés - Popup)

Papp József: Magyarország védett területei. Bp., 1975.

16 (Megjegyzés - Popup)

Kertészeti Lexikon. Bp., 1963.

17 (Megjegyzés - Popup)

Rapaics Raymund: Magyar kertek. Bp., 1910; Kogutovicz i.m. (1930, 1936); Varga Gábor: Nagycenk fái. Kézirat. 1964.; Varga Gábor-Juhász Miklós: A nagycenki park ismertetése, SSz. 1966, 124–134; Földváry i.m.; Majer Antal: A nagycenki hársfasor fenntartási munkáiról. OKTH szakvélemény, 1974; Juhász Miklós: Nagycenki park. Élet és Tud., 1975. 6. sz.; Papp i.m.; Simon József: Nagycenki hársfasor. In. Kopasz Margit (szerk.): Védett természeti értékeink. Bp., 1976; Temesi Lászlóné: Bemutatjuk a nagycenki hársfasort. Búvár 1979, 5. sz.

18 (Megjegyzés - Popup)

Papp i.m.

19 (Megjegyzés - Popup)

Kertészeti Lexikon Bp.; 1963.

20 (Megjegyzés - Popup)

Papp i.m.

21 (Megjegyzés - Popup)

Kertészeti Lexikon. Bp., 1963.

22 (Megjegyzés - Popup)

Kertészeti Lexikon. Bp., 1963.

23 (Megjegyzés - Popup)

Kertészeti Lexikon. Bp., 1963.

24 (Megjegyzés - Popup)

Majer: i.m. (1985)

25 (Megjegyzés - Popup)

Majer: i.m. (1985)

26 (Megjegyzés - Popup)

Papp i.m.; Majer i.m. (1985).

27 (Megjegyzés - Popup)

Tamás i.m.

28 (Megjegyzés - Popup)

Csapody i.m. (1964, 1966, 1975)

29 (Megjegyzés - Popup)

Földváry i.m.; Tamás i.m.; Csapody i.m. (1964, 1966, 1975)

30 (Megjegyzés - Popup)

Szoták Ferenc: Soproni Várisi-tölgyes átalakítási terve. Diplomaterv EFE. Sopron, 1964; Barabits Elemér: A Várisi tölgyes arborétummá alakítása. Kézirat. Sopron, 1965.

31 (Megjegyzés - Popup)

Kertészeti Lexikon. Bp., 1963; Földváry i.m.

32 (Megjegyzés - Popup)

Papp i.m.

33 (Megjegyzés - Popup)

Kertészeti Lexikon. Bp., 1963.

34 (Megjegyzés - Popup)

Földváry i.m.

35 (Megjegyzés - Popup)

Kertészeti Lexikon, Bp., 1963.

36 (Megjegyzés - Popup)

I.m.: Papp i.m.

37 (Megjegyzés - Popup)

Majer i.m. (1985)

38 (Megjegyzés - Popup)

Fried István: Döbrentei Gábor és Wesselényi Miklós soproni kapcsolatai. SSz. 1964, 297.

39 (Megjegyzés - Popup)

Németh Zoltán: Kis János szerepe kora irodalmi életében. Győr, 1941, 9.

40 (Megjegyzés - Popup)

Fried i.m. 298.

41 (Megjegyzés - Popup)

Utal rá Fried i.m. 303 és Jancsó Elemér: Döbrentei Gábor élete és munkássága. Kolozsvár, 1944, 6.

42 (Megjegyzés - Popup)

MTA Könyvtárának Kézirattára M. Irod. lev. 40–55. Levelek Döbrentei Gáborhoz. II. kötet, No. 144–148, fol. 240–248; OSZK Kézirattárának Levelestára: Kis János levelei Döbrentei Gáborhoz Fond 113/55.

43 (Megjegyzés - Popup)

Lásd a 37. sz. jegyzetet.

44 (Megjegyzés - Popup)

Kilián György (1754–1819) pesti könyvkiadó és könyvkereskedő.

45 (Megjegyzés - Popup)

Kis itt egy szót (*arra*) kihúzott a szövegből.

46 (Megjegyzés - Popup)

Kis itt egy szót – olvashatatlan – kihúzott a levélből.

47 (Megjegyzés - Popup)

Kis itt valószínűleg Henry Home (1696–1782) angol filozófus „Elements of Criticism” című, több német kiadású (Grundsätze der Kritik) művére utal.

48 (Megjegyzés - Popup)

Friedrich Gottlieb Klopstock (1724–1803) német felvilágosult preromantikus költő. Itt említett műve: Von der Sprache der Poesie.

49 (Megjegyzés - Popup)

Kis itt egy szót (*végre*) kihúzott a levélből.

50 (Megjegyzés - Popup)

Kazinczy Ferenc 1804. november 11-én kötött házasságot Török Sophieval. Kis János német és magyar nyelvű episztolában köszöntötte a széphalmi mestert: Epistel an Franz von Kazinczy zu seiner Vermählung mit Sophie Antoinette Gräfin Török von Szendrő, zu Nagy-Kázmér, bey Tokay, den XI. November 1804. Von seinem Freunde Johann Kis, Evang. Pred. zu Nemes-Dömölk. Ungrisch und Deutsch. Wien, 1805. – Kazinczy Ferencnek öszvekelésére Szendrei Gróf Török Sophia-Antoniával, Nagy-Kázmért, Zemplény

Várm. Novemb. XI-dikén, MDCCCIII. Barátja Kis János. Bécsben 1805. 23 l. – Lásb bővebben Kazinczy és Kis levelezését. In: Kazinczy Ferencz levelezése. Közzéteszi Váczy János. (A továbbiakban: Kaz.Lev.) III–V. kötet, Bp., 1892–1894.

51 (Megjegyzés - Popup)

Kazinczy Ferenc *Iphigénia* nevű leányáról van szó, (1805. augusztus 8–1806. augusztus 18).

52 (Megjegyzés - Popup)

Verseghy Ferenc műve: Magyar Aglája, avagy Kellemetesen mulató nyájaskodások külömbféle versnemekben. Buda, 1806, 251 lap.

53 (Megjegyzés - Popup)

Kresemits, helyesen Kresznerics Ferenc (1766–1819) szombathelyi paptanár és nyelvész fordítása: A' császárok. Irta Görög nyelven a' második Julianus császár. Meg-magyarázta Kresznerics Ferenc Szombathelyi Megyebéli Pap ... Pozsonyban és Pesten 1806.; vö. még Horváth Ferenc: Kresznerics Ferenc. Szombathely, 1943, 29.

54 (Megjegyzés - Popup)

Christian Gotthelf Salzmann (1744–1811) német pedagógus több kiadást megért *Der Himmel auf Erden* című munkájának első magyar fordítására utalt itt Kis (Szalczmann Krisztián Gotthelf: A menny-ország már itt e földön. Ford. Öri Fülep Gábor. Kassán, 1806, 392 lap).

55 (Megjegyzés - Popup)

Fábián József (1762–1825) vörösberényi református lelkész és veszprémi esperes és Lácza Sz. József által kiadott egyházi munkáról van szó: Prédikátori Tárház vagy olyan gyűjtemény, mellyben a' Prédikátori Hivatalra tartozó mindenféle szükséges dolgok egymás után rövideden feltaláltatnak és a' mellyet a' véle élni akaróknak hasznokra, és könnyebségekre esztendőnként egy egy kötetbe kiad Fábián József (...). Első Fogás. Weszprémben 1805. (Második fogás, Wác, 1806., Harmadik fogás, Weszprém 1805., Negyedik fogás: Eklésiai Ágenda vagy A' Sákramentumok' kiszolgáltatásoknak, a' Házasulandók' egybeadattatásoknak módja, és formája, a' szerént, a' mint ezt a' Reformáta Eklésiákban követik és gyakorolják. Weszprém 1805.).

56 (Megjegyzés - Popup)

Utalás Verseghy Ferenc Révai Miklós, illetve tanítványai közötti nyelvészeti vitára, amelyet Verseghy műve váltott ki: A' tiszta magyarság, avvagy a' csinos magyar beszédre és helyes írásra vezérlő értekezések. Követi ezeket a' cadentiák lajstroma, mellynek hasznát a' filologusok és a' poéták egyaránt vehetik. Pest, 1805. – Révai és tanítványai (Horvát István) álnéven írt kritikákban válaszoltak Verseghy munkájára; mint Fényfalusi Kardos Adorján: Versegi Ferentznek megsalatkozott illetlen motskolódásai a' Tiszta magyarságban. Pest, 1806; Boldogréti Vig László: Versegi Ferentznek megfogyatkozott okoskodása a' Tiszta magyarságban. Pest, 1806.

57 (Megjegyzés - Popup)

Az értekezés: Gróf Teleki László: A' magyar nyelv elé mozdításáról buzgó esdeklései. Pest, 1806. (Jutalom feleletek a' magyar nyelv és egy magyar tudós társaság ügyében).

58 (Megjegyzés - Popup)

A Kis kiadásában megjelent könyv: Flora, vagy szivreható apró románok, erköltsi mesék, Versek, és egyéb hasznosan gyönyörködtető Darabok. A' szép nemnek, és a' szép nem barátjainak Zaid' Kiadója által. Első kötet. Pesten, 1806. – Kis további 3 kötetet jelentetett meg 1807–1808-ban. Vö. erről még: Kaz. Lev. IV. köt. Bp. 1893, 77. Kis J. levele Kazinczynak (N.Dömölk 1803. júl. 23.): „...most ismét egy *Flora* tizmű *Holmit* akarok kiadni, mellyben Románok, versek s.a.t. lesznek. (...) Ha Florának kelete lessz, talán több részei is fognak következni.”

59 (Megjegyzés - Popup)

A soproni evangélikus gyülekezet 1808 elején hívta meg Kist prédikátornak. Vö. Kis János superintendens emlékezései életéből. Maga által feljegyezve. Második kiadás. Bp., 1890, 253–255.

60 (Megjegyzés - Popup)

Kis itt egy szót (*inkab*) kihúzott a levélből.

61 (Megjegyzés - Popup)

Gottfried Christian Cannabich (1745–1830) német protestáns prédikátor, szuperintendens, író. Kis itt talán egyik, a maga korában sok vitát kiváltott, Magyarországon is jól ismert művére („Kritik der alten und neuen Lehren der Christlichen Kirche”) utalhat.

62 (Megjegyzés - Popup)

Salamon Gessner (1730–1788) svájci idillköltő, a rokokó-klasszicista stílusú költői próza egyik leghíresebb művelője. Kazinczy kedvelt írója, legtöbb művét ő fordította magyar nyelvre.

63 (Megjegyzés - Popup)

Láskai Sámuel (1759–1827) királyi tanácsos, 1806-tól Közép-Szolnok vármegye alispánja, az evangélikus-református egyházkerület főgondnoka.

64 (Megjegyzés - Popup)

Kis itt egy szót (*azok*) kihúzott a levélből.

65 (Megjegyzés - Popup)

Kis már az 1790-es években tervbe vette egy folyóirat megjelentetését *Flóra* címmel, amelynek fő céljául a hasznos gyönyörködtetést tűzte ki. Terve azonban – elsősorban anyagi okok miatt – nem vált valóra, de a Journál kiadásának gondolata még hosszú ideig foglalkoztatta. Vö. Tolnai Gábor: Kis János Journál-terve a XVIII. század végén. Könyvtári Szemle, 1934, 4. sz. 28.

66 (Megjegyzés - Popup)

Kisnek ez a műve 1806-ban jelent meg Pesten: „A' magyar nyelvnek mostani állapotjáról kimiveltethetése

módjairól eszközeiről. Megjutalmaztatott felelet” címmel. Vö. Németh i.m. 46–50.

67 (Megjegyzés - Popup)

Halasy Mihály ágostoni evangélikus lelkész és iskolaigazgató Sopronban. A soproni gimnáziumban 1805-ig mondattant (syntaxis) tanított, majd Nagygeresden volt lelkész.

68 (Megjegyzés - Popup)

Péteri (Téti) Takáts József (1767–1821) író, költő és kiadó. Ő adta ki Kisfaludy Sándor „Himfy szerelmei” c. költeményét és több magyar író munkásságát támogatta.

69 (Megjegyzés - Popup)

Pápay Sámuel (1770–1827) ügyvéd, tanár, irodalomtörténész, az egri főiskola magyar nyelv- és irodalomtanára, később Veszprém megye főispánja. Szoros baráti kapcsolatban állt a korabeli magyar irodalom több jeles képviselőjével, így többek között Kazinczy Ferencsel. A Kis János említette műve 1808-ban jelent meg s az első rendszeres magyar irodalomtörténetnek tekinthető.

70 (Megjegyzés - Popup)

Szakony, Alsó- és Felső-Szakony (Zagersdorf), az Esterházy-uradalomhoz tartozó falvak Sopron vármegyében.

71 (Megjegyzés - Popup)

Báró Prónay László (1735–1808), több vármegye főispánja, a magyar irodalom egyik jeles támogatója, Kis János pártfogója. Kisnek Prónay felett mondott halotti beszéde: Halotti beszéd az emberi léleknek már a’ jelenvaló életben kitetsző nagyságáról, mely néhai Nagyméltóságú tót prónai báró Prónay László úr Ő excellentiájának halotti tisztelete alkalmatosságával Atsán tartott. Pest, 1808.

72 (Megjegyzés - Popup)

Vö. ezzel Kazinczy levelét Kishez (Széphalon 1808. november 12.): „Bátorkodom az Epistolát (a’ Csereihez írottat) ide tenni ’s ezzel még erszényednek is alkalmatlankodni. Kérlek dolgozdd jóvá és küldd-meg azt nékem, hogy Csereinek kedvét a’ Döbrentei becsületének sérelme nélkül teljesíthessem” (Kaz. Lev. VI. kötet. Bp., 1896, 123). Itt Döbrenteinek egy, Cserey Farkashoz írott költői leveléről van szó, amelyet előbb megküldött Kazinczynak bírálatra, ezt továbbította a széphalmi vezér Kisshez. Az episztolát lásd: Cserey Farkas Kazinczyhoz írott levelében (1808. jún. 28.) Kaz. Lev. V. köt. Bp. 1895., 515–520.

73 (Megjegyzés - Popup)

Kis itt a névelőt (a’) kihúzta.

74 (Megjegyzés - Popup)

Kis e gyűjteményből két kötetet jelentetett meg: Nemzeteket és Országokat esmértető gyűjtemény. Kiadta Kis János. Első kötet, Nagy Britanniának egyházi polgári és tudománybéli alapotja. Pesten, 1808. N. Kiss István Könyvárosnál. – Nagy Britanniának egyházi, polgári és tudománybéli állapotja a’ XVIII-dik század’

vége felé. – O. Wendeborn Gebhard Friderik Ágoston', Londoni Prédikátor' munkája szerint rövid summába foglalta Zigán János. Pesten, 1809.; Második kötet: Spanyol Országba és Portugáliába való utazás. Németből fordította Kis János. Egy rézmetszett képpel. Pesten, 1809.

75 (Megjegyzés - Popup)

E terve Kisnek csak 1816-ban vált valóra, amikor is „*Nevezetes utazások tárháza*. Több tudósokkal együtt készítette 's kiadta Kis János” címmel megjelentette nyolc kötetből álló sorozatának első darabját. 1816–1819 között még hét kötet látott napvilágot kiadásában.

76 (Megjegyzés - Popup)

Gróf Bethlen Gergely császári és királyi kamarás, kormányiszéki tanácsos Erdélyben, a magyar irodalmi és nyelvi törekvések egyik erdélyi pártfogója.

77 (Megjegyzés - Popup)

Gróf Gyulay Ferencné, született Kacsándy Zsuzsanna, akinek gyermekei mellett volt Döbrentei nevelő. Férje, császári és királyi udvari kamarás 1805-ben halt meg. Az özvegy grófné figyelmébe Kazinczy ajánlotta be Döbrenteit.

78 (Megjegyzés - Popup)

Döbrentei egyik, Kazinczyhoz írott levelének tanúsága szerint már 1808 közepén elkezdte Shakespeare drámáját fordítani: „Machbeth vagyon e fordítva a' Tek. Ur által? Én belé kaptam, de a' Vásárhelyi deszka theátrumhoz másképpen kellene alkalmaztatni” (Kaz. Lev. VI. kötet. Bp., 1896, 5). Véglegesen a fordítással azonban csak 1824-re készült el. Erről részletesen Bayer József: Shakespeare drámái hazánkban. Bp., 1909, I, 236–244.

79 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Kazinczy levelét Cserey Farkashoz: „Döbrenteynk társaságában három napot töltöttem el” (Széphalom, 1809. aug. 31.); és Kazinczy levelét id. Bárány Wesselényi Miklóshoz: „Gróf Gyulai Ferencznének Nevelője Döbrentei Ugy e' héten harmadnapot múlata nálam” (Széphalom, 1809. szept. 1.). Kaz. Lev. VI. kötet. Bp., 1895, 506, 509.

80 (Megjegyzés - Popup)

Ráth Mátyás (1749–1810) evangélikus lelkész Győrben, az első magyar nyelvű hírlap, a Magyar Hírmondó szerkesztője. 1782-től haláláig volt Győrben lelkész. Vö. Kis János superintendens emlékezései ... 269 és Kis levelét Kazinczyhoz (Soprony, 1810. március 24.), Kaz. Lev. VII. kötet, Bp., 1896, 328.

81 (Megjegyzés - Popup)

Vö. ezzel Kis János superintendens ... 269.

82 (Megjegyzés - Popup)

Lásd erről még Kis előbb említett levelét Kazinczyhoz.

83 (Megjegyzés - Popup)

Kralovánszky András (1759–1809), a soproni ág. ev. líceum igazgatója (1803-tól), korábban Eperjesen rector. Meghalt: 1809. november 14-én. Róla Müllner Mátyás: A soproni evang. főtanoda története a soproni ev. gyülekezet nevezetesebb eseményeivel együtt. A tanoda három százados emlékünnepe alkalmával kiadta ... Sopronban, 1857, 93–95.

84 (Megjegyzés - Popup)

Raics Sámuel (1764–1838) orvosdoktor, tanár. Róla mint tanárról: Kis János superintendens emlékezései ... 65–66 és Müllner i.m. 95–96.

85 (Megjegyzés - Popup)

Seybold Pál, 1805–1807 között a syntaxis, 1807-től pedig a retorika tanára volt, s három évenként a soproni ev. líceum rektori tisztét is betöltötte. Vö. Müllner i.m. 96, 98, 100.

86 (Megjegyzés - Popup)

Gamauf József, a híres soproni lelkész, Gamauf Teofil fia. 1807–1809 között a soproni ev. líceum grammatikatanára volt, majd Medgyesen lett lelkész. Vö. Müllner i.m. 96–97.

87 (Megjegyzés - Popup)

Hetyésy László ág. ev. gimnáziumi tanár Sopronban 1809–1852 között. 1809-től 1814-ig a grammatika tanára (Müllner i.m. 96–99, 113).

88 (Megjegyzés - Popup)

Neudherr Sámuel, 1803–1807 között a grammatika, 1807-től 1810-ig pedig syntaxis oktatója volt a soproni ev. líceumban (Müllner i.m. 96–97).

89 (Megjegyzés - Popup)

Döbrentei eredetileg csak négy évre tervezte, hogy nevelői állásban marad, de ez 17 évre tolódott ki. Vö. Jancsó i.m. 11.

90 (Megjegyzés - Popup)

A prenumeratiót Kis még 1810 nyarán meghirdette a Hazai és Külföldi Tudósításokban (1810. 47. sz.) (június 13): „A leveleket Weinland megbetsülhetetlen jegyzéseinek velejével együtt, két kötetben szándékozom közre bocsátani. Az első kötet, mely Horátius leveleinek első könyvét foglalja magában...” De Horatius leveleinek fordítása csak a következő évben, 1811-ben jelent meg: Horatius' Levelei. Fordította Kis János. Wielandnak' magyarázó jegyzéseivel. 1. kötet. Soprony, 1811. VIII, 299.1. Lásd még: Kis János levelét Kazinczyhoz Kaz. Lev. 1810. VII. kötet, Bp., 1896, 328 (és uo. 353, 356, 369, 419, 500, 512).

91 (Megjegyzés - Popup)

Németh László (1770–1806), Kis barátja, iskolai rektor Győrött. Életrajzát: Kis János superintendens ...

361–369.

92 (Megjegyzés - Popup)

N. Kiss István (ifj.) könyvkötő, könyvárus és könyvkiadó Pesten. Kis János több művének kiadója.

93 (Megjegyzés - Popup)

Csehy József (1778–1812) lovaskapitány, 1802-től haláláig levelezésben állt Kazinczyval.

94 (Megjegyzés - Popup)

A magyarországi protestáns egyház pesti gyűléséről lásd Kis beszámolóját Kazinczyhoz írott levelében (Soprony, 1810. szept. 9). Kaz. Lev. VIII. kötet. Bp., 1898, 81–82.

95 (Megjegyzés - Popup)

Szemere Pál (1785–1861), Horváth István (1784–1846) és Vitkovics Mihály (1778–1829): Kazinczy ún. pesti triásza, amelynek célja „Kazinczy írását a fővárosban képviselni és közrehatását támogatni.” Kis beszámolóját lásd Kis idézett levelében Kazinczyhoz. (VIII, 82).

96 (Megjegyzés - Popup)

Kultsár István (1760–1828) tanár, író, szerkesztő. 1806-ban megalapította a Hazai és Külföldi tudósítások c. első rendszeres magyar nyelvű hírlapot.

97 (Megjegyzés - Popup)

Fejér György (1766–1851) katolikus pap, a pesti Egyetemi Könyvtár igazgatója, a Tudományos Gyűjtemény alapítója és első szerkesztője, a pesti egyetem teológiai tanára, a Codex diplomaticus Hungariae kiadója.

98 (Megjegyzés - Popup)

Ennek a „folyó munkának”, illetve írásnak Kultsár István a „Lehel’ kürtje” címet kívánta adni, amit azonban Kis és a társaság többi tagja elutasított. Vö. Kis idézett levelét Kazinczyhoz (VIII, 82)

99 (Megjegyzés - Popup)

Vö. erről még Kis fentebb idézett levelét Kazinczyhoz (VIII, 81) ; Modor: Pozsony vármegyei szabad királyi város Nagyszombat és Bazin között.

100 (Megjegyzés - Popup)

Döbrentei 1810 nyarán elkészítette egy folyóirat, egy „hónapos írás” tervét, amelyet Cserey Farkas kinyomtatott. E „Literaturai Ujság” prenumeratióját is szándékában állt meghirdetni, illetve közzé is tette. Kis itt valószínűleg erre utal. Vö. Jancsó i.m. 17.

101 (Megjegyzés - Popup)

Szabó Sámuel (1756–1856) erdélyi unitárius lelkész.

102 (Megjegyzés - Popup)

Valószínűleg Dósa Gergely jogtudósról és tanárról van szó.

103 (Megjegyzés - Popup)

Herepei János (1763–1812) ev. református lelkész és teológiai tanár. 1806–1812 között a kolozsvári ev. ref. főiskola teológiai professzora.

104 (Megjegyzés - Popup)

Szendrei Weres Dávid református lelkész az erdélyi Gálfalván.

105 (Megjegyzés - Popup)

Rumy Károly György (1780–1847) író, történész, Kazinczy jó barátja. Egy ideig (1810–1813) Sopronban, az evangélikus líceumban tanított. Vö. SSz. 1979, 72–75.

106 (Megjegyzés - Popup)

Fábri Pál (1752–1829) ágostai evangélikus lelkész Győrben. Kétszer is jelölték szuperintendensnek, de nem fogadta el a megbízatást, Vö. Kis János levelét Kazinczyhoz (Soprony, 1812. ápr. 18). Kaz. Lev. IX. köt. Bp., 1899, 401.

107 (Megjegyzés - Popup)

Eggenberger József pesti könyvkereskedő és könyvkiadó.

108 (Megjegyzés - Popup)

Döbrentei ekkor még csak tervezett folyóiratáról, az Erdélyi Múzeumról van szó.

109 (Megjegyzés - Popup)

Kis költői alkotásai csak három évvel később jelentek meg: Kis János versei. Kiadta Kazinczy Ferenc. Pest, 1815, 1–3. kötet.

110 (Megjegyzés - Popup)

Ennek címe: Keresztény új énekes könyv, mellyet szerzett és egynéhány magános áhítatosságra tartozó imádságokkal egygyütt kiadott a nagygyőri augustana confessiót tartó evangélikus gyülekezet. Győrben, 1811.

111 (Megjegyzés - Popup)

Síkos István ágostai evang. lelkész (1810-től Győrben). Az általa kiadott mű: A' nagygyőri evang. gyülekezet' kebelében az 1812-dik esztendő' 6-dik hava' 23-dik napján megesendő dunántúli kerületbéli ev. superintendensnek választása alkalmatosságára készült énekek. Győr, 1812.

112 (Megjegyzés - Popup)

Prusinszky Józsefné, Prusinszky József Sopron vármegyei táblabíró, több ágostai evangélikus egyházkerület főfelügyelője (meghalt 1805) özvegye.

113 (Megjegyzés - Popup)

Kis itt egy szót (*Cassil*) törölt a levélből.

114 (Megjegyzés - Popup)

Kis itt egy szót (*egy*) kihúzott a levélből.

115 (Megjegyzés - Popup)

Azaz tanári állása és superintendensi hivatala.

116 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Kis János levelét Kazinczyhoz (Soprony, 1817. ápr. 12). Kaz. Lev. XV. kötet. Bp., 1905, 154.

117 (Megjegyzés - Popup)

Gróf Gyulai Lajosról (1800–1869) van szó, aki mellett Döbrentei nevelő volt.

118 (Megjegyzés - Popup)

Báró Lakos János (1776–1843) császári és királyi tábornok, Kis János és Kazinczy Ferenc barátja, az MTA tiszteletbeli tagja. 1792–1793-ban a Soproni Magyar Társaság főjegyzője. Kis itt Lakosnak egy „Székfalvy Lajos” című munkájára utal, amelyet még Itáliában írt és ennek kéziratát többek között elküldte neki és Kisfaludy Sándornak. Kis továbbította Kazinczynak. Vö. B. Lakos János levelét Kazinczyhoz (Lincz, 1816. nov. 9). Kaz. Lev. XIV. kötet. Bp., 1904, 429.

119 (Megjegyzés - Popup)

Tomka P.: A soproni vörös sánc kutatása. Magyar Műemlékvédelem 1971–72, 65–86; B. M. Szőke–E. T. Szőnyi–P. Tomka: Sondierungsgrabung in Győr–Káptalándomb, MitArchInst. 6 (1976), 107–113; P. Tomka, Erforschung der Gespanschaftsburgen im Komitat Győr-Sopron. ActaArchHung 28 (1976), 391–410; B. M. Szőke–E. T. Szőnyi–P. Tomka: Ausgrabungen auf dem Káptalándomb in Győr (Jahresbericht 1976). MitArchInst 8–9 (1978–79), 137–142.

120 (Megjegyzés - Popup)

P. Tomka–E. Szőnyi: Győr, Martinovics-Platz 3, ArchÉrt 106 (1979), 279.

121 (Megjegyzés - Popup)

Nováki Gy.–Sándorfi Gy.: A soproni Belváros „vörös sánca” kutatásának eredményei, SSz. 1987.

122 (Megjegyzés - Popup)

Tomka i.m. ActaArchHung 28 (1976), 391–410.

123 (Megjegyzés - Popup)

K. Sz. Póczy: Sopron-Stadtmauer, Lenin krt. 104. ArchÉrt 94 (1967), 223.

124 (Megjegyzés - Popup)

S. Tóth: Sopron, Városház u. (Kino). ArchÉrt 96 (1969), 259; Sopron, Vordertor, ArchÉrt 97 (1970), 321; Sopron, Városház u. (Kino). ArchÉrt 98 (1971), 275–276.

125 (Megjegyzés - Popup)

Tomka i.m. ActaArchHung 28 (1976), 405, Abb. 14.

126 (Megjegyzés - Popup)

Tomka i.m. ActaArchHung 28 (1976), 404–405.

127 (Megjegyzés - Popup)

Gy. Nováki–Gy. Sándorfi: Untersuchungen der Struktur und des Ursprungs der Schanzen der frühen ungarischen Burgen, ActaArchHung 33 (1981), 133–160 – rekonstrukciós rajzok.

128 (Megjegyzés - Popup)

Tomka i.m. Magyar Műemlékvédelem 1971–72, 65–86.

129 (Megjegyzés - Popup)

Major J.: Építés- és Közlekedéstudományi Közlöny 1965, 156.

130 (Megjegyzés - Popup)

Gy. Nováki–Gy. Sándorfi i.m. ActaArchHung 33 (1981), 138, 139, Abb. 3. A keleti oldalon a sánc teljes szélességét a Városház utca (Mozi) helyén folytatott ásatás közlése fogja bizonyítani.

131 (Megjegyzés - Popup)

Gy. Nováki–Gy. Sándorfi i.m. ActaArchHung 33 (1981), 137.

132 (Megjegyzés - Popup)

Tomka i.m. ActaArchHung 28 (1976), 399, Abb. 7.

133 (Megjegyzés - Popup)

Tóth i.m. ArchÉrt 96 (1969), 259: „unter den Schanzenruinen verläuft überall eine ... Schicht ... ; u.o.: ArchÉrt 98 (1971), 275–276: „in dem ... Fundmaterial befinden sich auch Scherben mit Zahnrad-Ornamentik, so dass dieser Teil also nicht früher als auf das Ende des 10. Jh. datiert werden kann”; Gömöri J.: Archeometriai kutatószervény a soproni vörös sáncban. SSz. 1987, 48–57 (ezúton köszönöm meg Gömöri Jánosnak, hogy kéziratát a megjelenés előtt olvashattam).

134 (Megjegyzés - Popup)

Sándorfi Gy.: Korai váraink típusvizsgálata. In.: Középkori régészetünk újabb eredményei és időszakos feladatai. Bp., 1985, 159–173.

135 (Megjegyzés - Popup)

Tomka i.m. Magyar Műemlékvédelem 1971–72, 77–78.

136 (Megjegyzés - Popup)

Holl I.: Sopron középkori városfalai IV., ArchÉrt 100 (1973), 205–206 nemcsak az Előkapunál, hanem több ponton is!

137 (Megjegyzés - Popup)

Gy. Nováki: Zur Frage der sogenannten „Brandwälle“ in Ungarn, ActaArchHung 16 (1964), 109–111, 113, Abb. 4.

138 (Megjegyzés - Popup)

Gy. Nováki i.m. ActaArchHung 16 (1964) 115, Abb. 8–9.

139 (Megjegyzés - Popup)

Tomka i.m. Magyar Műemlékvédelem 1971–72, 73, 90. kép.

140 (Megjegyzés - Popup)

Tomka i.m. ActaArchHung 28 (1976), 400, Abb. 8.

141 (Megjegyzés - Popup)

Tomka i.m. Magyar Műemlékvédelem 1971–72, 70, 72–73, Abb. 84, 88.

142 (Megjegyzés - Popup)

Tomka i.m. Magyar Műemlékvédelem 1971–72, 72, Abb. 89., 75, Abb. 92.

143 (Megjegyzés - Popup)

Gy. Nováki–Gy. Sándorú i.m. ActaArchHung 33 (1981), 156–157.

144 (Megjegyzés - Popup)

Gádor Judit: A Sály latori nemzetségfői központ kutatása. In.: Középkori régészetünk újabb eredményei és időszakos feladatai. (Szerk.: Fodor István és Selmeczi László) Bp., 1985, 115–128; Julius Caesar: „Feljegyzései a gall háborúról”. (Fordította Szepessy Tibor) Bp., 1974, 168–169; Kovács Béla: A gyöngyöspatai vár ásatásai. Archeológiai Értesítő, 101 (1974), 235–244; uo.: A nemzetségfői és ispánsági székhelyek kutatásának problémái Északkelet-Magyarországon. In.: A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, 20. Miskolc, 1982, 9–17; Nováki Gyula: Zur Frage der sogenannten „Brandwälle“ in

Ungarn. Acta Archeologica 16 (1964), 99–149; Nováki Gyula-Sándorfi György: Untersuchung der Struktur des Ursprungs der Schanzen der frühen ungarischen Burgen. Acta Archeologica 33 (1981), 133–160; Tomka Péter: A soproni vörös sánc kutatása. In.: Magyar műemlékvédelem, 1977–72, Bp., 1975, 65–85; uó.: Erforschung der Gespanschaftsburgen in Komitat Győr-Sopron. Acta Archeologica 28 (1976), 391–410.

145 (Megjegyzés - Popup)

Kostyán Ákos: A magyar bélyegek monográfiája. Bp., 1965, I, 255.

146 (Megjegyzés - Popup)

Surányi László: A magyarországi Tanácsköztársaság bélyegkiadásainak és a Vörös Hadsereg táborig postájának története. Bp., 1978.

147 (Megjegyzés - Popup)

Surányi i.m. 27.

148 (Megjegyzés - Popup)

Kostyán i.m. 329.

149 (Megjegyzés - Popup)

Surányi i.m. 37.

150 (Megjegyzés - Popup)

Makkai László: Magyar bélyegek monográfiája. I, 212.

151 (Megjegyzés - Popup)

Radikal, 1905. márc. 5; Westungarisches Volksblatt. 1905. márc. 7.

152 (Megjegyzés - Popup)

Sopron, 1905. március 8. szám.

153 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Zeitung, 1905. március 9; Westungarisches Volksblatt, 1905. március 11. Schiller János építómester asztalos-, lakatos- és cementárugyára az 1427., 1430., 1431., 1434. hrsz. telkeken volt, ami nagyjából megfelel a mai Felsőbükki Nagy Pál utca (66–72 szám). Kőszegi út, Sport utca és Dr. Szilvási Gyula utca által határolt területnek. 1906-ban téglagyár létesül itt, amely később (1907) Soproni Gőztéglagyár Frankl, Hasenöhrl, Ihlder és Tsa, majd Ihlder, Schwarz és tsa néven válik ismertté. Schiller János építómester 1907. szeptember 17-én halt meg. Sopron egyik legjobb építómestere volt. Ízléséről a középületek egész sora tanúskodik. Ő építette a soproni törvényszéket és utolsó nagyobb műveként a kismartoni törvényszéket is. A Soproni Építő- és Földhitelbank Rt. összeomlása után asztalos- és bútorigipari gyárat alapít, hogy magán segítsen, de felhagyott vele, mert veszteséges volt (Soproni Napló 1907.

szeptember 19.).

154 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló, 1905. május 11; Westungarisches Volksblatt, 1905. május 13. Peischl Ágost gépsodrony fonat- és kerítésgyáros, építő- és műlakatos, Ógabonátér 42. (ma Ógabonátér 46.). Halálhírét 1936. augusztus 7-én közli a Soproni Hírlap. Ő készítette a Pannónia Szálló üvegtermét és a Hűségzászló alapzatának vörösréz munkáit. Az egykori Ipartestületnek elnöke, a soproni Iparosszövetségnek dísztagja. Abban a korban jelentős közéleti személy is.

155 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló, 1906. jún. 3. A Győrben létesítendő vagongyári öntödével foglalkozó „Acél- és Vasöntőgyár” című cikkben a tárgyalt soproni öntöde meghiúsulásának okairól is kapunk tájékoztatást: „... Győr amugy is, már geográfiai fekvésénél fogva élénkebb gyári iparral bír, de lakossága is fogékony minden iránt, amit a köz érdekében jónak lát, nem konzervatív, mint a mi lakosságunk: eddig is jó volt, ezután is jó lesz enélkül, akinek kell, csinálja maga. Ez a soproni iparpártolás!

Ennek ötletéből felvetjük azt a kérdést: *mi lesz a soproni öntödével?* Úgy tudjuk, hogy tavaly erős mozgalom indult meg Sopronban egy *vasöntöde* létesítése céljából. A Kőszegi úton lévő Schiller-féle gyártelep megvételével tervezték. Statisztikai adatok állnak rendelkezésre, hogy Sopronon keresztül 800 *vasúti kocsirakományt meghaladó* öntvény kerül Ausztriából az országba, mind olyan, amelyet *itthon nem győzik, nem bírják* megönteni. A szombathelyi, mosoni, kanizsai stb. gépgyárak, a fővárosiak is kénytelenek gyakran öntvényeiket külföldön elkészíteni (és ebből készül a *magyar* gyártmány? Szerk.) A mozgalom gyönyörűen indult, hivatalos adatok halmaza oly meggyőzően hatott, hogy a pénzemberek is örömmel részt vettek a részvények jegyzésében és mégis elakadt. Miért? Arról ez alkalommal még nem beszélünk. Közreműködött abban irigység, korlátoltság is, de minden esetre a vezetők meghátrálása juttatta kátyúba az ügyet.

Álljanak talpra! Az összes iratoknak meg kell lennie, most itt az idő, a nemzeti felbuzdulás kapcsán részt fognak venni olyanok is az alapításban, akik egyébként – elég rosszul – nem törődnek ilyen dolgokkal és a mai kormánytól is méltán elvárhatjuk, hogy itt a határszélen feltétlenül támogatni fog minden rendelkezésre álló eszközzel olyan mozgalmat, amely a *hazai* ipart elősegíti és nemcsak, hogy idegen áru beözönlését megakadályozza, de sok munkáskéznek kenyeret ad, a kivándorlási kedv csökken, és a város egyéb viszonyaira is kedvező hatása lehet. Úgy halljuk, hogy ez ügyben egyik iparosunk rövid idő múlva értekezletet hív egybe. Reméljük, nem akad még ismét az ügy, mint tavaly.” (Nemzetőr, 1906. július 27. sz.) Újabb értekezletről nincs tudomásom.

156 (Megjegyzés - Popup)

Nemzetőr, 1906. aug. 26; Oedenburger Zeitung, 1906. aug. 26,

157 (Megjegyzés - Popup)

Életrajzi adataihoz: Horváth Zoltán: Házi Jenő 80 éves SSz. 1972, 97–98; uo.: Szélgjegyzetek Házi Jenőnek Soproni polgárcsaládok 1535–1848 (Akadémiai Kiadó, Bp. 1982, 2 kötet, 1081. oldal) c. könyvéhez. SSz. 1984, 241–250.

158 (Megjegyzés - Popup)

Vitéz dr. Házi Jenő ünneplése. Sopronvármegye 1938. máj. 25.

159 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Levéltár. Sopron vm. Alispáni iratai 1945–2223. Vö. uo. Polgármesteri iratok 1946. (jan. 23.)
998. és Uj Sopron 1946. ápr. 14, 24.